

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2015

2

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Pagautas šešėlis. Režisierė Flavia BUSSOLOTTO, skaitmeninių instaliacijų autorius Alessandro MARTINELLO. Spektaklio scena

Mažasis kritikas. Choreografė Hege HAAGENRUD. Spektaklio scena

Apie teatro festivalį vaikams ir jaunimui „Kitoks“ skaitykite p. 53

Kultūros ir meno
w žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

KULTŪROS BARAI

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 8 655 90921
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (*eurozine*)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS
Liana RUOKYTĖ
Giedrius SUBAČIUS
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra *Eurozine the netmagazine*
partneris. www.eurozine.com

Problemos ir idėjos

Bronislovas KUZMICKAS. Postmodernioji tapatybė postmodernėjančios tikrovės fone / 2
Greta KINKAITĖ. Ekranas, žiūrintis į mus / 7
Giedrė PRANAITYTĖ. Ar Europa sugebės grįžti prie krikščioniškųjų kultūros šaknų? / 9

Nuomonės apie nuomones

Algirdas PATAČKAS. Kada išnyks Treniotos randas? / 12
Algirdas AŽUBALIS. Apie kai kurias analogijas / 15
Mąstykite kartu. *Anketa Kultūros barų autoriams ir skaitytojams* / 16
Almantas SAMALAVIČIUS. Visiems „liaudies teismo“ prokurorams ir advokatams / 18
Kristupas ŠEPKUS. Trumpai ir piktai apie Žaliąjį tiltą / 21
Redas DIRŽYS. Kol neišsivėdinome smegenų, Žaliojo tilto skulptūros turi likti ten, kur jos stovi / 22

Kūryba ir kūrėjai

Vainius BAKAS. Eilėraščiai / 26
Milda KIAUŠAITĖ. Pasirinkimo kontrabanda, arba Kaip įveikti būtinybę / 28
Remigijus VENCKUS. Vieta, tapatybė, mirtis. *Rimanto Plungės fotografijų paroda Reverse* / 32
Nuopelnų kilmė: aktoriai apie aktorius. / 36
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ. Ar „Styga“ dar kada nors suskambės? / 44
Kęstutis ŠAPOKA. Prasmės logika, logikos prasmė. *Audriaus Janušonio keramikos paroda „Čia kaip visur“* / 47
Kęstutis ŠAPOKA. Išminties verpstė. *Eglės Ridikaitės tapybos paroda „Palikimas (Bobutas skarialas)“* / 49
Vita GRUODYTĖ. Minimalistinė akademinės muzikos roko „žvaigždė“ / 51
Ramunė BALEVIČIŪTĖ. Stebuklai ir marmeladas mažiesiems kritikams. *Tarptautinis teatro festivalis vaikams ir jaunimui „Kitoks“* / 53
Kazys SAJA. Kaziuko mugė. *Divertismentas* / 57

Praeities dabartis

Tadeusz KONWICKI: apie Vilniją ir kresų fenomeną / 65

Apie knygas

Po bijūnų krūmu rasti raštai ateičiai. *Su Vytene Muschick kalbasi Viktorija Ivanova* / 69
Astrida PETRAITYTĖ. Sąlytis su *Donelaičio laikais* / 73
Danutė SKLĖRIŪTĖ. Paminklas gimtinei / 77

Laikai ir žmonės

Algirdas GRIGARAVIČIUS. Apie pilietinius nuopelnus, ypatingą sąžiningumą ir depresyvas nuotaikas. *Jonas Basanavičius Bulgarijoje 1892–1905 m.* / 78

Kelionė kaip intelektualinis nuotykis

Almantas SAMALAVIČIUS. Smiltainis ir Buda „beždžionės kiaušinyje“ / 87

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Keršto pornografija / 93
Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Eglė RIDIKAITĖ. Švintina. 2011. Drobė, aerosolis, silikonas; 167 x 160

4 p.: Eglė RIDIKAITĖ. Nuo gerklių. 2013. Drobė, aerosolis, silikonas; 165 x 159

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

POSTMODERNIOJI TAPATYBĖ POSTMODERNĖJANČIOS TIKROVĖS FONE

Svarstant, kas toji postmodernybė, į galvą ateina mintys apie požiūrių įvairovę, reliatyvizmą, atvirumą, eklektiškumą, neapibrėžtumą, neužbaigtumą ir daugybę kitokių bruožų, sunkiai priimtinių tiek klasikinei, tiek moderniajai mąstysenai. Reikėtų dar pridurti nusistovėjusios tvarkos ardymą, skirtingų dalykų gretinimą, o ypač dekonstrukciją, nukreiptą prieš „tiesas“, „esmes“, „vertybes“, „kriterijus“, neišskiriant „tapatybės“, ir kitokių moderniuosius prasmingumo pamatus.

Svarbu pabrėžti, kad visa tai egzistuoja ne tik šiuolaikinių filosofų, menininkų, kitų kūrėjų galvose ir kūriniuose. Įvairiais pavidalais tai pasireiškia ir tikrovėje – lemia individų savivoką, bendravimą, kultūrą, ekonomiką, politiką ir dar daug ką. Galima kalbėti ne tik apie postmodernią mąstyseną, bet ir apie šiuolaikinę postmodernėjančią tikrovę. Atsiranda net terminų, įvardijančių vieną kitą jos reiškinių, – pavyzdžiui, hibridinis karas, postmodernusis totalitarizmas ir pan.

Dar svarbiau tai, kad postmodernybės lauke yra atsidūrusi ir lietuviškoji tapatybė, tiek idealiuoju, tiek realiuoju savo lygmeniu. Vertėtų pasvarstyti, kaip minėti dalykai veikia, keičia ir toliau keis lietuvių savivoką, ką naujo dėl to įgyjame ir ko netenkame, kas yra objektyviai neišvengiama, o kas priklauso nuo susivokimo arba nesusivokimo, nuo valingo apsisprendimo arba valios stokos, nuo troškimų, norų arba nenorų ir kitokių subjektyvių motyvų.

Visa tai taikytina daugiau vidutinio ir jaunesnio amžiaus tautiečiams, o ypač tiems, kurie augo ir brendo jau

nepriklausomoje Lietuvoje, demokratijos ir atvirumo sąlygomis. Jų mąstyseną ir skonius veikė ir veikia ne tik postmodernūs požiūriai į daugelį dalykų, bet ir vis intensyvesnis elektroninių technologijų skverbimasis, vartotojų kultūra, kitokie veiksniai, su kuriais vyresnioji karta apskritai nebuvo susidūrusi. Nors, kaip sakoma, nelygu jaunas, nelygu senas... Ne paskutinę vietą užima ir visuomenės postkomunistinių (dabar, pasak Almano Samalavičiaus, jau „brandaus postkomunizmo“) transformacijų poveikis. Todėl šioje plotmėje daug kas susilieja, nelengva nustatyti, kas ką lemia, taigi postmodernybės sąvoką galima vartoti išplėstine prasme. Kyla noras pasvarstyti, koks galėtų būti postmodernusis lietuvis, nes tokių bruožų įgaunama jau dabar, o artimoje ateityje tai bus vyraujantis tautiečio tipas.

Rašyti apie postmodernius dalykus, manyčiau, galima „postmoderniai“, t. y. nelabai aiškiai, nebūtinai nuosekliai išplėtojant kiekvieną mintį. Vis dėlto esu modernios mąstysenos žmogus, tad pirmiausia turiu paaiškinti, kaip suprantu individo tapatybę.

Viena vertus, tapatybė įgyjama tarsi savaimė, ją apibrėžia, „užduoda“ šeima, kilmė, paveldas, aplinka, tradicijos. Antra vertus, tapatybę kuria, ugdo, pasirenka pats individas. Peržengdamas savo subjektyvumą, jis „išsina už savęs“, susisaisto, tapatinasi su išoriniais, realiais ar tariamais esiniais. Jų skalė plati ir įvairi – tai profesija, karjera, šeima, istoriniai veikėjai, literatūriniai personažai, pagaliau vertybės, idėjos, tikėjimai. Vienoks ar kitoks tapatinimasis – tai asmenybės tapsmo ir brandos kelias.

Moderni individo tapatybės sandara iš esmės suderi-
na tai, kas „įgyjama“ objektyviai, ir tai, kas išsiugdoma
savarankiškai. Nors subjektyvioji tapatybės pusė nėra
„prižiūta“ prie objektyviosios apibrėžties, vis dėlto jų
dermė yra daugiau ar mažiau pastovi. Tai reiškia, kad
individas suvokia save kaip tokį, tapatinasi (nebūtinai
susitapatindamas) su tuo, ką liudija realioji jo padėtis,
socialiniai vaidmenys, susiję su šeima, profesija ir pan.
Modernusis individas, galima sakyti, yra integruotas iš
vidaus, tai pastovus, „prognozuojamas“ žmogus, geban-
tis valingai siekti užsibrėžtų tikslų, žinantis, kas esąs ir
kuo nesąs, ko norįs ir ko nenori. Reikėtų dar pridurti
tokius dviprasmiškai vertintinus bruožus kaip uždaru-
mas, konservatyvumas, inertiškumas...

Postmoderniu galima laikyti individą, kurio tapa-
tybei būdingas silpnas ir nepastovus minėtų pusių –
objektyviosios ir subjektyviosios – susietumas. Savo
tapatybę jis kuria gana laisvai, nelabai paisydamas
kilmės ar tradicijų, ieškodamas „atramos taškų“ daug
platesnėse erdvėse, ne tik realioje, bet ir virtualioje
tikrovėje. Paslankios, keleriopos tapatybės asmenų
gyvenimas yra tarsi nuolatinis savęs ieškojimas, tiesa,
ne visada sėkmingas, nes ne kiekvienam pavyksta ne-
suklysti ir surasti savo „tikrąjį aš“. Žinoma, ne visada
darniai klostosi ir modernaus individo tapatybė.

Aptariant modernaus lietuvių tapatybę, kaip itin
svarbius reikėtų išskirti kai kuriuos objektyviuosius ją
apibūdinančius metmenis. Pagal socialinę kilmę ir pa-
dėtį modernus lietuvis dažniausiai yra ūkininkas (re-
čiau bajoras, miestietis), iš ūkininkų kilęs inteligentas,
o pagal pašaukimą ir pasirinkimą – kunigas, gydytojas,
teisininkas, tarnautojas, rečiau kitų profesijų atstovas.
Pagal religiją – katalikas, liuteronas, reformatas arba
agnostikas, ateistas. Šeiminės padėties požiūriu jis – tra-
dicinės šeimos narys ir atitinkamos seksualinės orienta-
cijos šalininkas. Pilietybės atžvilgiu – sąmoningas, pa-
triotiškas savo valstybės, kai ji nepriklausoma, pilietis.
Tapatinimasis su savo valstybe, o nelaisvės metais – su
jos idėja, kurią trokštama įgyvendinti, yra itin reikšmin-
gas modernaus lietuvių tapatybės aspektas.

Galima drąsiai teigti, kad būtent tokie lietuviai, atsi-
dūrę istorijos arenoje, atvedė Lietuvą į 1918-ųjų Vasario

16-ąją. Pokariu dėl valstybės laisvės guldė galvas parti-
zanai. Galima tvirtinti, kad ir į Kovo 11-ąją lietuviai at-
ėjo kaip modernūs (minėtąja šio žodžio prasme) tautos
nariai, nors gerokai „pagrauzti“ sovietinės erozijos.

Dabar, kai jau ketvirtį amžiaus gyvename nepriklau-
somoje valstybėje, akivaizdu, kad tam tikros dalies tau-
tiečių susietumas su ja gerokai susilpnėjęs. Sprendžiant
pagal nuomones ar nuotaikas, be to, remiantis neseniai
atliktų tyrimų duomenimis, nemažai tautiečių tik for-
maliai tapatinasi su savo valstybe, to ryšio nevertina, ne-
sidedžiuoja esantys jos piliečiai, net jaučiasi su ja susveti-
mėje. Nors tuo pat metu gerai suvokia, kad yra lietuviai.

Toki požiūrį į valstybę (abejingumo priežastys būtų
atskira tema) iš dalies kompensuoja tapatinimasis su
regionu („esu žemaitis“), jei tik nepradedama šia tema
politikuoti. Tai, kad pirmumas teikiamas ne valstybinei,
bet regioninei tapatybei, laikytina postmodernios savi-
vokos bruožu. Panašiai vertintinas ir atvejis, kai tapa-
tinamasi labiau su Europos Sąjunga („esu europietis“)
negu su savo valstybe, aiškinant, kad tautinės valstybės
reikšmė silpsta ir toliau silps.

Gyvuoja net regionalistinė Europos Sąjungos vizija,
turinti šalininkų įvairiose šalyse. Pagal ją ES subjektai
turėtų būti ne valstybės, bet regionai, nes kai kurie iš
jų yra istoriškai senesni, kultūriškai autentiškesni už
moderniąsias valstybes. Toks požiūris irgi yra žings-
nis postmodernybės link. Tokiu poslinkiu laikytinas
ir tapatinimasis ne su kokia nors apibrėžta vietove, bet
su visu plačiuoju pasauliu. Kas „neturi“ nei valstybės,
nei regiono, kuriuos vadintų Tėvyne, žvelgia į pasaulį
kosmopolito akimis.

Atsainų požiūrį į valstybę šiek tiek atperka tapati-
nimasis su savo tauta („esu lietuvis ir noriu juo būti“).
Tai rodo, kad tautinės vienybės idėja tebėra gyva.
Tačiau kartu atskleidžia, kad daugeliui lietuvių arti-
mesnis tautos kaip etnokultūrinės bendruomenės, o
ne valstybinės nacijos, suvokimas. Tapatinintis su tauta
neabejotinai svarbu, šio ryšio vaidmuo okupacijų me-
tais buvo didžiulis, bet dabar, kai esame nepriklausomo
valstybės piliečiai, jis yra visiškai nepakankamas.
Apsiribojimas etniniu sąmoningumu irgi ryškus pos-
tmodernios tapatybės bruožas.

Dekonstruktivus žvilgsnis atskleidžia, koks netvirtas, padrikas yra etnokultūrinis tautiškumas, kaip stinga individus telkiančių jungčių, tarpusavio ryšių. Vienybės su savo tauta jausmas ypač sparčiai slopsta, pasukus emigrantų keliais. Kur nors Londono gatvėse ar Ispanijos apelsinų laukuose lietuvis nelabai nudžiunga, sutikęs tautietį, ir dažniausiai, deja, turi tam pagrindą.

Tikrovė tokia, kad emigracija jau tapo neišvengiama lietuvių tautos egzistencijos XXI a. aplinkybė. Tai rodo, kad lietuviai anaipol nėra taip labai prisirišę prie tėvų žemės, kaip tradiciškai manoma, jie gana lengvai tą žemę palieka ir kelia sparnus skalesnės duonos ieškoti svetur. Netikėtai išryškėjęs šiuolaikinių lietuvių polinkis į nomadizmą yra akivaizdus postmodernios tapatybės ženklas.

Svarstomo klausimo požiūriu emigrantai yra labai skirtingi. Vieni išsiveža širdyje tik nusivylimą gimtine, skuba atsikratyti visko, kas ją primena, ir yra nusiteikę niekada nebegrįžti. Jie savaime iškrinta iš šių svarstymų konteksto. Dauguma išeivių, kaip atrodo, neskuba pareikšti aiškesnės savo nuostatos grįžimo atžvilgiu, tad jie tebėra svarstymų objektas. Dar kiti, gyvendami kitatautėje aplinkoje, jaučiasi ir mąsto taip, tarsi nebūtų palikę Lietuvos, netgi teigia iš toli „dar karščiau mylintys Tėvynę“. Kai kurie savo meilę iš tikrųjų įrodo darbais – užmezga glaudžius ryšius, tarpininkauja, grįžta su žiniomis, patirtimi, pinigais.

Savaime aišku, išeiviams tenka prisitaikyti prie naujos aplinkos, išsiugdyti tokius įpročius ir gebėjimus, „kokių reikia“, kartu neišvengiamai prarandama dalis atsivežtųjų. Pirmiausia kyla problemų dėl socialinės tapatybės. Nedaug kam pavyksta išvengti vaidmenų susidvejinimo: Lietuvoje buvo mokytoja, o Čikagoje yra senelių slaugė, Lietuvoje – teisės magistras, o Londone – barmenas ir t. t. Nelengva apsispręsti, su kuriuo iš vaidmenų tapatintis – su dabartiniu faktiškuoju ar su buvusiuoju? Ir kuo save laikyti? Akivaizdus posūkis postmodernaus neapibrėžtumo link.

Panašiai keičiasi ir tautinė tapatybė. Išeivio lietuviškumas Amerikoje įgauna amerikietišką, Airijoje – airišką, Ispanijoje – ispanišką bruožų. Formuojasi „hibridinis tautiškumas“ – lietuvis-amerikietis, lietuvis-kanadietis ir pan. Laikas veikia antrojo dėmens naudai. Antai vie-

nas Vilniuje gyvenantis Amerikos lietuvis (iš karo meto išeivių kartos), paklaustas, kuo save laiko, nesvyruodamas atsakė: „Esu amerikietis.“ Matyt, jau apsispręsta.

Tiek tautinį, tiek socialinį dvilypumą reikėtų priskirti postmoderniajai savivokai ir pripažinti, kad „postmodernių lietuvių“ sparčiai gausėja. Kaip tik jie turėtų ir galėtų būti nepamainomi „globalios Lietuvos“ projekto dalyviai, kurie padėtų plėsti lietuvių diasporą įvairiose šalyse bendravimą tarpusavyje, sustvirtintų ryšius su Lietuva, tolydžio mažėjant nuotolių svarbai. Tai būtų panašu į nuotolinių studijų projektus, kai teigiama, kad universitetas yra ten, kur yra studentas. Pagal analogiją išeitų, kad ir Lietuva gali būti visur, kur yra lietuvių, norinčių ir galinčių „nuotoliniu būdu“ palaikyti lietuviškąją savo tapatybę.

Visa tai galėtų būti perspektyvu, bet neišvengiami ir praradimai. Studentas per nuotolines studijas įgyja žinių, tačiau negirdi profesoriaus gyvo žodžio, nejaučia jo asmenybės įtakos, o „globalusis“ tautietis nejaučia gimtosios žemės traukos ir poveikio.

Socialinės, profesinės tapatybės nepastovumas, neužbaigtumas, kaip ir tam tikras tautinės tapatybės susidvejinimas laikytini postmodernaus individo atributais. Tikėtina, kad mūsų šalies ateitis kryps siauresnio ar platesnio „globalios Lietuvos“ varianto link, nemenką jos gyventojų dalį sudarys tautiečiai, puoselėjantys „mišrią“, „paslankią“ tapatybę.

Galvojant apie dabartį, nederėtų pamiršti praeities, nes reikšmingas savimonės sandas yra istorinė atmintis, praeities įvykių ir veikėjų vertinimas, pagarbos jiems arba atsiribojimo nuo jų išraiška. Nekalbėsiu apie neseną praeitį, su kuria dar daug ką sieja gyvi prisiminimai. Individo tapatybei svarbi ir ta praeitis, kuri nutolusi per šimtmečius ar net dar labiau. Istoriniai naratyvai pateikia gausybę personažų, kurie pamatuotai galėtų papildyti tiek pavienių individų, tiek visos lietuvių tautos dabartinę savivoką. Sakoma, kad lietuviai yra baudžiauninkų palikuonys, esą tai ir paaiškina, kodėl taip stokojama savigarbos, esama tiek daug pasyvumo, godumo, pavydo, kitų vargšams būdingų bruožų, iš kur atsiradęs „tas prakeiktas nuolankumas“... Baudžiava iš tikrųjų skaudžiai paženklino tautos charakterį. Rūpintojėlis yra

ypač iškalbingas lietuvių įvaizdis, išreikštas tautodailės. Tokį savivaizdį kai kas gali pasitelkti, kad pateisintų aukštesnių aspiracijų stoką, savęs menkinimą. Tai negeras, dvasią smukdantis tapatinimasis.

Laikai keitėsi, iš baudžiauninkų kilo laisvieji ūkininkai – ne tik kantrūs artojai, bet ir apsišvietę, kultūros darbui atsidėję asmenys, knygnešiai, savo kraštą mylintys kovotojai. Tai modernaus lietuvių tipas. Didžiąja dalimi kaip tik jis puoselėjo lietuvių kultūrą XX a.

Beje, šalia minėto baudžiauninko matome ir margaspalvį bajoro įvaizdį. Bajorai ne tik savo dvaruose dvarliuose šeimininkavo, baudžiauninkus spaudė, vieni su kitais kivirčijosi, bet ir kultūros židinius steigė, o prireikus stodavo ginti Tėvynės. Turbūt šio luomo aplinkoje susikūrė lietuvių karžygio tipas. Taigi bajoras irgi yra istoriškai pamatuotas personažas, su kuriuo galėtų tapatintis dabartiniai lietuviai. Bet šitokiam tapatinimuisi nepakanka vien popierių, įrodančių bajorišką protėvių kilmę, reikia ir pačiam gerokai pasitempti, elgtis kilniai, garbingai. Jeigu tam kliudo individo „natūra“, galima į tai žvelgti atlaidžiau – juk gerai žinomas ir bajoro plevėsos, lėbautojo tipas.

Žinoma, vien tuo bajorijos įvaizdžiai neišsisemia, nes bajoras – dviypę tapatybę puoselėjantis asmuo, jis gali būti ir *lituanus*, ir *polonus*, o dažnai vienas ir kitas viename asmenyje. Per bajorystę grįžtame į Abiejų Tautų Respublikos laikus. Kad tie laikai dar nėra tapę tik praeitimi, liudija kai kurių mokytojų asmenų požiūris, kad tęsti tos Respublikos tradiciją ir buvęs tikrasis istorinis Lietuvos kelias, nuo kurio „per klaidą“ nukrypta Vasario 16-ąja. Tai „jogailaitiškoji“, pasak vieno autoriaus, valstybės tradicija, ne tik galinti tapti lietuvių patriotizmo, tvirtybės šaltiniu, bet gerai deranti ir su Europos Sąjungos integracijos perspektyva.

Taigi skleidžiasi Lietuvos valstybingumo vizija, gerokai platesnė už

moderniąją. Dabarties lietuviams ji atveria galimybę tapatintis su viena ar kita tradicija, bet leidžia ir apskritai nesitapatinti su jokia. Tuo istorinę retrospekciją baigiu, nors dar būtų ką pasakyti ir apie kunigaikščių Lietuvą, ir apie baltiškąją (pagoniškąją) kultūrą, tačiau grįžkime prie dabarties.

Iš viso to, kas čia aptarta, manau, galima susidaryti nuomonę apie plačias tapatinimosi galimybes, kurios atsiveria individams, atitrūkstantiems nuo modernybės standartų. Įmanomi labai įvairūs postmodernios tapatybės variantai, susidedantys iš atskirų, ne visada vienas prie kito gerai derančių metmenų – tautinių, socialinių, kultūrinių, religinių, istorinių ir kitokių. Bet kuris iš jų gali būti individo tapatybės branduolys. Itin svarbu, kokioje vietoje atsiduria tautiškumas, ar jis tampa „centru“, susiejančiu visus kitus sandus.

Tačiau tai jau laisvo pasirinkimo ir apsisprendimo reikalas. Sakau „laisvo“, nes pasirinkimą ir apsisprendimą gali diktuoti tradicijos, viešoji nuomonė, priedermės, kiti determinuojantys motyvai. Tiesa, niekas nebūna visiškai nuo jų laisvas, tačiau postmodernioji mąstysena,

Režisierius Oskaras KORŠUNOVAS. Išvaymas. Spektaklio scena

palyginti su moderniaja, yra vis dėlto gerokai laisvesnė ir savarankiškesnė. Kita vertus, jai nebūdinga imtis to, kas įpareigoja ilgai perspektyvai. O modernioji asmenybė, būdama vertybiškai angažuota, gali kelti sau tolimus tikslus, kurių neatsisako net ir tada, kai laukiamų rezultatų reikia siekti labai nuosekliai ir ilgai, pavyzdžiui, vykdant pilietinio ar kitokio ugdymo programas.

Šios pastabos, manau, neduoda pagrindo vienpusiškai, juo labiau neigiamai vertinti postmodernios mąstysenos. Šią mąstyseną ir atitinkamą gyvenimą lemiantys bruožai – tokie kaip atvirumas, nepriklausoma laikysena, imlumas naujovėms, pakanta kitoniškumui, gebėjimas keistis, prisitaikyti prie naujos aplinkos – yra neabejotinai vertingi. Bet nesunku įžvelgti ir kitokius požymius – tai pagrindų ir kriterijų neturėjimas, reliatyvizmas ir moralinis indiferentiškumas, nuoseklumo, atsparumo destruktivoms priklausomybėms stoka. Ar postmodernioji mąstysena kūrybiška, konstruktyvi, ar pasyvi, abejinga, linkusi į savigriovą, lemia išvardytų bruožų santykis, t. y. svarbu, kurie iš jų dominuoja.

Pagrindinė problema – kaip ateityje, pradėdant jau nuo šiandienos, galėtų klostytis lietuvių tapatybės tiologija? Tiksliau tariant, kaip galėtume suderinti modernybę su postmodernybe – dvi savitas mąstymo ir gyvenimo orientacijas. Optimalus lūkestis būtų toks: rytdienos lietuvis turėtų perimti gerąsias, viena kitą papildančias abiejų orientacijų savybes. O suderinti jas įmanoma. Postmodernybės neapibrėžtumas ir neužbaigtumas – tai svarbi sąlyga, kad šios dvi orientacijos nestovėtų viena kitai skersai kelio, kad postmodernioji mąstysena būtų atvira ir kai kuriems moderniosios tapatybės apibrėžtumams. Postmoderniosios mąstysenos atvirumas yra palankus ankstesnių kartų išeiviams, kurie jau nebemoka tėvų ir senelių kalbos, bet lietuviškų savo šaknų dar nepamiršo, arba tiems, kurie save laiko lietuviais istoriniu ar koku nors kitu atžvilgiu.

Pabaigai keletas konkretesnių įžvalgų. Tikrovei toliau postmodernėjant, socialiniai tautiečių vaidmenys darysis įvairesni ir paslankesni. Tai susiję su asmenų ir darbo vietų mobilumu tiek vietiniu, tiek europiniu, net globaliu mastu. Todėl plėsis tautos atvirumas pasauliui – daugės užsienio šalyse dirbančių, studijuojančių, atostogaujančių,

deja, ir nusikaltimus darančių tautiečių. Atvirumas – rimta prielaida, kad susilygintų išvykstančiųjų ir parvykstančiųjų skaičius, vis didėjant antrųjų persvarai.

Tapatybė, nesvarbu, ar individo, ar tautos, yra unikalus prigimtinės duotybės ir kūrybos arba projekto, kaip dabar sakoma, santykis. Duotybę, kad jos neprarastume, turime adekvačiai suvokti ir be paliovos puoselėti. Postmoderniai tapatybei savikūros, saviugdos vaidmuo yra gerokai svarbesnis negu moderniajai, o skalė, ką pasirinkti, su kuo tapatintis, – nepalyginamai platesnė, įgaunanti globalų mastą.

Todėl nesunku numatyti, kad lietuviškoji tapatybė toliau keisis daugiakultūriškumo, gal ir daugiakonfesiškumo linkme, jau ir dabar kai ką matome, pavyzdžiui, nuolatines mantrą *Hare Krisna* kartojančiųjų eitynes.

Sakykime, tai marginalinis atvejis, tačiau jis akivaizdžiai rodo, kad į mūsų šalį net iš tolimų kraštų ateina egzotiškos kultūros, kurių elementus dalis tautiečių priderina prie savo tapatybės. Panašių „invazijų“ neabejotinai bus ir daugiau, tad kyla klausimas, ar jos neužgoš lietuvių etnokultūrinės savasties kaip tapatybės šaltinio. Tai niekuo nepakeičiamas tautos lobynas, tačiau, jeigu norime, kad kultūrinis paveldas būtų paveikus ir iškaltinamas ne tik dabarčiai, puoselėti jį vien tradiciniais būdais nepakanka. Reikia naujesnių, įvairesnių interpretacijų, šiuolaikinio universalesnio požiūrio ir kriterijų, kuriais remdamiesi įvertintume kitų kultūrų poveikį. Tai padėtų atskleisti savojo kultūrinio paveldo svarbą ir vertę kur kas platesniu mastu, negu esame įpratę manyti.

Tokio atsinaujinimo reikia, kad į postmodernybę linkstantys lietuviai turėtų kuo įvairesnių atramos taškų savo tautiniam sąmoningumui ugdyti.

Pasak McLuhano, gyvename laikais, kai vienintelis pastovus dydis yra skubėjimas. Taigi nesunku suprasti, kad jauni žmonės skubės kurti savo sėkmės istorijas, kurios ir bus pamatinis jų tapatybės sandas. Pilietiškumą, kuris lemia ir požiūrį į savo valstybę, veikusiai nurungs vartotojiškos nuostatos. Vargu ar daug kam rūpės tapatybės įvaizdžių ieškoti praeityje, ko gero, tik istorikai ir politologai dar svarstys, kuris tūkstantmetės Lietuvos istorijos tarpsnis laikytinas jos valstybingumo tradicijos pamatu... ■

EKRANAS, ŽIŪRINTIS Į MUS

Mes tampame tuo, į ką žiūrime.¹

Marshall McLuhan

Žmonės jau nebeįsivaizduoja, kaip galėtų gyventi be medijų, be naujų technologijų, kurios gelbsti visais gyvenimo atvejais. Tikriausiai daugelis neištvirtų nė dienos be televizoriaus, mobiliojo telefono, interneto, kitų modernių išradimų. Tokia žmonijos priklausomybė, žinoma, turi tiek teigiamų, tiek neigiamų pusių.

Naujosios technologijos leidžia perduoti informaciją į bet kurį pasaulio kraštą, pranešimai akimirksniu pasiekia plačiąją visuomenę, taigi laikas ir vieta tampa nebesvarbūs. Galime bendrauti ir matyti draugus ar giminaičius, išvykusius už tūkstančių kilometrų, tiesiogiai dalytis įspūdžiais, patirtimi su visais, visur ir visada. Internetu galima pirkti ir parduoti, sužinoti, kas šiuo metu vyksta pasaulyje, kartu su kitais pasinerinti į bet kur vykstančius įvykius. Virtualiu būdu pažinti svetimas šalis pavyksta net geriau, negu jose apsilankius. Keletas mygtuko spustelėjimų leidžia parsisiųsti mėgstamos muzikos įrašą, knygą ar filmą. Be to, naujosios medijos išlaisvina nuo fizinio prisirišimo prie tam tikros teritorijos... Ir viskas būtų gerai, jeigu tais išradimais žmonės naudotųsi saikingai. Kas atsitinka, kai technologijos, užuot buvusios įrankis, verčia priklausyti nuo jų? Turime pasverti ne tik medijų teikiamą naudą, bet ir tai, kaip jos keičia mūsų gyvenimą,

kiek suryja laiko ir energijos, kaip, atrodytų, atverdamos visą pasaulį, trukdo pažinti save pačius...

Kai nuo ryto iki vakaro sėdima prie televizoriaus, be saiko naršoma internete, plepama telefonu „apie nieką“, gyvenama vien blizgiųjų žurnalų teikiama informacija apie „žvaigždžių“ nuotykius ir turtus, meilužius ir suguloves, visa galva pasineriama į virtualius žaidimus, protas užmiega, jaučiamės tarsi užhipnotizuoti to kito pasaulio. Tad kaipgi pasikeitė gyvenimas, atsiradus technologijoms?

Iki modernių išradimų eros žmonės kur kas daugiau kalbėdavosi. Rašydavo laiškus, kad papasakotų apie tai, kas svarbiausia, užuot pliauškę, ką šiandien valgė ar gėrė, kokiais drabužiais apsirengė. Kelionės būdavo naujų įspūdžių ieškojimas – gyvenimo įvykis, trokštamas tikslas. O dabar po kelių valandų skrydžio jau gulima viešbutyje su kokteiliu rankoje, įsmeigus akis į televizoriaus arba kompiuterio ekraną. Kad ir kokioje vietoje atsidurtume, iš esmės liekame ten pat – virtualybės tinkle. Tiesioginių įspūdžių ar pažinčių, įdomių pokalbių, kai, dalijantis patirtimi, žvelgiama pašnekovui į akis, – visų šių paprastų dalykų, prarastų dėl medijų kaltės, stoka verčia vis labiau atsiriboti nuo tikrovės. Nuomonę apie ją susidarome iš paviršutiniškų straipsnių, tuščių skandalingų televizijos laidų. Esame

tik skaitytojai, tik žiūrovai, už kuriuos viskas nuspręsta. Medijos turi didžiulę galią ir manipuliuoja žmonių protais taip, kaip norisi jų „operatoriui“. Įteigti galima viską, nes vartotojų kultūra ugdo patiklius tinginius, kuriems padaryti įspūdį labai paprasta ir lengva – užtenka klaidingą (klaidinančią) informaciją apvilkti patraukliu šiuolaikiniu drabužiu. Kritiško mąstymo žiedai nuvysta nė neprasiskleidę.

Kas šiais laikais yra tikrosios vertybės? Nebeturiame kada apie jas galvoti. Visą mūsų laiką atima medijos. Ekrane stebėti nepažįstamų žmonių gyvenimą, kad sužinotume, kaip jie jaučiasi, ką ir su kuo veikia, kokį filmą žiūri, ką valgo, darosi daug svarbiau negu bendrauti su šeima arba padėti tam, kuriam šiuo metu galbūt labai reikia pagalbos. Realybę atstoja realybės šou. Ar įmanoma dar labiau susvetimėti tarpusavyje? Kas tada laikoma vertybėmis? Surinktų „patinka“ skaičius socialiniame tinkle po bendra šeimos nuotrauka, kurioje „nuoširdžios“ šypsenos truko tik akimirką, kol užgeso fotoblykstė? Po to akys vėl įsisiurbė į ekraną, kur maivosi manekenės, turtingų vyrų žmonų giriasi neprilygstama prabanga, žvilga automobiliai, jachtos, žeri deimantai – „geriausi merginų draugai“ (šią tiesą sužinome dar apsikabinusios Barbę)... Tai verčia graužtis, kad neturime to, ką matome, kad neįstengiame visko, kas rodoma reklamose, įpirkti, todėl jaučiamės nemalonai, menkavertiškai, depresy-

viai... Tas stygiaus jausmas yra nuolatinis, išvengti jo nebeįmanoma, nes reklamos persekioja kiekviename žingsnyje, kalte kaldamos į galvas, kad privalai įsigyti tą, išbandyti šitą, paragauti ano...

Medijų teoretikas Neilas Postmanas knygoje „Linksmybės iki mirties: viešasis diskursas šou verslo amžiuje“ jau 9-ajame dešimtmetyje rašė, kad dėl televizijos įtakos formuojasi ciniškas požiūris į gyvenimą. Televizija nepalieka erdvės privatumui, viskas tampa vieša ir atvira. Kuriama tobulo „kažkur esančio“ pasaulio iliuzija. Medijų teoretikas teigė, kad televizijos poveikis ypač ryškus politikoje, kuri darosi vis panašesnė į pramogų verslą. Politikai manipuliuoja įvaizdžiais, mažai stengdamiesi atskleisti savo protines galias, nes žino, kad jos nerūpi ir būsimiems rinkėjams. Postmano teigimu, tie, kurie nori būti dievais, pasiverčia vaizdais mūsų ekranuose.²

Ar bereikia pridurti, kad dabar, kai medijos jau visiškai užtvindė kasdieninį gyvenimą, įžengėme į naują *pramoginio cinizmo* erą – tai absurdiška proto miego stadija, lėtinis sąmonės, pojūčių ir valios paralyžius... ■

¹ Marshall McLuhan, Kaip suprasti medijas? Žmogaus tęsiniai. *Baltos lankos*, 2003.

² Neil Postman, „Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business“, *Penguin books*, 1985.

PRENUMERUOKITE KULTŪROS BARUS IR ĮSITIKINSITE, KAD SU ŠKAITANČIU SKAITOMASI

Metinė prenumerata – tik **60 Lt / 17,38 Eur**.
Užsisakyti galite visuose
Lietuvos pašto skyriuose.
Jei norite prenumeruoti žurnalą į užsienį, su
pristatymu oro paštu, tai kainuos

180 Lt / 52,13 Eur arba kita valiuta pagal
esamą kursą. Norintys už(si)sakyti *Kultūros
barus* į užsienį turėtų kreiptis į *Kultūros barų*
redakciją adresu Latako g. 3, 01125 Vilnius,
Lietuva; el. paštas:

kulturosbarai@gmail.com arba į
Kultūros barų atstovę JAV Mariją
Paškevičienę adresu 306 55th Place,
Downers Grove IL 60516–1537, USA;
el. paštas: *hmpask@juno.com*

AR EUROPA SUGEBĖS GRĮŽTI PRIE KRIKŠČIONIŠKŲJŲ KULTŪROS ŠAKNŲ?

Pastaruoju metu Europos akademinėje erdvėje vis aktyviau diskutuojama apie gerokai aptrupėjusius kultūrinius mūsų žemyno pamatus ir būtinybę kuo skubiau juos sustiprinti. Pirminį impulsą tokioms diskusijoms davė 2014 m. kovo 1 d. paskelbta Europos Komisijos projekto „Naujasis Europos naratyvas“ Kultūros komiteto narių deklaracija „Europa kaip pasaulėžiūra ir organizmas“. Keturių puslapių dokumente, kurį pasirašė tokie įžymūs menininkai ir intelektualai kaip vengrų rašytojas György's Konrádas, italų skulptorius ir tapytojas Michelangelo Pistoletto ar čekų ekonomistas Tomášas Sedláčekas, teigiama: „*Norint turėti tikrą ir gerai veikiančią politinę Europos organizmą, gyvybiškai svarbu suprasti, ką reiškia Europa kaip pasaulėžiūra.*“ Kartu pabrėžiama, kad ryškėja nerimą kelianti kultūros nuvertinimo tendencija, todėl būtina oficialiai ir vieningai patvirtinti – „*kultūra yra pagrindinis Europos socialinio ir politinio organizmo penas ir svarbiausias išteklis.*“

Deklaracija sukėlė aktyvius politinius ir kultūrinius debatus Briuselyje, Varšuvoje, Milane, Berlyne... Viena vertus, jos autoriai drąsiai teigia, kad svarbiausi moderniosios Europos būsimojo atgimimo ramsčiai yra Renesanso idealai ir kosmopolitinės nuostatos. Antra vertus, apmąstydami gilią vertybių krizę, apėmusią dabarties pasaulį, intelektualai ir valstybių vadovai ne kartą prisiminė garsiąją Jacques'o Delors'o mintį: „*Europai reikia sielos.*“ Deja, kol kas nepavyksta rasti bendro sutarimo, kokia pasaulėžiūra sudarytų tinkamiausias prielaidas gilesnei Europos savivokai, geresniam tautų, gyvenančių joje, tarpusavio supratimui, glaudesnei bendrystei.

Baigiantis 2014-iesiems, Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, buvo surengta mokslinė diskusija „Pakalbėkime apie Europą ir mus“. Profesorius Leonidas Donskis iškėlė svarbų klausimą: „*Kokios Europos mes norime?*“ Mėgindamas pateikti galimus atsakymus, prelegentas pripažino, kad stiprėja nusivylimas ES institucijomis dėl netobulo jų funkcionavimo, dėl augančio biurokratizmo. Pasak Donskio, paradoksalu, bet „*didžioji euroskepticizmo banga kyla didžiosiose Vakarų Europos valstybėse ir yra jų produktas*“ (paminėtina Jungtinė Karalystė arba Nyderlandai, ką jau ir kalbėti apie Graikiją po rinkimų šiemet sausį). O „*mažosios tautos yra euroentuziastės*“. Vis dėlto ir jos pagrįstai nerimauja dėl įsibėgėjančių neigiamų sociopolitinių procesų: į politinę areną išeina vis daugiau lyderių, garsėjančių radikaliomis nacionalistinėmis pažiūromis (Vengrija, Prancūzija), menksta dėmesys Rytų ir Vidurio Europos valstybėms, Rytų partnerystės programa vegetuoja, vangiai reaguojama į dramatišką karinį konfliktą Ukrainoje. „*Istorija nėra savaime suprantamas dalykas, todėl ją reikia nuolat priminti*“, – kalbėjo profesorius Donskis, ragindamas sistemingai pabrėžti faktą, kad „*tikroji Europos Sąjungos galia formuojasi auditorijoje ir verslo pasaulyje*“. Juk būtent tokioje neutralioje terpėje kartais užmezga dialogą net konfliktuojančių valstybių gyventojai, jeigu politiniams lyderiams ir diplomatomams niekaip nesiseka rasti taikaus sprendimo.

Reinas Raudas, Helsinkio ir Talino universitetų profesorius, deklaraciją „Europa kaip pasaulėžiūra ir organizmas“ pavadino žalingu tekstu, nes idėja apie visiems

priimtina naratyvą kilo kaip „atsakas į Europos Komisijos pirmininko José Manuelio Barroso nurodymą“. Idėjų plėtojimas pagal oficialų pageidavimą nėra itin vaisingas, nes akademinės minties laisvei lieka nedaug erdvės. Nors istorikai ir geografsai nuolatos mėgina kuo objektyviau apibrėžti konkrečias Europos ribas laike ir erdvėje, kiekviena valstybė paprastai rūpinasi tais dalykais, kurie yra svarbiausi jai. Todėl, anot svečio iš Estijos, būtina prisiminti, kad „*mus vienija kultūriniai saitai*“, ir palaikyti Europos intelektualinių idėjų tęstinumą „*nepriklausomai nuo Europos Sąjungos institucijų*“. Bandant atsakyti į klausimą, kas sudaro Europos esmę ir kokio tikslo turėtų siekti visi drauge, dažniausiai gana abstrakčiai samprotaujama apie istorijos pabaigą, o tai nėra teisingas požiūris. Rauda manymu, Europą „*reikėtų tapatinti su veikimo būdu, leidžiančiu atsirasti idėjoms ir vertybėms*“, kurios dažnai suvokiamos kaip piliečių susitarimas dėl galiojančių įstatymų, pagarba skirtumams ir novatoriška žinių paieška. Šiame kontekste pabrėžiama pagarba kito asmens unikalumui, drauge suteikiant erdvę diskusijoms ir skirtingoms nuomonėms.

VDU profesorė Regina Jasiulevičienė priminė, kad „*alternatyvos Europos vienybei nėra*“. Vis dėlto įdėmiau pažvelgus į istorijos tėkmę, akivaizdu, kad politinė trintis tarp valstybių, priklausančių ES, jau seniai tapo permanentine būseną. Jasiulevičienės teigimu, „*tobuliausias Europos raidos modelis yra spiralė, kuria nuolatos leidžiamasi ir vėl kylama, niekada negrįžtant į tą pačią vietą, todėl palaipsniui vis vien įvyksta teigiama slinktis*“. Taigi, išeities iš aklavietės reikėtų ieškoti, analizuojant giliąsias euroskeptiškumo, kuris šiuo metu itin stiprėja Europos Vakaruose ir kelia nusivylimą jos Rytams, priežastis.

Kauno technologijos universiteto profesorius Algis Krupavičius ragino vėl atsigręžti į Europos tapatybės problemą, išsiaiškinti, „*koks yra mūsų pačių santykis su Europa*“, kuri anaipol nėra tapati Europos Sąjungai. Tiek politiniu, tiek socialiniu, tiek geografiniu, tiek kultūriniu požiūriu žemynas tebėra itin nevienalytis. Europiečiams nepavyksta susitarti nei dėl aiškių geografinių ribų, nei dėl homogeniškos socialinės ir ekonominės sanklodos, nei dėl visiems priimtinių demokratijos formų. Mokslininko nuomone, „*kultūra yra fundamentali*

dimensija, apie kurią galėtume diskutuoti“, nes būtent ji patyrė daugiausia „*pakilimų ir nuopolių*“. Šiuolaikinei tapatybei kultūra svarbi būtent kaip jungtis tarp įvairių Europos regionų, padedanti skirtingų valstybių piliečiams geriau suprasti vieniems kitus ir skatinanti naujų bendrabūvio galimybių paieškas.

Per viešuosius akademinis svarstymus tiek Europoje, tiek Lietuvoje išsakyta daug įdomių minčių, bet akivaizdžiai trūko dėmesio krikščionybei, o ji padėtų išspręsti bent keletą Europos problemų. Viena iš jų – kultūrinė žemyno transformacija, antra – europiečių nesugebėjimas susikalbėti tarpusavyje net kruvinų teroro aktų ir karinių konfliktų akivaizdoje.

Vis dažniau pripažįstama, kad Senajame žemyne įsigalėjusi šiuolaikinė kultūra itin brutaliai provokuoja žmones, išjuokia įvairias socialines ir religines grupes, sudarydama sąlygas gauti didelį pelną iš skandalų, dirbtinai sukeltų viešojoje erdvėje. Šiame kontekste gerai tinka, sakyčiau, pranašiška filosofo Vosylio Sezema-
no įžvalga, kad europiečiams „*reikia pasirinkti tarp galbūt žibančios išorinės civilizacijos, kuriai visos dvasinės jėgos yra priemonės materialiniams tikslams siekti arba tiesiog komforto prekės, ir tikrai autonomiškos dvasinės kultūros, kuri vienintelė leidžia atskleisti tikrąją žmogaus kaip aukštesniojo, dieviškojo prado nešėjo lemtį*“.

Tradicinės ribos tarp *sacrum* ir *profanum* Europoje peržengiamos itin dažnai, todėl galima pagrįstai klausiti, kodėl menas ir politika taip atvirai demonstruoja panieką krikščionybei. Mėginant rasti atsakymą, reikėtų atsižvelgti į tai, kad šiuolaikinei kūrybai labai svarbi komercinė sėkmė, o kuo didesnis emocinis sukrėtimas, tuo „akcija“ pelningesnė. Nekeista, kad pasaulinė meno rinka itin paklausiomis prekėmis laiko įžūliai kontroversiškus religijos vertinimus. Italų menininkui Maurizio Catelanui pasaulinę šlovę ir finansinę sėkmę atnešė būtent satyrinės skulptūros – „Devintoji valanda“ (1999), vaizduojanti didžiulio meteorito partrenktą popiežių Joną Paulių II, ir „Jis“ (2001) su besimeldžiančiu nacių lyderiu Adolfu Hitleriu. Abu kūriniai sukėlė krikščionių ir žydų pasipiktinimą tiek dėl šokiruojančių sąsajų su Šventuoju Raštu, tiek dėl nepagarbos Holokausto aukų atminimui, tačiau nemažai garsių kritikų vadina šias skulptūras di-

džiuliu įnašu į meno istoriją, pabrėždami tariamai nekal-
tą mėginimą sugriauti vadinamąsias religinio, politinio
ir apskritai bet kokio korektiškumo užtvaras.

Lietuvoje ir Prancūzijoje aktyvesnę tikinčiųjų reak-
ciją sukėlė Romeo Castellucci'o spektaklis „Apie Dievo
Sūnaus veido koncepciją“, kuriame fekalijomis apmėto-
mas Jėzaus Kristaus atvaizdas, nutapytas italų dailinin-
ko Antonello da Messinos. Prancūzijoje šio spektaklio
rodymas buvo nutrauktas dėl katalikų protestų, o mūsų
šalyje kai kurie intelektualai ir populiarius viešieji asme-
nys išdrįsusius protestuoti tikinčiuosius ir ateitininkus
apkaltino nesugebėjimu įvertinti scenos meno, prikišo
piktą valią ir net intelektualinį tamsumą. Nuosaikūs
mėginimai paaiškinti, kad prieš Jėzaus veido niekinimą
protestuojama dėl religinių priežasčių, nebuvo suprasti.
Akivaizdu, kad kai kurie šio režisieriaus gynėjai nėra
susipažinę su Kristaus veido kontempliacijos ir garbi-
nimo tradicija Romos Katalikų Bažnyčioje, neskaite
įkvepiančių psalmininko žodžių: „Tavo veido, VIEŠPA-
TIE, aš ieškau!“ (Ps 27, 8). Pačiam Castellucci'ui visa
tai, be abejo, žinoma, todėl jis ir smūgiuoja į skaudžiausią
vietą, kad išgautų maksimalų efektą...

Tokią paradoksalią meno „laisvės“ gynėjų pozici-
ją pagrįstai galima lyginti su ateistinių idėjų kalimu į
galvas sovietmečiu, kai antireliginius traktatus jų auto-
riai rašė, neskaite Šventojo Rašto, tiesiog apkaišydavo
naudingomis marksistų citatomis. Neseniai Lietuvoje
krikščioniškųjų tradicijų neišmanymą ir atvirą panieką
joms pademonstravo, pavyzdžiui, Robertas Kalinkinas,
nederamai naudodamas religinę simboliką savo drabu-
žių kolekcijos reklamai. O Vaidoto Grincevičiaus skan-
dalingos dainos „Šėtone, prašau“ atveju stulbina ne tiek
jos autoriaus primityvumas, kiek „neprilygstama“ sė-
kmės istorija – populiarumas internete.

Neišvengiamai susiduriame su būtinybe, kad laisvė
reikšti asmeninį požiūrį sietųsi su pareiga puoselėti ele-
mentarią pagarbą religiniams įsitikinimams. Tačiau pla-
taus masto diskusijos, kurios padėtų apmąstyti meninės
kūrybos prasmingumą, menininkų, intelektualų ir tiki-
nčiųjų pozicijas suartintų bendram labui, deja, nevyksta.

Įvairūs radikalios desakralizacijos aspektai itin neti-
kėtas ir skaudžias formas įgauna šiuolaikinėje politikoje.

Iš esmės visoms Europos Sąjungos valstybėms, tarp jų ir
Lietuvai, niekaip nesiseka atsikratyti jas kaustančio verty-
binio nihilizmo, ypač akivaizdi moralinių lyderių stoka.
Popiežius Pranciškus, sakydamas kalbą Europos Parla-
mente, pabrėžė: „*Europa, nebesugebanti atsiverti trans-
cendentiniam gyvenimo matmeniui, rizikuoja pamažu
prarasti savo sielą ir tą humanistinę dvasią, kurią ji vis
dėlto myli ir gina.*“ Kitaip tariant, europiečiams reikia nu-
galėti euroskeptiškumo ir radikalaus nacionalizmo apraiš-
kas, išsklaidyti teroro grėsmę, tačiau ko nors reikšmingo
pasieksime tik radę savyje drąsos ir valios ryžtingai su-
grįžti prie krikščioniškųjų žemyno kultūros šaknų.

Paryžiuje įvykdyti kruvini teroro aktai, kai buvo už-
pulta satyrinio savaitraščio *Charlie Hebdo* redakcija ir
košerinio maisto parduotuvė „Hyper Cacher“, sukrėtė
tiek prancūzų visuomenę, tiek visą Europą. Kruvini
įvykiai atskleidė, kad Prancūzijoje pernelyg pasikliau-
jama įstatymų įtvirtintu pasaulietiško principu,
kuris traktuojamas kaip nekvestionuojama norma, to-
dėl net nesuvokiama, kokią svarbią vietą tiek žmogaus
sąmonėje, tiek socialiniame gyvenime užima tikėjimas
ir įvairios tradicinės religinės praktikos. Moralinis dė-
muo šiuo atveju yra itin svarbus. Prisiminkime Robert'o
Schumanno žodžius: „*Demokratija už savo egzistavimą
turėtų būti dėkinga krikščionybei.*“ Atkreiptinas dėme-
sys ir į tai, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose „*ryšys
tarp krikščionybės ir demokratijos labai jaučiamas ir pa-
sireiškia kasdieniniame politiniame gyvenime.*“ Istorija
šiuo atveju irgi pateikia sektingų pavyzdžių: tokie garsūs
diplomatai kaip portugalas Aristides'as de Sousa Men-
desas ir švedas Raoulis Gustaffas Wallenbergas, per
Antrąjį pasaulinį karą išgelbėję nuo sunaikinimo tūk-
stančius žydų, įrodė, kad moralė, politika ir diplomatija
glaudžiai susijusios, jos padeda siekti gėrio ir daryti po-
veikį žmonių pasaulėžiūrai net pačiomis sudėtingiau-
siomis ir dramatiškiausiomis aplinkybėmis.

Atrodytų, ginčytis nėra dėl ko, nes politinė ir kultūrinė
kryptis bendrystės link jau seniai aiški. Bet ar dabartiniai
politikai, ambasadoriai, intelektualai parodys pakanka-
mą drąsą žengti kultūrinio ir dvasinio Europos atsinau-
jinimo keliu? Atsakymo į šį klausimą tikriausiai dar teks
palūkėti, tačiau laiko apsispręsti lieka vis mažiau. ■

KADA IŠNYKS TRENIOTOS RANDAS

Tautininkų tinklalapio *alkas.lt* redakcija išspausdino Vydūno straipsnį „Krikščionija“, kuriame griežtai kritikuojama viso pasaulio krikščionių bendruomenė, autorius netgi teigia, esą „visa apmąsčius, reikia pasakyti: krikščionijos nėra, seniai nebebuvo. Mūsų dienose tai visai aiškiai pasirodo. Krikščionybė niekur nebelai-koma svarbiu bendru tūlių žmonių ir tautų dalyku. Visiškai kitokie, net krikščionybei priešingi dalykai telkia žmones. Krikščionybė yra prieš tuos dalykus visai menka.“ Apie krikščionių religiją, o ne jos išpažinėjus, gerai paieškojus galima rasti ir teigiamų užuominų: „Pati krikščionybė pasiliko slėpiniu. Ir gyveno tiktai gyvomis kibirkštėlėmis pavienių žmonių sielose, o taip tyliai, pasauliui visai nenumanomai. Tos kibirkštėlės išlaikė tą aukštesnę gyvybę, kurią numanyti galima tūlių katalikų, protestantų ir kitų žmonių sielose“.¹

Vis dėlto griežta krikščionijos kritika užgožia šias išlygas ir suteikia rašiniui aiškiai antikrikščionišką pobūdį. Šiaip *alkas.lt* yra padorus tinklalapis, savotiškas pagrindinių daugantinės Lietuvos tinklalapių lyderis, išlaikantis balansą tarp ikikrikščioniškosios ir krikščioniškosios Lietuvos gerbėjų, tad ši publikacija, paskelbta redakcijos vardu, nuskambėjo kaip disonansas ir, aišku, sulaukė antikrikščioniškųjų tautinių radikalų džiūgavimo ir pritarimo.

Bet štai pacituosiu kitą Vydūno rašinį:

„Tai, kas įvairiausiuose religijų mokymuose ir papročiuose buvo pripažinta turininga, veikdavo uždegamai. Krikščionybėje tai įsiliepsnojo. Nepaisant nuomonės

skelbti ką nors visai nauja, atgyjanti religija dabar iškilo kaip energingas visuose žinomuose apreiškimuose ruse-nusios liepsnos kurstymas.

Religija vis aiškiau buvo pripažįstama kaip Dievo pajautimas žmoniškumo reiškinyje, ir ji skleidė Dievo atsivėrimą visiems žmonėms. Prieita prie išsamesnio, negu buvo iki tol skelbta, suvokimo, kad visa, kas esmingiausia, plaukia iš dieviškojo žmogaus, Dievo ir žmogaus sąnaus, gyvenimo ir esybės“ [...]. „Taip krikščionybės religija tapo itin labai turininga. Todėl jos skelbimas padarė tokį nepaprastai didelį įspūdį. Galiausiai viskas atrodė taip, lyg visa žmonija per ją atgimsta aukštesniam žmoniškumui. Kad šitai neįvyko, yra įvairių priežasčių. Čia labai reikšmingas buvo didėjantis žmogaus sąmonės palinkimas į daiktiškumą. Ko gero, vargu ar kokiame kitame žmonijos Šventajame Rašte Dievo išgyvenimas net atskiros žmogiškos asmenybės atžvilgiu perteiktas taip jaudinamai kaip krikščioniškame.“²

Kodėl du to paties autoriaus rašiniai iš esmės tokie prieštaringi?

Dalykas tas, kad pirmasis rašytas 1914 m., prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, o antrasis – po trisdešimties metų, 1944-aisiais, besibaigiant Antrajam. „Krikščioniją“ Vydūnas rašė būdamas dar nebrandus, jausdamas stiprią teosofų įtaką, o straipsnį „Religija per žmonijos istorijos tūkstantmečius“ – kupinas kūrybinių galių, pagilintų patirties, jau tapęs tautos vaidila. Intelektualinė Vydūno biografija apskritai verta atskiros studijos, yra daug kuo pamokanti.

Tokių mąstytojų kaip Šalkauskis, Maceina, o ir ankstesnių – Vydūno, Milašiaus (prie jų, paisant esmės logikos, galima priskirti ir Čiurlionį), gyvenimas atskleidžia tam tikrus dėsningumus. Suvedus į formulę, tai atrodytų šitaip: esmę galima suvokti tik iš jos išėjus; būnant, esint esmėje, susivokti sunku. Esmės žmogui būtina pasivaikščioti, kiek išeiti iš savęs – nors viena koja. Bet tik tam, kad vėl sugrįžtum atgal, tačiau jau su pilna sąmone, prabudęs, anot Vydūno, „sąmonės šviesoje“. Pavienių mūsų mąstytojų likimas, intelektualinės jų kelionės tą patvirtina. „Antai Vydūnas iki 40-ies beveik nerašė, bet ėmėsi pažinti save – per ligą, per saviavoklę, per senolių atmintį. Tik paskui atsirado poreikis palyginti, patirti save tarp kitų, iškeliauti kaip tam pasakų Joneliui už devynių kalnų, devynių upių. Vydūnas keliauja per Vokietijos universitetus, šio bei to mokymasis per vasaros atostogas – be jokios sistemos. Už tai nebūtų pagirtas Descartes'o, tačiau tai atrodytų visiškai suprantama ir logiška Vivekananda. Paskui sugrįžta į save ir pradeda rašyti knygeles, bet jau ne tokias kaip anksčiau, kur dar nedaug Vydūno ir daug teosofijos. Tos jau išties vydūniškos knygelės yra „Gimdymo slėpiniai“, „Tautos gyvata“ ir, žinoma, „Sąmonė“. Savo ankstyvųjų knygelių (jas galima atpažinti iš pabaigoje, užsklandoje įrašyto OM) jis, atrodo, nevertino dėl epigoniškumo ir teosofų įtakos. (Beje, yra neatremiamų įrodymų, kad Vydūnas griežtai protestuodavo, pavadintas teosofu.) Tik vėlesnėse knygose jis prabilo visu balsu, ten ir atsiskleidė lietuviškosios esmės gelmė.“³

Taigi paaiškėja ir anoji prieštara, ir tam tikras *alkas.lt* redakcijos nenuoseklumas, kurį, aštrinant diskusiją, būtų galima pavadinti nesąžiningumu. Tačiau šito daryti nesinori, tikiu, kad redakcija pati padarys išvadas. Juk Vydūnas, tautininkų vaidila, yra sakęs: „Mūsų laiku lietuvių tauta žymiai atsigauna. Ir tūli spėja, kad kiekviena atsigaunanti tauta grįžta prie senovės tikybos. Vienok visuomet negrįžtama prie buvusių formų. Grįžtama (einama) vien prie dvasios. Krikščionybė yra visa persunkta senovės Šviesos tikybos. Ir grįžimas senovės tikybon tegali reikšti aukštesnį

šių dienų „tikybos“ išmanymą. Niekomet nereikėtų griauti, kas kitam šventa. Visur reikia stengtis išvysti tą vieną visais amžiais apsireiškiančią Didybę ir Šventybę. Tuomet ji pastoja pavienio žmogaus ir tautos galybe ir atsigavimo galia. Nyks tuomet visi bandymai naikinti vienas kitą ir atsiras vis daugiau tarpimo ir augimo.“⁴

Yra ir kita medalio pusė. Antai vienas toks filosofas ėmė ir pareiškė: „...iki krikšto Lietuva buvo net ne provincija, o išvis nežinia kas“.⁵ Jis ironizuoja: „mums, senai ir didingai baltų tautai, iš prosenovės atsinešusiai neapsakomą vertybių kraitį, ES ir narystė joje yra tik primestas ir nejaukus dalykas, savotiška kryžiuočių agresijos tąsa, kurios tikras lietuvis be prakeiksmo net nemini. [...] niaurūs mąstytojai praneša, kad likę Europos Sąjungos nariais esame pasmerkti kaip tauta ir valstybė sunykti, o „išsivadavę“ iš jos, matyt, susigrąžinsime išeivius, atlietuvininsime Vilnijos lenkus, nevaržomi avėsime vyžas bei nagines, o puošimės tik gintaro karoliais (moterys) ir žalvarinėmis segėmis su žalčiais bei svastikomis (ir vyrai, ir moterys)“.⁶

Jam pritariantys istorikai, susispietę daugiausia Istorijos institute, žvelgdami į pagonišką, ikikrikščionišką Lietuvą, mato tik barbarybę ir žiaurumus – pagonys vežimais veža nukirstas galvas, Pilėnų gynėjai susidegina iš bailumo, jokios Birutės nė būti nebuvo, o Lietuvos istoriją derėtų pradėti ne nuo Kvedlinburgo analų *Lituos*, bet nuo krikšto. Šis katalikiškasis snobizmas, tampantis vis labiau įsivyravjančiu diskursu, tinka į vieną porą su liokajiško pobūdžio polonofilija ir liberastija. Būtent snobizmas, nes į tuos, kurie gerbia ne tik krikščionišką paveldą, žiūrima iš pretenzingų, neva intelektualinių aukštumų, iš briuselinio Babelio bokšto.

Paprastai šis snobizmas puikiai dera su gerais etatais, daugmaž užtikrinta socialine padėtimi, su progenderiniu kvapeliu, konformistine, patogia ir liberalia krikščionybės samprata, su priklausymu valdiško pobūdžio „elitui“. Vyresnio amžiaus personažai anų laikų „taikaus sambūvio“ su valdžia patirtį sėkmingai perneša į šiuos laikus, nevengdami užuominų apie buvusią Neringos kavinės tipo „kultūrinę rezistenciją“, siurbčiojant kavutę su konjaku... Į elementarų klausimą, iš kurgi

tada atsirado krikštui pribrendusi Lietuva, vengiama atsakyti. Juk buvo krikštijamos ne laukinės gentys, ne tautos – genčių sambūriai (Latvijos ir Estijos pavyzdys), o tvirta valstybė, pagoniška valstybė, kurios valdovai ne tik inicijavo krikštą, bet ir patys dalyvavo tautos krikštijime. Nedaug trūksta, kad tylomis būtų pritarta Radvilų palikuonio, kuris teikėsi apsilankyti Lietuvoje, teiginiui, esą Mindaugo karūnavimas karaliumi tėra mitas. Tai puikiai derėtų prie lenkiško ultraniekinančio požiūrio į Lietuvos istorijos atsparos stulpus.

...Antai neseniai lankiausi Belovežo sengirėje, kur yra vadinamasis Lietuvos didžiųjų kunigaikščių takas (*szlach Wielkich ksiąząt litewskich*). Juo eidami matome milžiniškus ažuolus, pavadintus Ldk vardais. Ir štai lentelėje prie karaliui Mindaugui skirto ažuolo parašyta – didysis kunigaikštis Mendoga. (Į savo raštą Lenkijos kultūros ministrei atsakymo tebelaukiu...)

Šių dienų kvaitulyje, kai Lietuva nebežino, kas ji tokia, kai lietuviškoji krikščionija jau apsikrėtė briuselinio sekuliarizmo maru, o esmingoji, daukantiškoji Lietuva yra suvaryta į pogrindžius, vaižgantiškieji tautininkai galėtų būti aiškiai artikuliuota jėga, kuri turėtų atstovauti istorijos patikrintoms vertybėms – tautiškumui ir religingumui. Deja, tik teoriškai. Dramatiškas, tragiškas ir pamokantis pavyzdys, kad nereikia krikštyti tautos, tebėra gyva žaizda, nors praėjo keli šimtai metų. Kai kur ji jau tapusi randu – tai tebemaudžiantis Treniotos, Mindaugo žudiko, randas. Bet jau yra ir tokių tikrosios Lietuvos salelių, kur šis randas visiškai užgijęs, jo nebeskauda. Tikėkimės, šios salelės kada nors priartės viena prie kitos, kad virstų naujos ir kartu archajinės Lietuvos gelmine jėga. ■

Senosios graikų kalbos žodis *analogia* reiškia samprotavimą, kai iš dviejų objektų panašumo pagal vienus požymius daroma išvada, kad tie objektai sutampa ir pagal kitus požymius. Visuomenės gyvenime nuolat pasitaiko įvairiausių analogijų.

Pateiksiu keletą pavyzdžių. 1918 m. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, netrukus norinčių ją užgniaužti. Buvęs Rusijos karininkas, būsimasis Lietuvos kariuomenės generolas leitenantas Povilas Plechavičius (gimęs 1890 m. vasario 1 d. Bukončių vienkiemyje, Židikų valsčiuje, Mažeikių apskrityje, miręs 1973 m. gruodžio 19 d. Čikagoje), kai grįžo į gimtinę, su broliu karininku Aleksandru (gimęs 1897 m. birželio 1 d. Bukončiuose, miręs 1942 m. gegužės 6 d. Petropavlovskė, Kazachija), būsimuoju Lietuvos kariuomenės pulkininku, dabartiniame Skuodo rajone suorganizavo žemaičių partizanų rinktinę, kovėsi su bolševikais, užėmė Sedą, Mažeikius, Telšius. Tapo Mažeikių karo komendantu, vėliau kovojo su bermontininkais, su lenkais. Kai bolševizmo pavojus Žemaitijoje buvo likviduotas, Povilui Plechavičiui iškelta byla neva už per daug žiaurų priešų naikinimą. Teisme kaltinimą palaikė Lietuvos Seimo narė, socialdemokratė, advokatė Liuda Purėnienė (1884–1972). Kai žodis buvo suteiktas kaltinamajam, jis lakoniškai pareiškė: „*Gerbiamas Teisme, jei tuo metu ten nebūtų buvę manęs ar kito panašaus asmens, tamstos šiandien čia nesėdėtumėte.*“ Analogija – tiesmuka, griežta, bet teisinga. Kaltinamasis buvo išteisintas, nors vykdant karo lauko teismo nuosprendžius, kuriuos tvirtindavo karo komendantas Povilas Plechavičius, sušaudyta keliolika bolševikų su jų simpatikais. Tarp jų – sovietmečiu itin garbintas revoliucionierius Vladas Rekašius (1893–1920), kuriam Plungėje stovėjo paminklas, Kupiškėje jo vardu buvo pavadinta vidurinė mokykla.

Kai kurias analogijas vaikystėje teko stebėti man pačiam. 1939 m. gimiau ir iki 14 metų amžiaus gyvenau Anykščių rajono Voversių kaime. Už jo į rytus buvo

¹ *www.alkas.lt*, 2015-01-14 (Vydūnas. Raštai, IV tomas).

² Vydūnas. Religija per žmonijos istorijos tūkstantmečius. Raštai, IV t.

³ Algirdas Patackas. Filosofo tragizmas ir lietuviškos minties drama. Pastogės Lietuva. Vilnius: *Aidai*, p. 111–112.

⁴ *Šiaurės Atėnai*. 2014-04-14, nr. 14.

⁵ Vytautas Ališauskas. Laiškas redaktoriui. *N. Židinys*. 2014, nr. 5, p. 2.

⁶ Vytautas Ališauskas. Laiškas redaktoriui. *N. Židinys*. 2013, nr. 5, p. 305.

APIE KAI KURIAS ANALOGIJAS

Molėtų rajono Žibėčių, kiek toliau – Kaniūkų kaimas, paskutinio kovoje žuvusio partizano Antano Kraujelio (1928–1965) gimtinė. Pastaruoju metu kai kas dėsto abejones, ar teisėtai jis pripažintas partizaninio pasipriešinimo dalyviu, esą buvęs tik baisus banditas, be reikalo žudęs žmones. Antai 2015 m. sausio mėn. „Savaitės panoramos“ vedėja ironiškai šypsodamasi pareiškė: „*Antanas Kraujelis pats nuteisdavo ir pats įvykdavo nuosprendį.*“ Kiek teko girdėti, tie jo nuosprendžiai buvo teisėti, o dviejų atvejų teisėtumą galiu paliudyti ir pats.

Pirmas atvejis. 1952 m. vasarą ant didelės kalvos, kurios nederlingoje viršūnėje buvo neariama ir nešienaujama aikštelė, prie kaimyno Antano Lasio sodybos su jo sūnumi Algiu, su Albinu ir Vytautu Karveliais (deja, jie visi jau Anapilyje), su dar keletu vaikų žaidėme kvadratą. Staiga pietų pusėje, kur už kokių 500 m siaura juosta driekiasi Motiejūnų šilėlis (Molėtų raj.), pasigirdo keletas automato serijų. Nustojome žaisti, suklusome, bet, nieko daugiau neišgirdę, žaidėme toliau. Po kokių 15 minučių kalvos papėdėje, upelio slėniu, basi, surištus aulinius batus pasikabinę ant pečių, su automatais rankose Smaltiškio miškų link nubėgo du ginkluoti vyrai. Vienas iš jų mums išraiškingai mostelėjo ranka – „dinkit nuo kalvos“. Aišku, greitai nusileidome į kiemą. Kažkuris iš vaikų atpažino – tai Kraujelis... Po dienos išgirdome, kad ant Vastapos upės tilto nušautas Alantos – Mičiurino kolchozo pirmininko pavaduotojas, iš SSRS atsiųstas kolonistas, o Alantos milicininkas, atrodo, jo pavardė Sakalis, sunkiai sužeistas. Tas pavaduotojas komanduodavęs ir pirmininkui, labai žiaurus buvęs su kolūkiečiais, žodžiu, elgėsi kaip tikras „vyresnysis brolis“... Atsiųstas buvo, matyt, eksperimento tvarka. Po to įvykio artimiausiuose Anykščių, Molėtų ir Utenos kolchozuose tokių „eksperimentų“ daugiau nepasitaikė... O Švenčionių rajone, kur po keleto metų

išvykau dirbti, buvo ne vienas. Ar Kraujelis tuo metu dar priklausė kokiam negausiam partizanų būreliui, nežinau. Kas tą nuosprendį priėmė, irgi nežinau. Bet jis teisėtas, nors ir atrodytų žiaurus... Kaimo žmonės pasakojo, kad tas pavaduotojas keletą kartų buvo įspėtas, ragintas verčiau grįžti ten, iš kur atsiųstas...

Kitas atvejis. Gražuolė juodaplaukė M. iš Žibėčių kaimo buvo ištėkėjusi už kaimyno Satkūno, jis – partizano Kraujelio vaikystės draugas, Kaniūkų pradinėje mokykloje jiedu sėdėjo vienam suole. Satkūną užverbavo KGB. Kartą Kraujeliui užsukus pas jį, dviese išgėrė puslitrį naminės, tada nusprendė susirasti kitą. Jiems beeinant, Satkūnas šovė Kraujeliui į nugarą iš pistoleto, kurį davė jį užverbavęs kagėbistas. Bet pirmą kartą šaukiant į žmogų ir dar vaikystės draugą, matyt, sudrebėjo ranka, Kraujelis buvo tik sužeistas. Atsigręžęs jis suvarpė Satkūną iš automato, tada per sniegą (tai buvo 1952 m. prieš šv. Kalėdas) nubėgo Vastapo ežero link. Taigi šiuo atveju partizanui teko ir nuteisti, ir įvykdyti nuosprendį per kelias sekundes... Tuo metu, atrodo, jis kovojo jau vienui vienas. Po kelerių metų buvo areštuota Skiemonių gydytoja ir nuteista už Kraujelio išgydymą.

Esama ir daugiau analogijų. Antai 1990 m. atkūrus Nepriklausomybę, buvo siūlomi du keliai: vienas – atsiskirti nuo SSRS „žingsnis po žingsnio“, neskubant pertvarkyti ekonomiką, energetiką, kitas – ryžtingai atsiskirti nuo SSRS, reikalauti, kad kuo skubiau būtų išvesta jos kariuomenė, pereiti prie rinkos ekonomikos, įsijungti į ES ir NATO. Pasirinktas antrasis kelias, kurį kai kas keikia dar ir dabar. Tie keikiantieji turėtų gerai pagalvoti: Ukraina bandė eiti nepriklausomybės link būtent „žingsnis po žingsnio“. Ir kurgi ji nuėjo? Būdamas didelė šalis, prieš buvusios imperijos teises, paveldą ir ambicijas perėmusią Rusiją ji kol kas atsilauko. Ar būtume prieš 25 metus atsilaukę mes? Tai labai žiauri, bet irgi, deja, labai teisinga analogija. ■

MASTYKIME KARTU

Anketa Kultūros barų autoriams ir skaitytojams

2015 m. Kovo 11-ąją minėsime ketvirtį amžiaus nuo Nepriklausomybės atkūrimo. Per šį netrumpą, sudėtingą, prieštarų įvykių ir sukrėtimų kupiną laikotarpį subrendo nauja, laisvėje gimusi šalies gyventojų karta. Regis, laiko distancija pakankama, kad būtų galima kritiškai apmąstyti įvykusius pokyčius. Kokie poslinkiai ir kokie pasiekimai kultūros ir intelektualinio gyvenimo srityse laikytini reikšmingiausiais?

Ar per dvidešimt penkerius metus Lietuvos visuomenei pavyko išsiugdyti nors šiuokius tokius blaivus ir kritiško mąstymo įpročius? Ar yra pagrindas teigti, kad šiandien ji brandesnė, įžvalgesnė, pilietiškesnė negu anksčiau? Ar turime pakankamai tvirtą stuburą, kad nepasiduotume jėgoms, siekiančioms manipuliuoti viešąja nuomone, ypač svarbiausiais valstybės ir tautos egzistencijos klausimais? O gal priešingai – visuomenė tapo gerokai inertiškesnė ir abejingesnė, negu buvo Sąjūdžio laikais?

Kokių slenksčių Lietuva taip ir nesugebėjo įveikti per šį Nepriklausomybės laikotarpį, kokios priežastys – socialinės, kultūrinės, politinės, mentalinės ir t. t. – lėmė, kad po ketvirčio amžiaus susiduriame su tokia daugybe skaudžių iki šiol neišspręstų, o neretai net nebandomų spręsti socialinių problemų?

Ir pirmosios, ir antrosios nepriklausomybės išvakarėse Lietuvos visuomenę žadino daugiausia intelektualai. Neneigiant jų įnašo, vis dėlto svarbu aptarti, ar jie padarė viską, ką galėjo ir privalėjo padaryti, kad sukur-

tų sociokultūrinei raidai reikalingas institucijas, kad būtų greičiau įveiktas mentalinis sovietmečio „iššalas“, kad suvoktume paprastą, bet daug kam netikėtą tiesą – gyventi laisvėje irgi reikia mokytis?

Universitetai, akademinė kultūra yra viena svarbiausių laisvos visuomenės institucijų, kur bręsta būsimoji jos šviesuomenė, šalies politikos, mokslo, kultūros elitas. Ar Lietuvos universitetai per šį laikotarpį pakankamai nuveikė, ugdydami nepriklausomai mąstančius žmones? Ar akademinė terpė pajėgi brandinti drąsias idėjas, socialinės kaitos koncepcijas šalies klestėjimo labui? Ar akademinės bendruomenės balsą girdi politikai?

Visuomenėje vykstančių procesų veidrodis tam tikru atžvilgiu yra masinio informavimo priemonės. Ar galėtume sakyti, kad turime profesionalią ir brandžią žiniasklaidą, stebinčią, apmąstančią socialinės raidos procesus, netgi nuspėjančią jų kaitos kryptis? Ar ji pateisino lūkesčius, kurie buvo siejami su laisvos spaudos atsiradimu Nepriklausomybės išvakarėse?

Kokią visuomenę Lietuvoje norėtumėte matyti po dešimties ar penkiolikos metų? Ko reikėtų, kad tie lūkesčiai taptų tikrove?

Svarstykite, rašykite, kiekvieno iš Jūsų nuomonė mums labai svarbi.

Redakcija

VISIEMS „LIAUDIES TEISMO“ PROKURORAMS IR ADVOKATAMS

Keltas epistolinio žanro kūrinys, kuriuos redakcija gavo netrukus po to, kai pernai (KB, nr. 12) pasirodė mano recenzija „Atmintis, paskandinta amnezijos rūke“ apie Violetos Davoliūtės knygą *The Making and Breaking of Soviet Lithuania: Memory and Modernity in the Wake of War* (Routledge, 2013), nustebino nė kiek ne mažiau negu šiame veikale skelbiami sveiku protu sunkiai suvokiami, niekuo nepagrįsti pareiškimai, esą sovietinės Lietuvos kultūrinis elitas turėjo tokią „stulbinamą“ didelę laisvę puoselėti nacionalinę kultūrą, kad okupuotą šalį ištikęs net „renesansas“; keistos įžvalgos „apie lietuvių vaidmenį, nukreipiant ir valdant [sic!] sovietinį režimą [in the direction and management of the Soviet regime]“; gimnazistiškas džiūgavimas dėl kairiojo prancūzų intelektualo Sartre'o ir jo žmonos apsilankymo Lietuvoje; aibė kitų teiginių, prasilenkiančių su *asmenine* ir *kolektyvine* daugelio žmonių, gyvenusių sovietmečiu, patirtimi.

Bene labiausiai pribloškė knygos autorės savignyos būdas – į priešakines linijas kautis su jos monografiją sukritikavusiu recenzentu ir tą kritiką išspausdinusiu leidiniu buvo išstumtas arba pats išsiveržė NATO ryšių (*sic!*) skyriaus direktoriaus pavaduotojas Markas Opgenorthas. Tokio rango pareigūnas lyg ir turėtų visą dėmesį ir energiją skirti atsakingai misijai ir tiesioginėms savo pareigoms, juo labiau kad darbuojasi, pasak jo paties, Kijeve, taigi sprendžia problemas regiono, kuriame vyksta šiurpi karo drama, nepaliojama žudomi civiliai gyventojai. Kad šis demokratiškų Vakarų galios struktūros darbuotojas yra Violetos Davoliūtės, kurios knygą recenzavau, vyras, nekeičia reikalo esmės, nes

abu laiškus, grasindamas teismais dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, reikalaujamas, kad „atsižadėčiau“ savo nuomonės, p. Opgenorthas pasirašė ne kaip sutuoktinis, ginantis „užgautą“ žmoną, bet kaip oficialus asmuo. Labai abejoju, ar tarp tokios organizacijos kaip NATO vadovų rastųsi daug pritariančių bandymams *privatias* problemas spręsti, prisidengiant oficialiomis pareigomis, spekuliuojant savo vykdomos tarptautinės misijos svarba. („Kaip NATO pareigūnas, pastaruosius šešerius metus analizuojantis Rusijos ir Ukrainos santykius, puikiai žinau, kokį politinį ir socialinį klimatą Rusijos agresija formuoja aljanso viduje, ypač pasienio zonose, tokiose kaip Lietuva. Kaltinimai, kuriuos meta dr. Samalavičius, kad ir kokie nepagrįsti jie būtų, potencialiai gali turėti liūdnas pasekmes, todėl į tokį iššūkį būtina atsilipti“, – rašo jis laiške.)

Demokratiškoms visuomenėms, tarp jų ir Lietuvai, labai jau neįprasta už viešai pareikštą nuomonę grąsinti „liūdnomis pasekmėmis“. Tokius metodus toleruoja ir netgi skiepija totalitarinės valstybės, siekdamos bet kokia kaina įdiegti ir bet kokiomis priemonėmis išlaikyti *vienintelę* tiesą, *vieningą* nuomonę, priimtina viską kontroliuojančios partijos ideologams. Sunku patikėti, kad NATO pareigūnas, juolab seniai dirbantis Ukrainoje, nesuvoktų tokių elementarių vertybinių ir ideologinių skirtumų. Dar keisčiau tai, kad recenziją paskelbusiems *Kultūros barams* pagrasinęs „civiliniu ieškiniu“, p. Opgenorthas prie laiško pridėjo ir skundą JAV leidžiamo žurnalo *Lituanus* leidėjams, kad šie, „pasitelkę savo galias“, priverstų mane „paskelbti pilną ir nedviprasmišką atsižadėjimą (retraction)“: „Jūsų nepritarimo išraiška

galėtų pagelbėti dr. Samalavičiui nešioti panašių išpuolių, dirbant Lituanus vyriausiuoju redaktoriumi.“

Tokia absurdiška „gynybos“ taktika, kai nusišpauinama į demokratijos vertybes, sukėlė įvairių minčių. Ir dar įvairesnių asociacijų.

Ne paslaptis, kad skundų kultūra ypač suklestėjo sovietmečiu. Skūsti bendradarbius, pažįstamus, kaimynus, gimines, net artimuosius buvo raginami visi – tiek raštingi, tiek mažaraščiai. Jau mokyklos suole spaliukams, pionieriams ir komjaunuoliams kalte kaldavo į galvas pasakojimą apie Pavliką Morozovą, „herojiškai“ išdavusį savo tėvą... Tai reiškė „ideologinį budrumą“, rodė „politinį išprusimą“.

Skundai drumstė gyvenimą ir mano tėvams. 9-ojo dešimtmečio pradžioje Stasys Samalavičius, žinomas urbanistinės kultūros tyrinėtojas, parengęs ir apgynęs istorijos mokslų disertaciją, skirtą Vilniaus statybininkų cechų veiklai XVI–XVIII a., rengėsi vykti į Stokholmą, kad susipažintų su jo tyrimams reikalinga medžiaga, saugoma Švedijos karališkuosiuose archyvuose. Švedai buvo parūpinę visus reikiamus dokumentus, dalykinę kelionę „palaimino“ ir instituto, kuriame istorikas dirbo, vadovybė, tačiau į užsienį jis taip ir neišvyko. Tuo pasirūpino bendradarbė, apskundusi jį LKP centro komitetui kaip sovietų režimui menkai lojalų (ne kompartijos narys), reikiamos „kompetencijos“ stokojančią asmenį. Šiandien tos bendradarbės „mokslinių“ darbų niekas neprisimena, o Stasio Samalavičiaus tyrimų, skirtų sostinei, tomui pakartotinai skelbiami, jam atminti rengiamos konferencijos, jo vardu Vilniuje pavadinta gatvė...

Mano archyve yra ir iškalingas „stulbinamai didelės laisvės sovietinėje Lietuvoje puoselėti nacionalinę kultūrą“ pavyzdys. Tai anonimo skundas apie mano mamą. Mat anuomet vieninteliams Lietuvoje užsienio kalbų kursams tris dešimtmečius vadovavusi nepartinė jų direktorė Stasė Samalavičienė ne tik nepasirūpino, kad šioje švietimo įstaigoje būtų įsteigta kompartijos „pirminė organizacija“, bet ir sudarydavo sąlygas „žydu tautybės asmenims pasirengti emigracijai į Izraelį“... Jos darbą tyrė net trys specialiai atsiųstos komisijos, bet nieko „nusikalstamo“ nerado (sovietmečiu valdžios struktūrose vis dėlto pasitaikydavo žmonių, neprara-

dusių elementaraus padorumo), be to, netrukus prasi-dėjo nepriklausomybės sąjūdis...

Tad tiek apie skundus, jų kultūrą ir sovietinę „laisvę“.

Atsiliepimą į p. Opgenortho korespondenciją tuo ir baigsiu, tačiau negaliu apeiti keleto dalykų, susijusių su akademinė kultūra ir profesiniu sąžiningumu. Nuo pat nepriklausomybės apyaušrio dalyvauju tarptautinėje akademinėje veikloje, rašau ir skelbiu mokslo darbus, jie išversti į keliolika kalbų, įtraukti ir į užsienio universitetų programas; redaguojau du tarptautinius mokslo žurnalus (vieną iš jų, beje, leidžia *Routledge*, išleidusi ir Davoliūtės knygą), esu kviečiamas skaityti pranešimus tarptautinėse konferencijose, recenzuoju straipsnius užsienio žurnalams ir dirbu jų redkolegijose, kaip kviestinis profesorius dėstau Europos, Azijos, Šiaurės Amerikos universitetuose ir t. t. Taigi akademinę terpę pažįstu neblogai, tačiau iki šiol nebuvau susidūręs su tokia akademinė kultūra, kokią pademonstravo Dovilė Budrytė, „budriai“ reagavusi į mano recenziją, laiške *Kultūros barams* pažerdama smulkmeniškų pastabų. Paprastai į kritiką, radę reikalingą, atsiliepia autoriai, nesutinkantys su recenzentų išvadomis (kone klasikinis to pavyzdys būtų pagarsėjęs intelektualas, akademikas Paulis Feyerabendas). Bet neteko girdėti, kad rimtu mokslininku save laikantis recenzentas, paskelbęs savo atsiliepimą apie kokią nors knygą, imtų „auklėti“ kitame leidinyje paskelbtos recenzijos autorių, nes jo požiūris „drastiškai skiriasi“. Budrytė savo laiške redakcijai (KB, nr. 1) pabrėžia, kad Davoliūtės knygą teigiamai įvertino net keletas recenzentų (tarp jų ir ji pati). Ar tai reikėtų, kad abejoti tos monografijos teiginiais nuo šiol draudžiama? Nemanau, kad tokių „įdomių“ idėjų Budrytė būtų pasisėmusi, darbuodamasi JAV aukštojo mokslo institucijose. Tačiau gerai pamenu, kad tokie „argumentai“ buvo labai svarūs ir įprasti sovietmečiu. Kai kompartijos CK vadovų kalbose ar *Tiesos* vedamuosiuose pasirodydavo kokio nors kūrinio vertinimas, abejoti partine kritika buvo tolygu nusikaltimui. Daugelis humanitarų, manau, iki šiol prisimena, kaip LKP CK pirmasis sekretorius Petras Griškevičius „moksliškai auklėjo“ profesorius Albertą Zalatorius...

Niekada anksčiau man nėra tekę girdėti ir argumentų, kad knygos ar mokslinių tezių vertę nulemia jų autoriaus ar autorės kur nors įgytas išsilavinimas, akademinis sertifikatus kiekis. Budrytei, regis, dirbančiai politikos mokslų docente vienoje iš JAV kolegijų, tai turėtų būti puikiai žinoma. Ir jau tikrai ji bus girdėjusi, kad toji vienos iš Alabamos aukštųjų mokyklų dėstytoja, kuri šaltakraujiškai nušovė keletą savo bendradarbių, buvo įgijusi daktaro laipsnį ne bet kur, o Harvardo universitete, priskiriamame prie pačių geriausių tiek JAV, tiek pasaulyje... Gal docentei yra tekę girdėti ir apie šiame universitete dirbusį mokslininką, kuris kadaise garsėjo kaip naujos cheminės medžiagos (vėliau pripažintos neegzistuojančia) – *skotofobino* atradėjas, pripažintuose pasaulio mokslo žurnaluose paskelbęs daugiau kaip šimtą solidžių straipsnių, nors iš tikrųjų tai buvo tyrimų klastotės...

Budrytė piktinasi, esą be reikalo suabejojau Davoliūtės folkloro išmanymu, nes „bandydamas pagrįsti šį kaltinimą“ įdėjau „autorei į lūpas citatą, kurios tikrasis šaltinis yra ne ji, o Tomas Venclova“. Plačiau nediskutuodamas apie šaltinius, noriu tik pasakyti, kad nenurodęs „nuorodos“ į nuorodą didelės klaidos nepadariau, nes pats monografijos kontekstas įtikina: autorė neturi pakankamai nei folkloristikos, nei urbanistikos istorijos žinių, kad galėtų aiškinti, ar savas, ar svetimas lietuviams buvo „atgautas“ Vilnius.

Išsisukusi nuo mano iškeltų nepatogių klausimų ir išdėstytų abejonių, Budrytė samprotauja apie neva „mizoginistinę“ recenzijos toną, kurį ji pajutusi iš tokių mano žodžių kaip „Davoliūtės neriamas nertinis“, „nutačiusi dar rimtesnę miną“ arba „ničnieko nežino“. Na, ničnieko nežinoti gali tiek moterys, tiek vyrai, o kalbėdamas apie knygos autorę aš turėjau omenyje tai, kad ji *nenori* ničnieko žinoti apie kai kuriuos dalykus, nors rašo apie juos, iš tikrųjų nutačiusi rimtą miną. Dabar dėl nertinio... Tarp man artimų žmonių nėra nė vienos moters, kuri darbuotųsi virbalais ar vąšeliu. Tačiau net keletas mano bičiulių vyrų savo žmonių džiaugsmui sėkmingai „neria nertinius“, nesukdami galvos, su kokia „socialine“ lytimi siejamas šis malonus laisvalaikio užsiėmimas... Taigi kaltinimai „žeminančiu mizoginizmu“ tiesiog rodo, perfrazavus seną kinų posakį, kaip

sunku rasti juodą katę tamsiame kambaryje, ypač jeigu jos ten nėra...

Kai redakcija gavo Budrytės laišką, tikėjausi, kad JAV besidarbuojanti akademinio sluoksnio atstovė padės išnarplioti knygos *The Making and Breaking of Soviet Lithuania* rebusus. Pavyzdžiui, paaiškins, kodėl Davoliūtė taip piktinasi (beje, išsiversdama be jokių konkrečių nuorodų!) „*lietuviškojo heroizmo ir kančių naratyvu*“? Argi ne kančių naratyvas (atsiminimų knygos) lėmė, kad pasaulis sužinojo apie Holokaustą, kurį praėjusiame amžiuje patyrė žydų tauta? Argi kas nors ragina liautis apie tai kalbėjus? Tokį naratyvą atkakliai plėtoja ir armėnai, šiemet minintys savo tautos genocido šimtmetį. Nemačiau, kad be tokio naratyvo išsivers Kongo gyventojai, kurių dešimt milijonų tėvynainių buvo nužudyta belgų kolonizacijos laikais... Nei žydams, nei armėnams neky-la minčių, kad reikėtų šiurpų masinių jų kančių naratyvą nustumti į atminties užkaborius. Kodėl kai kuriems lietuviams atrodo, kad prisiminti, o juo labiau viešai kalbėti apie tautiečių tremtį ir žudynes kažkaip nepatogu? Budrytė rašo: „*Pasak K. Brüggemann, V. Davoliūtė knygoje analizuoja vidinius sovietmečio Lietuvoje vykstančius procesus, ir tuo išsiskiria iš kitų darbų apie sovietmečio Lietuvą, kuriuose tebevyrauja „mes“ prieš „juos“ naratyvai.*“ Ar tikrai jau atėjo laikas, pavyzdžiui, tremtiniais, politiniams kaliniams vienyti su tais, kurie juos trėmė ir kalino? Gal pirmiau turėtų įvykti bent simbolinis apsisvalymas?

Docentė pasidžiaugia: „*Knygoje pateikti argumentai sudomino mano amerikiečius studentus, kurie, deja, neretai bodisi istorija.*“ Net spėčiau, iš kur kyla tas susidomėjimas: studentai, manau, bent viena ausimi yra girdėję vieno JAV prezidento žodžius, kad SSRS – tai blogio imperija, iš kurios Lietuva labai sunkiai, bet vis dėlto išsivadavo. O čia staiga skelbiama, kad įvyko sovietinės Lietuvos renesansas! Wow!

Vis dėlto apmaudu, kad asmenys, pasišovę atlikti keistokus arba keistai suprastus advokatų vaidmenis (abejočiau, ar kai kurių frazių pasikartojimas p. Marko ir p. Dovelės laiškuose yra viso labo atsitiktinumas), užuot pratęsę akademinę diskusiją, siekia paversti ją kažkuo panašiu į sovietinį „liaudies teismą“... ■

TRUMPAI IR PIKTAI APIE ŽALIAJĄ TILTĄ

Vilnių atvykstantys užsieniečiai, tiek turistai, tiek oficialūs svečiai, kurie nori pažinti šį miestą, susiduria su pribloškiamai sudėtinga ir kontroversiška jo istorija. Paradoksalu, tačiau gidai, dirbantys tokiuose miestuose kaip Vilnius, neretai turi įdėti daug daugiau pastangų negu jų kolegos Romoje, Londone ar Stambule. Priežastis paprasta – atvykėliai dažniausiai nežino, ką čia pamatys, todėl kiekvienas objektas pristatomas lyg nepažįstamas asmuo. Per labai trumpą laiką reikia supažindinti su nepaprastai skirtingomis epochomis, keituisiomis miesto veidą. Be abejo, gido darbas dėl to yra dar įdomesnis, nes kiekvieną kartą labai atsakingai tenka laikyti tos „pažinties“ egzaminą, suprantant, kad pirmasis išpūdis, ko gero, bus ne tik įsimintiniausias, bet ir vienintelis, o menkiausia frazė gali tapti įvaizdžiu, su kuriuo nuo šiol svečias visada sies šį miestą. Taigi turbūt kiekvienas šios profesijos atstovas jaučia milžinišką atsakomybę. Gidams reikia ir miesto valdžios pagalbos, kad jie neturėtų atsiprašinėti už nesutvarkytas gatves, ir valstybinių institucijų dėmesio, pavyzdžiui, nepriekiaštingai dirbantis Vilniaus turizmo informacijos centras labai padeda tiek turistams, tiek jų palydovams.

Pristatydami Vilniaus gotiką, galime su nekukliu pasididžiavimu parodyti Šv. Onos bažnyčią, kalbėdami apie baroką, didikų turtus ir galią, visada pasitelkiame nežemiškąją Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, imperatoriaus Napoleono invazija atsiskleidžia Prezidentūros rūmuose ir prie Aušros Vartų, kur bėgančios prancūzų armijos likučiai buvo sutrypti savųjų... Gedimino prospektas – puikus carinės Rusijos laikų pavyzdys.

Deja, vis iškyla problemų, kurios yra visiškai dirbtinės ir be reikalo kvaršina galvas tiek vietiniams, tiek

atvykėliams. Konkrečiai kalbėsiu apie Žaliąjį tiltą, tačiau, sekdamas gražiu lietuvišku papročiu, bandysiu išsiversti be tiesioginio kaltųjų įvardijimo.

Turbūt daugelis Vilniuje dirbančių gidų pripažins, kad viena sunkiausiai išaiškinamų temų yra sovietmetis. Visų pirma, žmonės, niekada nesilankę Sovietų Sąjungoje, neįstengia suvokti, kaip, neištikus jokiai ekonominei katastrofai, galėjo trūkti absoliučiai visko: batų, cukraus, baldų. Dar sudėtingesnis klausimas susijęs su komunistine ideologija, su dvigubu gyvenimu, kai nebuvo galima tikėti ne tik tuo, ką rašo laikraščiai, bet ir tuo, ką viešumoje, ypač oficialioje aplinkoje, sakai tu pats. Tai, kas mums, ilgiau ar trumpiau gyvenusiems „Tarybų“ Lietuvoje, atrodo savaime suprantama, svečiams iš svetur, net iš tokio netolimo krašto kaip vakarinė Vokietijos dalis, yra sunkiai įmenama mįslė. Galima parodyti Nacionalinę biblioteką, Seimo rūmus, Mokslininkų namus, tačiau šie objektai nedaug ką atskleidžia, nes yra naudojami pagal tiesioginę savo paskirtį. Bene geriausias ir patraukliausias komunistinės ideologijos miražo pavyzdys yra idealizuotą sovietinę visuomenę stalinistine socrealizmo maniera simbolizuojančios skulptūros, pritaikytos Žaliamajam tiltui, atstatytam po Antrojo pasaulinio karo.

Meno istorijos požiūriu šios skulptūros nėra „aukšto“ lygio (nebent lygintume su kai kuriais šiuolaikiniais aikštėse iš geros valios pastatytais klaikiais senoliais), jos neatspindi nieko realistiško, nes tokia komunistiškai ideali visuomenė neegzistavo ir egzistuoti negalėjo. Tačiau būtent melas ir yra stiprioji šių skulptūrų pusė, paverčianti jas kultūros paminklais. Apžiūrėjusiems

Žaliąjį tiltą turistams darosi kur kas aiškiau, kodėl komunistinės propagandos skyrybos su realiu gyvenimu buvo neišvengiamos.

Bėgant metams, troškimas nukelti Žaliojo tilto skulptūras iš vieno žmogaus obsesijos virto politinės reklamos įrankiu. Patriotais persirengę politikai ir su jais aktyviai bendradarbiaujantys tiek partiniai, tiek nepartiniai ideologai šias skulptūras pavertė savotišku ideologiniu testu, kuriame yra tik vienas klausimas su gatavu atsakymu: „Tau nepatinka mūsų požiūris? Vadinasi, tu – prieš Lietuvą!“ Deja, šiam spaudimui neatsilaikė ir kai kurių valstybės finansuojamų, už kultūrą atsakingų institucijų vadovai, šiuo metu rengiantys pagrindą skulptūroms demontuoti. Žaliojo tilto klausimas suvedamas į gėrio (griauti skulptūras) ir blogio (jas palikti) absurda, nemažoniai primenantį „amžinos klasių kovos“ fantazijas.

Reikėtų liautis žvelgus į šią skulptūrinę grupę kaip į praeities relikta. Pažvelkime į sovietmetį be baimės, kartais gedėdami, bet kartais ir su sarkastiška šypsena. Užuoť sekę bolševikų pėdomis, kai visa tai, kas nepriimtina, tiesiog sunaikinama, pasidžiaukime, kad stabai taip ir liko tik stabais. Šiuo atveju nelabai tinka ir pasiūlyta švelnesnė priemonė – demontuotas skulptūras įkurdinti Grūto parke. Visų pirma todėl, kad Vilniuje tai vienintelis simbolis, o dauguma turistinių maršrutų, kad ir kaip gaila, Grūto parko nesiekia, antra – skulptūros buvo integrali tilto dekoras dalis.

Daugelyje postkomunistinių Europos sostinių – Budapešte, Rygoje, Sofijoje, Bukarešte – iki šiol galima išvysti bent po vieną monumentą, atspindintį komunistinius laikus, o Berlyno centre eksponuojami susikibę Marxas su Engelsu. Vargu ar kurią nors iš tų šalių galėtume apkaltinti viešu komunizmo propagavimu. Priešingai – tai komiški ir kaltinantys objektai tuo pat metu, jie tiesiog privalomai būtini, kad šis sunkus istorinis periodas nebūtų pamirštas ir vėl pakartotas.

Visi mes, ilgiau ar trumpiau gyvenę laikotarpiu, kurį glorifikuoja Žaliojo tilto skulptūros, esame sovietinio režimo aukos. Bet nejaugi vis dar jaučiamės tiek nuo jo priklausomi, kad bijotumėme kas rytą šypťelėti – komunistinių antžmogių šmėklos, ačiū Dievui, taip ir neužkariavo pasaulio... ■

Redas DIRŽYS

KOL NEIŠSIVĖDINOME SMEGENŲ, ŽALIOJO TILTO SKULPTŪROS TURI LIKTI TEN, KUR JOS STOVI

...[socialiai atsakingas industrinės visuomenės menininkas] *kuria autodestrukcinį meną, apgalvodamas veiksnius, sunaikinsiančius tą kūrinį per laikotarpį, ne ilgesnį negu 20 metų...*

Gustav Metzger. Autodestrukcinių meno manifestas. 1960

Vos pamatau tekstą, skirtą Žaliojo tilto skulptūroms pasmerkti arba apginti, iškart pasidaro linksma – vėl kas nors pažers tautologijų, bandys susikrauti kultūrinį ar politinį kapitalą. Antra vertus, kiekvienas rašantysis atveria savo interesų lauką, bando įtvirtinti savo ginamas ideologines pozicijas. Prieš keletą metų panašiai buvo atsitikę su „Krantinės arka“, bet nuotai kos tąsyk labai akivaizdžiai poliarizavosi – vizualiojo meno cechą prieš neišprususią visuomenę. Rašydamas šį tekstą, suteiksiu galimybę pasilinksminti tiems skaitytojams, kurie į šios temos eskalavimą reaguoja panašiai kaip aš...

Ideologija

Tikiuosi, sutiksite, kad viešojoje erdvėje nėra (ir negali būti) nė vienos (net dekoratyvinės) skulptūros, neturinčios ideologinio šleifo. Nesvarbu, apie ką kalbėtume – tiek christianizacija, tiek primitivizuotas nacionalizmas, tiek totalitaristinis (sovietinis) natūralizmas, tiek liberalistinis konstruktyvizmas, tiek neoliberalistinis konceptualizmas stengiasi paveikti eilinius žmones, neatsparius ideologijai. Tai ne kas kita, o neurolingvistinis ir/ar psichoarchetipinis kolonializmas. Šiuos procesus nuolat palaiko visos jėgos institucijos, pradedant policija ir armija, baigiant kultūra ir edukacija. Kad ir kaip šiuos reiškinius vartytume, jų šaknys bendros – eurocentristinės. Išskirti kurią nors vieną ideologinę sistemą, jos atributais remiantis kaip argumentais, – tai ir yra tautologija.

Dažniausiai pasitelkiamas argumentas, kodėl reikia nugriauti Žaliojo tilto skulptūras, yra sovietinių kareivių („Taikos sargyboje“, 1952 m., skulptorius Bronius Pundzius) tapatinimas su šiandieninės Rusijos imperialistinėmis ambicijomis, nors tai ir nėra visiškai adekvatu. Nacionalistams tai puiki proga griebtis demonizavimo – jie jau mato ant tilto net „žalius žmogeliukus“,¹ ir agituoti už nacionalinę purifikaciją. O liberalams akis bado tiesiog modernumo trūkumas, ir tiek. Tiems, kurie vis dar bando apčiuopti numirėlio (sovietinės ideologijos) pulsą, norėčiau priminti jų pačių neišspręstus klausimus, tiesiogiai susijusius su aptariamos skulptūrinės grupės ikonografija. Turiu omenyje mano kartos vyrukus, vadinamojo Afganistano karo 1979–1989 m. veteranus, kurie būtent su tokiomis vėliavomis ėjo mirti ir toli gražu ne savo noru. Jie nėra pripažįstami karo veteranais, nes tarnavo okupacinėje armijoje, todėl nesulaukia jokių lengvatų dėl suluošinto gyvenimo. Manau, bent jau tol, kol valstybė išspręs problemas, represuojančias jos piliečius, ši skulptūrinė grupė galėtų stūksoti viešumoje, kad būtų kaip krislas akyse visiems, priimantiems sprendimus.

Nacionalinės deideologizacijos vajeus Žaliojo tilto skulptūros, spėju, išvengė vien todėl, kad čia nėra jokių vadų, konkrečių ideologų, (beveik) nesama galios sim-

bolių. Vaizduojami darbininkai, žemdirbiai, eiliniai kareiviai ir studentai. Tai sunkiai dirbantys ir mažiausiai privilegijų turintys paprasti žmonės. Prieš gerą dvidešimtmetį jie buvo reikalingi, bijota juos įskaudinti. Kam šiandien tokie labiausiai rėžia akį? Gal naujajai (ŽIV²) buržuazijai? Čekijoje nukelti socrealistinės maneros šachtininkų skulptūras niekam nešauna į galvą, nors čekai irgi turi daug nesuvestų sąskaitų su komunizmu, su socrealizmu ir su Rusija, be to, šachtos jau seniai uždarytos, angliakasyba ir metalo pramonė sužlugo. Vis dėlto angliakasy-šachtininkas ten vis dar gerbiamas.

Per vieną diskusiją Laima Kreivytė teigė, kad Žaliojo tilto „skulptūros yra adekvatūs to laikmečio ženklai – „pompastiški“, atitrūkę nuo kasdienybės ir neasociatyvūs“.³ Ši pastaba būtų tikusi tada, kai jos pastatytos, bet šiandien ji labiau taikytina ne tiek minėtoms skulptūroms, kiek šalies gyventojams, apimtiems kapitalistinio susvetimėjimo. O dėl ženklų, tai dabar jie bene patys asociatyviausi, nes pagal juos ideologines savo pozicijas pasitikrino tiek nacionalistai (aptaškė kareivius raudonais dažais, prie klyno prisegė Putino portretą, rengė fotosesijas su nacionalinėmis vėliavomis ir pan.), tiek (neo)liberalai (Gediminas Urbonas 1995 m. sukonstravo konstruktyvistinį pastišą, gėjai savo tapatybę susiejo su dviejų draugiškai nusiteikusių darbininkų skulptūriniu grupe⁴), tiek anarchistai (*Pussy Riots* pavyzdžio spalvotas balaklavas – slidininko kaukes užmaukšlino ant „žemės ūkio darbuotojų“ galvų⁵).

Kai diskusijos dėl tilto skulptūrų pasiekė apogėjų, netyčia teko šnektelėti su Kreivyte, o ji netikėtai paklausė, ką apie tai manau. Prisipažinsiu, visada, kai kalbuosi su Laima (ar net vos pagalvoju apie ją), pajuntu, kaip širdyje pražysta feminizmas. Todėl akimirksniu sumojau, kad šis skulptūrinis ansamblis išsiskiria neabejotinai pagarbiu požiūriu į moterį, kuri čia yra ne daiktas, ne grožio objektas, o žmogus, partnerė, kūrėja. Laima lyg ir sutiko su mano mintimi, pridūrusi, kad skulptorė Dalia Matulaitė bene vienintelė vis dar bando šioje srityje atkurti pusiausvyrą.

Visos čia išvardytos aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad Žaliojo tilto skulptūros sukelia išskirtinai daug įvairių asociacijų, kurias galima atvirai įvardyti kaip

*Profesionalų solidarumas klasiniu pagrindu. Psichodarbininkai Martin Zet ir Redas
Diržys prie Ladislavo NOVAKO skulptūros kalnakasiams. 2011. Kladno. Čekija*

proletarinės raiškos formas (išskyrus gal tik institucionalizuotą Gedimino Urbono intervenciją). Tuo negalėtų pasigirti jokia kita skulptūra viešojoje erdvėje. Nenorėčiau lyginti su Vlado Urbanavičiaus „Krantinės arka“, nes diskusija „dėl vamzdžio“ buvo iš esmės elitizuota ir priskirtina buržuazinės plėtros zonai. Dar daugiau – Kreivytės pastaba dėl „adekvačių laikmečio ženklų“ paradoksaliai tinka ir „Krantinės arka“.

Ką reikštų Žaliojo tilto skulptūrų išskeldinimas į Grūto parką? Tai būtų vienos konkrečiai apibrėžtos ideologijos getizacija. Bet kaip tada elgtis su kitomis ideologijomis? Gal visus christianizacijos objektus reikėtų lokalizuoti Kryžių kalne, liberalistinį (tylųjį) konstruktyvizmą – mumifikuotą metalo laužą suvežti, pavyzdžiui, į Alytų, nacionalistinius „sūrius“ ir „skylėtas sienas“ paskandinti Nemuno ir Neries upėse, o kunigaikščius ir „tautos tėvus“ įkurdinti miške prie Senųjų Trakų?.. Tačiau toks drastiškas veiksmas sunkiai prasiskintų kelią, nes tai reikštų visuotinę ir sąmoningą deideologizaciją. Šiandieninis ekonominis ir politinis elitas to niekada neeis, nes pagrindinė kapitalizmo įsigalėjimo prielaida yra bū-

tent buržuazinės plėtros zonos ideologija: homogeniškumas (viskas turi derėti), estetizmas, mąstymas dualistinėmis kategorijomis, fetišizmas ir prietarai – visa tai kuo puikiau atsiskleidė ir diskusijose dėl minėtų skulptūrų. Stalinistinės politikos (Amedeo Bordiga vadina ją valstybinio kapitalizmo ideologija) tikslas buvo paralyžiuoti darbininkų klasę ir paversti ją gamybine jėga – „pompastiškas“, nuo realybės „atitrūkęs“ proletaro įvaizdis tam puikiai tiko, juo manipuliuoja ir kiti totalitariniai režimai. Šiandieninė proletarizmo getizacija, kuri, pridengta demonizuotu „komunizmu“, iš esmės atlieka tokią pačią funkciją, yra artima tiek III Reicho, tiek Šaltojo karo retorikai. Šiek tiek perfrazavus Heinrichą Heinę, galima ir šiam konkrečiam atvejui pritaikyti lakų posakį: tie, kurie šiandien puola skulptūras, rytoj puls ir žmones.⁶

Buržuazinės plėtros zonai priimtina laikyseną demonstruoja ir dar vienas „objektyvus“ kritikas Ernestas Parulskis, tiek suskirstydamas visuomenę į „skulptūrų priešininkus“ ir „skulptūrų gynėjus“, tiek savo aplinkos žmones vadindamas „įvairių sričių humanitarais, arba skaitmeninių darbų darytojais“.⁷ Proletarinės plėtros zonai priklausantys asmenys vadina save psichodarbininkais ir duomenkais arba visiškai niekaip nepasivadinę imasi (kontr)kultūrinio vandalizmo.

Apibendrinamas norėčiau pabrėžti, kad argumentas iškeldinti Žaliojo tilto skulptūras dėl ideologinių priežasčių yra iš esmės klaidinantis, nes tar nauja tai pačiai ideologijai, dėl kurios tos skulptūros ir buvo pastatytos.

Profesionalizmas

Dažnai pateikiamas argumentas, esą dėl sovietmečio skulptūrų gėda prieš svečius iš užsienio, rodo ne ką kita, o nevisavertiškumo kompleksą. Liūdna, kai tokius argumentus dėsto kuriantis dailininkas, laikantis save pro-

fesionalu.⁸ Aš, irgi būdamas profesionalas, žiūriu į tas skulptūras kaip į konkretaus žmogaus darbą – tiek fizinį materialų, tiek kūrybinį prasminį. Apmaudu, kai skulptoriai pasitenkina fizinės materijos suvaldymo meistrų statusu, o sukurtą prasmę perleidžia valdžios ideologams. Kapitalizmo sąlygomis menininkas yra ideologijų maitintojas ir kitokio savo vaidmens nė neįsivaizduoja. Esu įsitikinęs, kad būtent diskusija dėl Žaliojo tilto skulptūrų suteikia puikią progą skulptoriams profesionalams (ir menininkams apskritai) apsispręsti, kas jie yra: ar mobilus „bulgarkės“⁹ tęsinys be sielos ir sąžinės, kitaip tariant, psichopatas, ar prasmę kuriantis psichodarbininkas.

Kokia gi mano, kaip profesionalo, siekiančio pasipriešinti skulptūrų nukėlimui nuo Žaliojo tilto, pozicija? Visų pirma, ideologija, lėmusi šių skulptūrų atsiradimą, jau neveikia, o perkeltos į Grūto parką, jos paklius į kitos ideologijos – (neo)liberalizmo veikimo zoną ir psichinio darbo eksploatavimas bus pratęstas neribotam laikui. Aš solidarizuojusi su (mirusiais) psichodarbininkais, atlikusiais konkretų darbą, ir siekiu pažaboti naujųjų ideologų užmačias privatizuoti jį šiuo konkrečiu atveju. Niekada nesiimsiu ginti darbo, kuris be ideologijos yra tuščia vieta. Todėl 2009 m. aiškiai pasisakiau prieš Urbanavičiaus „Krantinės arkos“ statymą, nors gerbiu autorių už įdėtą fizinio ir inžinerinio darbo kiekį. Vadovaudamasis ta pačia logika, 2014 m. gyniau skulptoriaus Vlodo Kančiausko skulptūros „Obels žiedas“ rekonstrukciją Alytuje. Turiu pripažinti, kad man visiškai nepriimtina šio objekto estetika, nes laikau ją atgyvenusia, nepriimtini ir metodai pritempinėti prasmės prie nacionalinių ir valdžios simbolių, bandant įsiteikti tiems, kurie priima sprendimus. Ne paslaptis, kad minėtą skulptūrą alytiškai vadino ir „Alytaus falu“, ir „kančios stulpu“, ir tiesiog „bankuchenu“.¹⁰ Tai proletarinis žargonas, vadinasi, žmonės šį objektą priėmė ir laikė savu, nes Alytus – proletarų miestas. Iš esmės toks totemizmas man priimtinas, bet statyti totemą turėtų vietiniai, o ne atvykėliai. Vis dėlto palaikiau šios skulptūros atstatymą, nes ji stovėjo čia trečdalį amžiaus, „įsiėdė“ į sąmonę kelioms alytiškių kartoms ir atspindi konkretų laikmetį, kai gyvavo pataikūniška sovietinė estetika. Norėčiau, kad tai išliktų kaip gyvas pavyzdys,

leisiantis ateityje įvertinti ano meto psichinės energijos sklaidą ir pasiskirstymą galios žaidimų lauke.

Pabaigai pridursiu: Žaliojo tilto skulptūros turėtų likti savo vietoje bent jau tol, kol skulptoriai (ir visi menininkai) suvoks savo vaidmenį kapitalizmo sąlygomis ir pradės solidarizuotis pagal klasinius požymius. Kai žmonės pagaliau išmoks atskirti ideologiją nuo savo kasdienybės, kai kasdieninis gyvenimas taps nuostabesnis už idėjas, tada nebereikės nei Žaliojo tilto skulptūrų, nei apskritai jokio meno viešosiose erdvėse. Būtent tada – tą sakau labai atsakingai – tikrai bus galima teigti, kad egzaltuotos paprastų žemės ūkio, pramonės darbininkų, destruktijos darbininkų (kareivių), psichodarbininkų ir duomenkasių (juos simbolizuoja Juozo Mikėno ir Juozo Kėdainio „Mokslas ir jaunimas“) skulptūros ant Žaliojo tilto atliko savo misiją ir gali būti sunaikintos. ■

- 1 Kultūros paveldo departamento direktorės Dianos Varnaitės komentaras *Žinių radijui*, 2014-10-23.
- 2 ŽIV – žmonės iš Vilniaus. Šis terminas skirtas apibūdinti specifinei „aukštesnio socialinio lygio“ klasei, atsiradusiai dėl ekonominės emigracijos ir tolydžio didinančiai atotrūkį nuo periferijos. Tikėtina, kad būtent jie mano, esą Žaliojo tilto skulptūrų likimas yra tik „vilniečių“ reikalas.
- 3 Algirdas Kazlauskas. Žaliojo tilto balvonai – kasdienės vergo grandinės. <http://www.delfi.lt/>
- 4 Napoleono Petrulio ir Broniaus Vyšniausko skulptūrinė grupė „Pramonė ir statyba“.
- 5 Bernardo Bučo ir Petro Vaivados skulptūrinė grupė „Žemės ūkis“.
- 6 *Dort wo man Bücher verbrennt, verbrennt man auch am Ende Menschen.* Heinrich Heine. Tragödie *Almansor* (1821, erschienen 1823).
- 7 Ernestas Parulskis. Kačiukai gali laimėti. 2014-11-30, <http://www.lrt.lt>
- 8 Reaguojų į Vlodo Kančiausko straipsnyje „Sostinės Žaliojo tilto šmėklos“ (*Kultūros barai*, 2015, nr. 1) išsakytas mintis ir raginimą prabilti profesionalams.
- 9 Žargoninis kampinės šlifavimo mašinos pavadinimas.
- 10 Norėčiau skulptūros ir poleminių straipsnio autoriui priminti elementarią (buržuazinę) etiką, kad neprofesionalu savo kolegų darbus vadinti „šmėklomis“ ar „krūmais“, kaip jis apibūdino Žaliojo tilto skulptūras. Bet galbūt jam patinka, kai jo skulptūrą vadina tiesiog „b..iu“. Tai reikėtų, kad autorius irgi užima proletarines pozicijas, kurių, deja, neišdėstė, savojo „Obels žiedo“ rekonstrukcijos projektą pristatydamas Alytaus miesto valdžiai.

Ikvėpimai

Trys trumpi, trys ilgi, trys trumpi
iškvėpimai iš plaučių,
kai su spalio paletėm plauki,
kad tavęs nesugaučiau.

Tu neri į gelmes ir visa
išryškėsi... išnyksi?
Mus paliekanti saulės šviesa –
tarsi sapnas pernykštis,

iš kurio nesinori nubust,
tarp savęs kuždas dvasios
ten, kur laikas toksai nesvarbus,
nebūtasis.

Ten, kur laiko iš viso nėra,
jokio *pernai*.
Pakirpta ir trumputė para –
juodas sparnas,

prasikalęs tarp menčių baltų,
nebūtin išsiskleidęs.
Man į ausį kuždi jau ne tu –
tavo aidas.

Ir ne tu mano veidą lieti –
rasos gailios.
Pats didžiausias laimikis, matyt,
buvo mailius,

suspurdėjęs tinklainėj akių,
suspindėjęs,
visa tai, kuo tikėjau – tikiu,
buvo vėjas,

nuolat šiaušiantis vandenį, bet
vien paviršių.
Ką turėjau daryt, ką kalbėt –
greit pamiršiu.

Trys ilgi, trys trumpi – taip mažai
tavo kvapo,
stingsta drobėje spalio dažai,
mus nutapo.

Tiktai reikia išmokt nejudėt.
Spalio tiltas,
po juo glaudžias raidė prie raidės,
kad sušiltų.

Šaltkrėčio

Buvo lapkričio žvarbūs rytai,
kūnai kūnų ilgėjosi baisiai –
į mane tu iš sapno kritai
taip, kaip vėjo pajudinti vaisiai

krinta žemėn, ir jų kritime
laiko rato įamžintas dėsni,
kurs kartoja pasauly šiame
už gyvybę ir mirtį didesnis

džiaugsmas laisvo kritimo svaigus,
šitaip kūnas ilgėjosi kūno,
į nugeltusius sodo lapus
tyliai bumbteli, guli ir pūna

paskutiniai pilki obuoliai
ir suvytusios senmergės slyvos,
visas sodas įmigęs giliai,
o ruduo pernelyg jau vėlyvas,

net į žiemą pavirtęs pusiau,
krinta žemėn kažkas... dar ne sniegas,
kaip barbena palangėn, klausiau
ir tai buvo sakmė apie nieką,

nuo tylos gaudė erdvės šventai
lyg vargonai sekmadienį rudenio,
į mane tu per sapną kritai –
taip minkštai, kad manęs nepabudinai.

Ilgesio iltys

Vakaro debesys – baltos ir vienišos valtys,
kurgi žiūrėčiau, kaipgi be jūsų gyvenčiau,
kaipgi be jūsų ištverčiau, kai pradeda kaltis
traškančios kaltės, traškančios kaltės tarp menčių.

Šitaip nuplukdot, šitaip nusinešat viską:
mano praėjusį, mano nutolstantį šiandien.
Padangių dugne, gelmėje vakarėjančioj tviska
senio Charono gelsvi pinigėliai nuskendę.

Išplaukiat tyliai ir niekada nesugrįžtat,
niekad sugrįžt neprasyti ir to nežadėję.
Plaukt pavėjui jums nereikia nei irklo, nei ryžto –
man juk taip pat neužtektų jėgų plaukt prieš vėją.

Kartais bandau, bet po to tiktai šypteliu naiviai,
kartais bandau, tačiau niekas manęs nesupranta –
skrodžiantys erdvę besvoriai, bebalsiai keleiviai
plaukia į tolimą, akiai nematomą krantą.

Vakaro debesys – baltos ir vienišos valtys,
mėnesio burės, joms irgi lemta sudilti.
Kaip aš be jūsų ištverčiau, kai pradeda kaltis
žvaigždynų giliuos pakraščiuos baltos ilgesio iltys...

Nerimas

Sekundė / skundė – tobulai rimuojas,
taip laikas sąmokslauja, jis yra
botagas vėjo, kertantis per kojas,
žaižda lyg durys nakčiai atvira.

Tylos spengimas, nieks nebenutildys
ošimo jūros Viešpaties ausy,
tenai, kur grotos, turi būti dildės
ir tu šiai tamsai atsvara esi.

Nelyg žiupsnelis druskos ant šios žemės,
prisirpęs vaisius tos dirvos našios.
Iš pat gelmių nakties gyvybė semias,
o kraujas ją po kūną išnešios.

Susirimuos pats tobuliausias rimas,
dar tvyrantis visatoje šioje,
ir kai paika tuštybė viršų ima –
tu pasilik tenai – apačioje

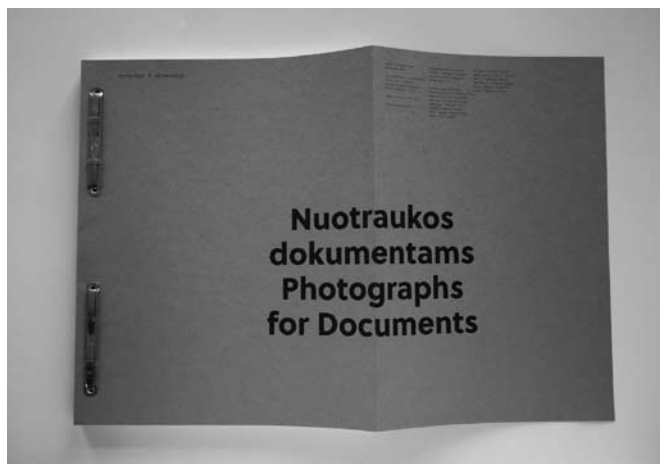
Tylesnis už tyliausią paskutinį
kampelyje ramiausiam, bet išties
sėdįs ant krašto parako statinės,
kuriai užtektų vien tik kibirkštis,

vienos minties... ją pats lengvai įskeltum,
ir visa, kas aplink, liepsnoj prasmegs.
Tu taip ilgai prasmės ieškojai veltui,
kad pamiršai turįs visas prasmes.

Į tavo genus tiesiai įrašytas,
įspaustas į akis ir į rankas,
vis virpančias, kaip ir pasaulis šitas,
kaip sakinyš, gyvenimą trunkąs.

Kairiniai, dešininiai vėjo kirčiai,
juo sukirčiuoti žmonės ir daiktai.
Koks žodis gali pasipriešint mirčiai?
Vienintelis, kurį dabar skaitai...

PASIRINKIMO KONTRABANDA, arba KAIP ĮVEIKTI BŪTINYBĘ

Vytauto Stanionio „Nuotraukos dokumentams“ pirmą kartą buvo eksponuotos 1987-aisiais Vilniuje, Dailės parodų rūmuose (Vytautas V. Stanionis iš senos fotojuostelės atspaudė pasinių nuotraukų, tėvo fotografuotų Seirijų apylinkėse 1946-aisiais, ruošinius). Per tuos trisdešimt metų šios fotografijos rodytos Latvijoje, Lenkijoje, Estijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Danijoje, Vokietijoje, Rusijoje, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, net JAV ir Kanadoje. 2013 m. Kauno fotografijos galerija išleido albumą „Nuotraukos dokumentams/Photographs for Documents“. Apie šį projektą menotyrininkė Margarita Matulytė rašė metraštyje „Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien'06“, Tomas Pabedinskas, Agnė Narušytė įvairius aspektus aptarė savo monografijose. Dėl unikalaus pateikimo ir inovatyvaus Tomo Mrazausko dizaino albumas „Nuotraukos dokumentams/Photographs for Documents“ buvo gerai įvertintas Lietuvos knygos ir Baltijos knygos dizaino konkursuose, už novatoriškumą ir naujų knygos meno formų paieš-

kas apdovanotas Vokietijos knygos dizaino konkurse, kuris yra vienas prestižiškiausių Europoje. Fotografijos gimtinėje – Prancūzijoje albumas pastebėtas 2014 *Paris Photo* apdovanojimuose, prestižiniame Arlio fotofestivalio albumų konkurse iš 600 dalyvių pateko tarp penkių gražiausių knygų, o *Paris Photo/Aperture* fondas apdovanojo leidėjus tarptautinio konkurso *Fotografijos metų knyga 2014* specialiuoju prizu.

„Nuotraukos dokumentams“ – tai ne fotoserija, bet veikiau reiškiny's paradoksas. Plačiausiai išgvildenta, pirmiausia krintanti į akis čia yra autorystės problema. Paprastai jos sprendimas būna primityviai akivaizdus – nuotrauka priklauso tam, kuris nuspaudė fotoaparato mygtuką. Vis dėlto šiuolaikinio meno kontekstas verčia tuo suabejoti. Pavyzdžiui, imkime dailininko, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato Kęstučio Grigaliūno sudarytus albumus „Mirties dienoraščiai“ – autorius atliko didžiulį darbą, tačiau ne kaip fotografas, o

kaip archyvaras: surinko Lietuvos gyventojų genocido 1939–1941 m. aukų atvaizdus, darytus nenustatytų asmenų, saugomus Ypatingajame archyve. Nuotraukų stilistika atitinka *mugshot* – nusikaltėlių fotografijas. Ironiška, kokie pavojingi, kokie kalti okupantams atrodė žmonės, dėl savo tautybės, išvaizdos, įsitikinimų ar net per klaidą tapę kanikiniais. Dabar iš tų nuotraukų sklinda ne grėsmė, bet istorinis skaudulys. Stanionių atveju, sakytume, viskas gerokai paprasčiau – tėvo archyvą radęs sūnus susidomėjo portretais, fotografuotais dokumentams, ir ėmė juos eksponuoti, nes „*gelmės šiandien ieškome ir ten, kur vakar atrodė seklu arba kur į viską numodavome ranka*“.¹ Taigi fotografijų autorius yra Stanionis vyresnysis, o Stanionis jaunesnysis – tik kuklus laborantas, projekto kuratorius.

Tačiau ar tikrai galima kalbėti apie autorystę ten, kur nesama fotografo intencijos? Remdamasi Vytauto Stanionio autobiografija Matulytė konstatuoja: „*Kiek jaudinančioje iš tikrųjų iškili asmenybės išpažintyje, deja, apie fotografavimą pasams net neužsimenama*“.² Dokumentinei fotografijai meninės aspiracijos kartais gal ir būdingos, tačiau, kai fotografuojama dokumentams, – vargu. Procesas visada panašus: nepatogi kėdė, baltas fonas, keistas tuštumos ir nejaukumo jausmas, apžilpinantis blyksnis, galiausiai – nedidukai nufotografuoto veido stačiakampiai, kiekviename iš jų neva esi tu. Ar išeidami iš studijos paklausėte fotografo vardo? Ar kada nors suabejojote jo kameros žiūros tašku?

Nuotrauka dokumentams – tai konstanta, fotografuojamojo veidas turi būti aiškus, ryškus, atpažįstamas. Jokių šešėlių, žvilgsnis tiesus. Taip, pakelkite smakrą aukščiau, žiūrėkite čia, atlikite savo jausmų ir minčių lobotomiją – būkite neutralus, būkite... jūs. Panašus „suskliaudimas“ ištinka tiek sėdintįjį priešais kamerą, tiek stovintįjį už jos. Mąstydamas apie fotografiją, filosofas Vilėmas Flusseris pabrėžia: „*Kamera yra užprogramuota gaminti fotografijas ir kiekviena fotografija realizuoja vieną iš kameros programų. Nors tokių galimybių skaičius didelis, tačiau vis tiek baigtinis – tai suma visų fotografijų, kokias*

galima padaryti su kamera“.³ Šiame kontekste Vytautas Stanionis idealiai atlieka konkrečią funkciją, paklūsta programos viršenybei, nesistengia peržengti jos ribų, klusniai vykdo jam patikėtą užduotį. Pats tampa kameros funkcija, pirštu, nuspaudžiančiu mygtuką, užsakymo įkaitu, negalinčiu varijuoti, spręsti, rinktis, nei ką, nei kaip fotografuoti.

Ne, nuotrauka, skirta dokumentams, nepriklauso fotografui, vos sukurta ji tampa nufotografuoto asmens nuosavybe, vieninteliu „tikruoju“ jo, kaip piliečio, atvaizdu, savotišku etalonu, kuriam originalas ilgainiui nebesugeba prilygti, tad vėl yra priverstas sėsti prieš bevardį fotografą. Šis veiksmas ištrina bet kokią momento lemtingumą, spontaniško akibrokšto galimybę – jaučiu į mane nukreiptą bejausmį kameros žvilgsnį, šviesos (s)pjūvyje mėginu susikurti save. Filosofo Roland'o Barthes'o žodžiais tariant, „*pasidaryk kitą kūną, transformuokis iš anksto į atvaizdą. Ši transformacija yra aktyvi – jaučiu, kad Fotografija sukuria mano kūną arba ją numarina, priklausomai nuo jos kaprizo*“.⁴ Vis dėlto čia, skirtingai nei meninėse ar net šeimos albumo fotografijose, transformacija nėra savanoriška, kiekvienas praranda pasirinkimo teisę, lieka tik būtinybė – jei nori *būti*, privalai leisti nufotografuojamas ir įvardijamas. Tačiau, skirtingai negu Grigaliūno „Mirties dienoraščiuose“ dokumentuojami pasmerktieji, „Nuotraukų dokumentams“ žmonės neturi vardų, fotografija, tampanti jų identifikacijos dalimi, nėra neatsiejamai sukibusi su vaizduojamuoju, su „pasine“ jo tapatybe.

Manychiau, albumo „Nuotraukos dokumentams/ *Photographs for Documents*“ dizaineris puslapių numeracijos atsisakė sąmoningai – kadaise dokumentams pozavę seirijiškiai, pagal Vytauto V. Stanionio interpretaciją, neišskiriami ir neatskiriami vienas nuo kito, nebesvarbūs ne tik jų vardai – nebereikalingi ir patys dokumentai. Kiekvienas veidas – tik vienas iš daugelio veidų. Paviršius, išorinis panašumas, turėjęs užtikrinti, kad konkretus asmuo bus atpažintas, XXI a. žiūrovams leidžia iš detalių atkurti „tipišką“ pokario lietuvių portretą. „*Atspaudai iš vienos juostelės, kurioje 1946 m. Vytauto Stanionio dary-*

Vytautas STANIONIS. Nuotraukos dokumentams. 1946

tos fotografijos pasams“⁵, staiga tampa ištiso istorinio periodo apibendrinimu.

Fotografija, neturinti nei autoriaus, nei referento, tampa tobulu dokumentu, maksimaliai objektyviu, išgrynintu nuo žmogiškosios intencijos, tiesiog

liudijančiu: „Tai buvo.“⁶ Atsisakydamas pirminės atvaizdų funkcijos, iš anksto numatyto kadravimo, Vytautas V. Stanionis neautorizuoja rastų nuotraukų, jų nekeičia ir nepasisavina (nors būtent jam nuolat priskiriama „nuotraukų dokumentams“, o kartu

ir albumo, autorystė). Tiesiog jis pirmasis pasirenka parodyti fotografiją, neturėjusią... pasirinkimo. Tiesūs žvilgsniai, senoviška apranga, moterų plaukų pynės ar pasišiaušę ką tik kepurę nusitraukusių vyrų pakaušiai – baltame fone nėra nei kur, nei kaip pasislėpti. Kita vertus, estetikos atžvilgiu tai labai panašu į fotomenininko Vito Luckaus 1987 m. sukurtą mugės ciklą „Baltame fone“ ar į Ramunės Pigagaitės XX a. pabaigos „Kaimo gyventojų“ portretus. Tačiau šių autorių modernumas sąmoningas – raštuotos lovatiesės ir skraistės, tampančios Pigagaitės portretų fonu, įvairūs mugės rakandai, statiškos fotografuojamųjų pozos Luckaus nuotraukose – visa tai ne būtinybė, veikiau jau valiūkiškas mėgdžiojimas ir sykiu prieštara tradicijai, „sušaudymas“, kai kiekvienas žino, kad į jį nukreiptas ginklas yra žaislinis, kulka jo ne tik nepervers, bet ir nepalies. O Vytauto Stanionio dvigubų portretų estetika – tai būtinybės estetika, pečiais žmonės suglaudžiami ne todėl, kad jie dvasiškai artimi, o todėl, kad fotografas taupo juos. Baltas fonas išstato juos prieš fotokamerą, sykiu paslėpdamas aplinką, detales, tapdamas širma, dengiančia tiek praeitį, tiek dabartį.

Judant nuo koordinatų ašies nulinio, ateitis atrodo bauginanti. Menotyrininkas Peeteris Linnapas rašo: „*Stanionio žmonių veiduose – mirtis, jiems karas tarsi nesibaigė kaip kad Europoje, o tebesitęsia [...], jų žvilgsniuose – gąsdinanti nežinomybė. Tragišką reikšmę čia turi pats fotografavimo aktas: būti „nupaveikluotam“ sovietiniam pasui reiškė tapti vergu, su laisve ir pasirinkimo galimybe atsisveikinti nežinia kuriam laikui.*“⁷ Fotografuojamųjų akys žiūri tiesiai į stiklinį šaulį, perskrodžia jo lėšius, kartais žvilgsnis suvirpa, lyg norėdamas išsiveržti iš balto stačiakampio, nere-tai jis pavargęs, o gal atbukęs, susitaikęs su viskuo, kas nutiko ir dar nutiks. Tačiau yra ir plačiai atmerk-tų akių, aštriais lyg durtuvas žvilgsniais, – tai kovo-tojų akys, kurios nesumirksės, net atlekiant tikrai kulkai, nes šįsyk ginklas paslėptas už nugaros ir vis dar balansuojama tarp gyvenimo ir mirties. Šiose fo-tografijose kaip ir gyvenime – pakartojimų nėra. Du žmonės, vienas „šūvis“ – nesvarbu, jei kuris sujudės,

bejėgiškai muistysis, atsisakydamas tapti inkliuzu dvimatėje erdvėje (nuo tuštumos dar skiria paklodė, apčiuopiamos jos siūlės, audimo raštas, klosčių me-tami šešėliai – namų atspindys, dėl skurdo atsiradęs nuotraukose, kurias siekta padaryti kiek įmanoma sterilesnes). Kyla net mintis, kad galbūt vietoj Luc-kaus pintinių, cigarečių ar molinukų, vietoj Pigagai-tės margų lovatiesių ir miško, kvepiančio už nugaros, į nuotrauką dokumentams įmanoma kontrabanda įsinešti... save?

Nežymūs gestai, raukšlių raibuliai, suraukus anta-kius pasklidę veide, neklusniai pravertos ar griežtai sučiauptos lūpos, švelnus galvos kryptelėjimas, ap-sivilkta rūbas, balta apykaklė, ižūliai sublizgėju-si saga, ant kaklo besisupantys karoliai – daugybė mažų detalių, mikroskopinių asmeninių sprendimų, leidžiančių spėlioti, kokie tų žmonių santykiai, cha-rakteriai, likimai. Užverčiu mėlynąjį „Nuotraukų dokumentams/*Photographs for Documents*“ segtuvą, autoriaus vietą palikdama tuščią. Išslystu iš ledinių objektyvumo gniaužtų. Man tai knyga apie žmones, neturėjusius pasirinkimo ir vis dėlto įstengusius rinktis – išsaugoti, parodyti, pasirodyti. Tą nusiteiki-mą matau kiekvieno iš jų žvilgsnyje... ■

¹ Skirmantas Valiulis, Stanislovas Žvirgždas. Fotografijos slėpiniai II. Vilnius: Lietuvos fotomenininkų sąjunga. 2006. p. 17.

² Margarita Matulytė. Fotografijos dokumentams: kuo čia dėtas autorius? Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien'06. Vilnius: Lietuvos fotomenininkų sąjunga. 2006. p. 182.

³ Vilém Flusser. Towards a philosophy of photography. Translated by Antho-ny Mathews. London: Reaktion books. 2000. p. 26.

⁴ Roland Barthes. *Camera lucida*. Pastabos apie fotografiją. Vertė Agnė Narušytė. Kaunas: Kitos knygos. 2012. p.19.

⁵ Ieva Meilutė-Svinkūnienė. Nuotraukos dokumentams, In: Nuotraukos dokumentams/*Photographs for Documents*. Kaunas: Kauno fotografijos galerija, 2013.

⁶ Roland Barthes. *Camera lucida*, p.136.

⁷ Peeter Linnap. Dviese nuotraukoje. Prieiga per internetą: <<http://www.stanionis.lt/faktai/straipsniai/linnap.html>>

VIETA, TAPATYBĖ, MIRTIS

Rimanto Plungės fotografijų paroda Reverse

Didžiojoje Britanijoje, Ipsviče, galerijoje *Waterfront*, sausio 29 d. atidaryta kauniečio medijų menininko, Vytauto Didžiojo universiteto docento, dr. Rimanto Plungės fotografijų paroda *Reverse* (<http://www.ucs.ac.uk/PublicArt/WaterfrontGallery.aspx>). Centrinio Lankašyro universitete parodos proga surengta paskaita, plačiai pristatanti jo kūrybą. Pabandysiu perteikti tai, kas buvo pasakyta, apžvelgiant 45 eksponuojamas fotografijas. Visos jos sukurtos 2014 m.

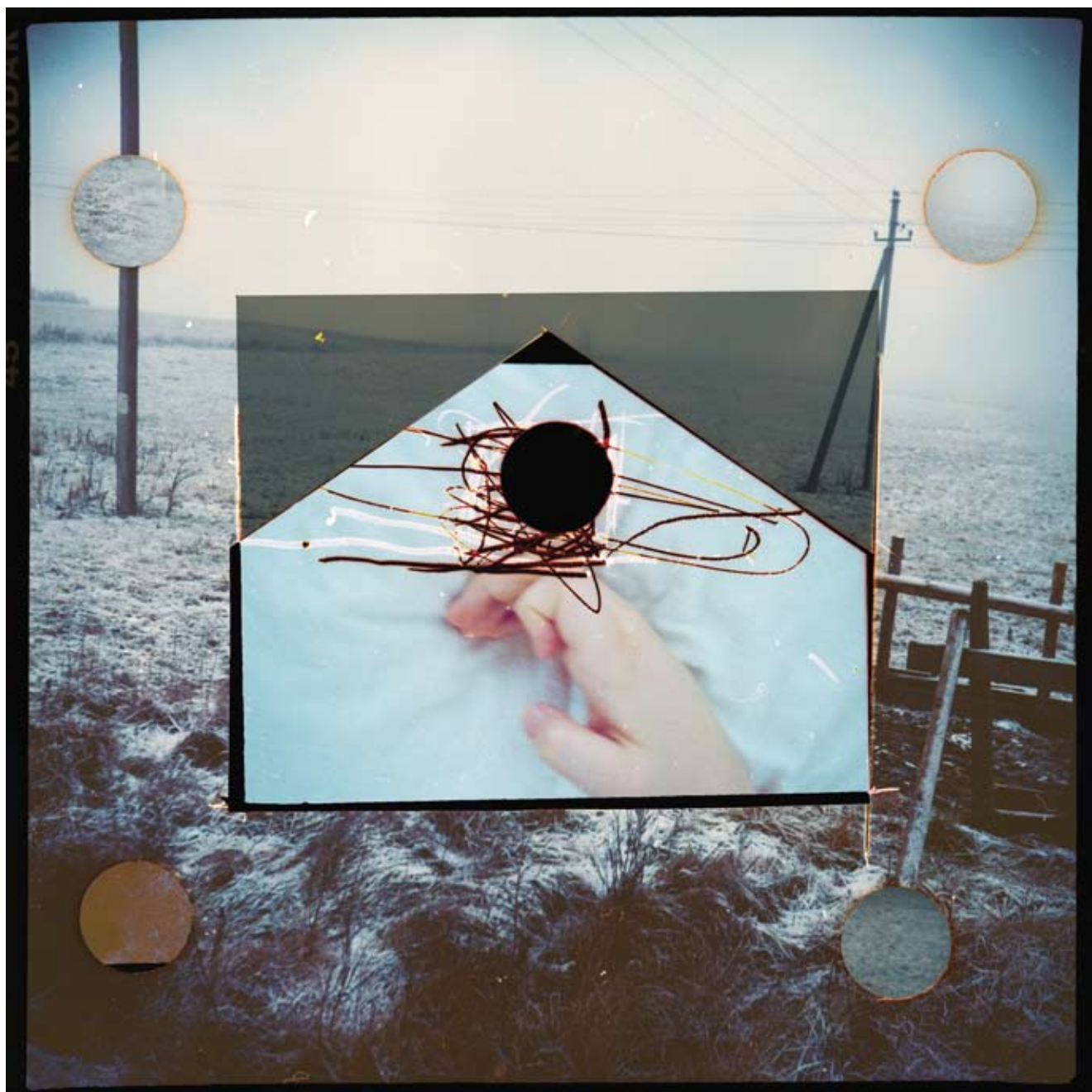
Naujoji Plungės paroda dar kartą patvirtina, kad fotografija – viena iš kertinių medijų meno priemonių, pranokstanti daugelį pažodinio tikrovės atkartojimo strategijų. Šis menininkas niekada ir nesistengė pakartoti to, kas regima ar be didelių pastangų perskaitoma. Specialiai ribodamas bet kokią linijinę, aiškiai suvokiamą naratyvą, Plungė kviečia išlaikyti distanciją. Tai nėra kūrinių nuo žiūrovų aklinai atribojantis atitvaras. Tai distancija, kurios reikia, kad galėtų vykti nuolatinė intelektualinė diskusija. Vienodai aktyvias pozicijas čia užima tiek adresatas, tiek pranešimas, tiek technologija.

Diskusijai ir interpretacijai atvira kūryba – tai kantių ir nuoseklių fotografijos tyrinėjimų rezultatas. Autorius tarytum klausia: ką dar atvaizdas galėtų pasakyti apie *subjektą*, apie vietą, kurioje egzistuoju, apie tapatybę, kurios iki galo nesuvokiu ir kuri niekada nebūna stabili? Tapatybės nestabilumas visada domino tiek kūrėjus, tiek mąstytojus. Pavyzdžiui, prancūzų filosofas Jacques'as Derrida sukūrė būties teoriją, kurią pavadino *hauntology*. Literatūroje, kino ekrane, fotografijose (ne išimtis ir Plungės nuotraukos) matome nei gyvus,

nei mirusius tikrovės atvaizdus. Jie mus jaudina, nes yra kažkuo artimi ir saviti. Jie tuo pat metu atrodo ir čia esantys, ir čia mirę. Toks prieštaravimas ženklina ir Derrida suformuotą *hauntology* teritoriją, kurioje veikia nestabili, nefiksuota, slankiojanti *šmėkla* (pranc. *specter*), panaši į virusą, kuris apsėda gyvuosius ir egzistuoja simbiotiškai. Nors regimas žmogus suteikia atvaizdui kūną, tačiau atvaizde „grynas“, individualus asmuo kaip *subjektas* neegzistuoja. Tarp asmens, tarp kūno, tarp vaidmens kyla neįvardijama įtampa, kurią galima nusakyti, pasitelkus tarpinę *šmėklos* sąvoką. Viena vertus, *šmėkla* – tai pavidalas, antra vertus – tas, kuris daro poveikį (žr. Ж. Деррида. (2006). *Призраку Маркса*. Москва: *Ecce homo*, p. 38, 62; R. Venckus. (2014). *Jacques'o Derrida dekonstrukcijos taikymas videomeno tyrimui*: daktaro disertacija. Vilnius: *Vilniaus dailės akademija*).

Taigi *šmėklos* mums byloja ne tik apie tikrovę, bet ir apie mus pačius. Jos tarsi suvaidina tikrovę mums (žiūrovams) net tada, kai aktualioji tikrovė jau yra pasitraukusi iš regimybės lauko ir atsidūrusi viską ryjančios mirties šešėlyje. Tad *šmėkla*, vaidindama tikrovę, tampa artima „spektakliui“. Roland'as Barthes'as apie tai yra rašęs:

„[...] *tas ar ta, kurie fotografuojami, yra taikiny, referentas, tarsi mažytis simuliakras* [...], *kurį norėčiau pavadinti Fotografijos Spectrum, nes šis žodis savo šaknyje išsaugo ryšį su „spektakliu“ ir papildo jį tuo truputėlį baisiu dalyku, esančiu kiekvienoje fotografijoje – mirusiųjų sugrįžimu*“ (R. Barthes. (2012). *Camera lucida*: pastabos apie fotografiją. Vilnius: *Kitos knygos*).

Rimantas PLUNGĖ. Reversas 049. 2015. Skaitmeninė spauda; 44 x 44

Rimantas
PLUNGĖ
Reversas 049
2015
Skaitmeninė
spauda; 44 x 44

Rimantas
PLUNGĖ
MIM 11. 2014
Skaitmeninė
spauda; 123 x 44

Atrodo, per *šmėklas* (taigi ir per nuotraukas kaip *šmėklas*) atpažįstame savo santykį su realia aplinka, su tuo, kas miręs ir sugrąžintas į atvaizdo sceną. Kitais žodžiais, bet labai panašiai apie savo kūrybą svarsto ir parodos autorius – Rimantas Plungė:

„Atvaizdas nėra tikrovė. Jis tik sudaro pretekstą su-
prasti save ir bandyti įvardyti savąją tapatybę. Gyven-
dami sociokultūrinėje aplinkoje ir norėdami „daiktus“
pamatyti „teisingai“, kartais turime „apversti“ savo
mąstymą (matymą?).“ Taip glaustai autorius pristato
šios parodos idėją.

Paradoksalu, bet interpretuodamas savianalitinį Plun-
gės teiginį aš irgi pradedu svarstyti apie *mąstymą kaip*
matymą ir *matymą kaip mąstymą*. Žvelgdamas į kūrinius
susidarau keistą įspūdį, neva mąstymas egzistuoja pačio-
je nuotraukoje. Atrodo, nuotraukos savarankiškai gyve-
na pačios ir viešina vidinius daiktų, įspraustų į savosios
erdvės koordinates, santykius. Šie kintantys santykiai –
tai kitas pasaulis, pasakojantis apie tą tikrovę, kurioje aš
(žiūrovas) dabar egzistuoju arba bent jau neseniai buvau
ir nieko ypatinga nepastebėjau. Nuotrauka – tai lupa,
kuri, atverdamą pasaulio detales, ne tik priartina jas prie
mano regos organo, ne tik sujaudina, bet ir išgąsdina.

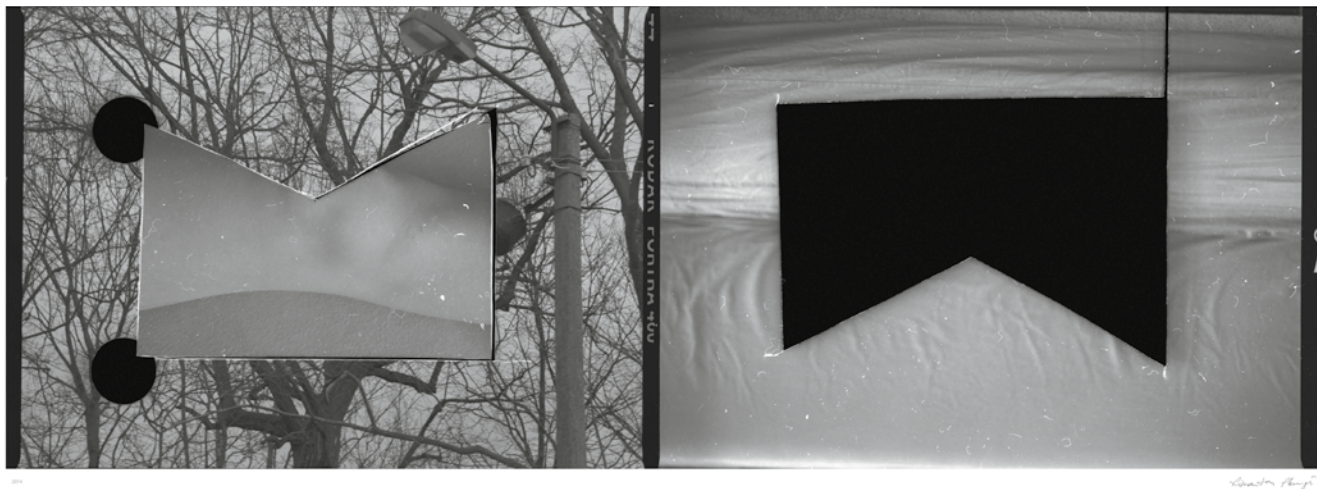
Tikiuosi, ši ypač asmeniška, keista mano minčių ir
asociacijų logika neprieštarauja Barthes'o teiginiui, kad
fotografijos turi būti gyvenamos kaip gyvenimas, nes ten
pasirodo (lyg *šmėkla* šmėsteli) kažkas griežtai neartiku-

liuoto, asmeniško ir asmenybiško. Visa tai Barthes'as pa-
grindžia, cituodamas Jeaną Paulį Sartre'ą:

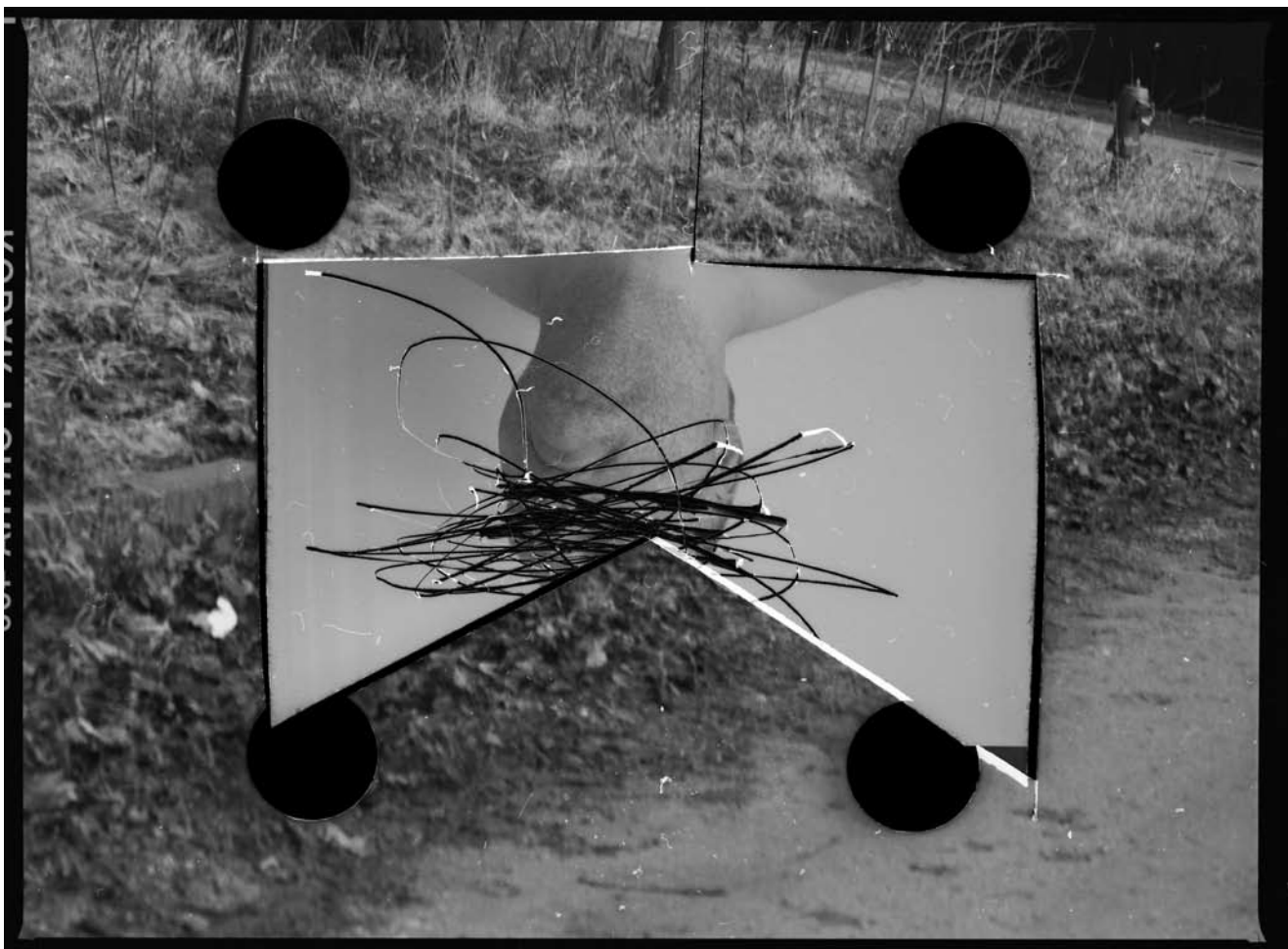
„[...] fotografija neapibrėžtai steigiamą kaip objek-
tas ir ten esantys žmonės steigiami kaip asmenybės, bet
tik todėl, kad jie panašūs į žmogiškas būtybes be jokio
ypatingo intencionalumo. Jie plūduriuoja tarp suvoki-
mo krantų, tarp ženklo ir vaizdo, niekada nė prie vieno
nepriartėdami“ (p. 28–29).

Tačiau Plungės nuotraukos nėra tokios taikios, apie
kokiais kalba Barthes'as. Ar jose iš tikrųjų norėtusi gy-
venti, gerokai abejotina. Plungės atvaizdai užlaiko gy-
venimą, tarsi įsprausdami į mirties gniaužtus, ir prabyla
lietuviui neįprasta, bet gana organiškai artikuliuota kal-
ba. Ji paveikia mane, lyg audringai nuvilnijanti stichija, ir
palieka geliantį, trauminį pėdsaką.

Taigi Plungės atvaizdai – tai vizualios būties *žaiždos*, ku-
rių nei diagnozė, nei prognozė nėra lengvai numanomos.
Norint apčiuopti *žaiždą*, reikia iš anksto tam pasiręgti.
Viena vertus, kadruose įstrigę paprasti ir banalūs vaizdai,
antra vertus, jų turinio tarpusavio ryšiai tokie stiprūs, kad
banalybė kaip mat yra išsklaidoma. Todėl esu linkęs manyti,
kad tarp skirtingų atvaizdų *įtrūksta* regimasis pasakojimas
ir nuotraukas pripildo naujas – *žaiždos* – turinys. Tai ne-
planuotos asociacijos, kurios verčia permąstyti laikinumą,
prarastį, blunkančią atmintį, žmogiškųjų ryšių trapumą,
jų trūkinėjimą. Argi visi šie apmąstymai nėra paženklinti
traumos atspaudu?..

Rimantas PLUNGĖ. MIM 55. 2014. Skaitmeninė spauda. 123 x 44

Rimantas PLUNGĖ. MIM 001. 2014. Skaitmeninė spauda. 93,6 x 68,4

Itrūkiai ir žaizdos „traumuoja“ žiūrovus, ir jie arba nusisuka nuo atvaizdo, nė nesiekdami jo suprasti, arba lieka su juo ir ima svarstyti apie save ir nestabilius, trūkinėjančius savo aplinkos ryšius. Chaotiškai ir visiškai neplanuotai mane užpuola traumos nuojauta, kurią inspiruoja Plungės nuotraukos, labiausiai įsmigusios man į atmintį ir jausmus. Tose nuotraukose regiu apverstus kadrus, keliasluoksnius atspaudus, juostos subraižymus, atsitiktinai šiurkščius popieriaus nuplėšimus. Šios nuotraukos sukeistina mano (žiūrovo) santykį net su man pažįstamu lietuviškos tikrovės fragmentu. Neįprastos kompozicijos „išderina“ vietas ir kelia dar daugiau klausimų be atsakymų: ar tikrai matau realų pasaulį, o visi jo atpasakojimai neabejotinai teisingi ir nekvestionuoti?

Nors atsakyti į iškeltą klausimą aš visiškai nenoriu, tačiau galiu patvirtinti: pats menininkas nė nesiekia, kad jo kūrinių „tekstas“ būtų aiškiai perskaitomas. Manau, talentingas kūrėjas dažnai ir pats abejoja meno gebėjimu sakyti tiesą. Plungės (at)vaizduojamas pasaulis yra tiek tikras (bet ne būtinai teisingas), kiek tarpusavyje besirungiantys kadrai nepailsta ir bando pasakyti daugiau, nei regi akys. Jis (pasaulis) tiek kadre, kuris dengia nuotraukos centrą, tiek tame atvaizde, kuris nusidriekia į kraštus, yra savianalizės ir meditacijos rezultatas, nebūtinai ką nors bendra turintis su žiūrovu ir jo patirtimi.

Įcentruotame, mažesniame kadre regiu paties autoriaus veido atvaizdą, jo sūnaus portretus, kūno fragmentus. Kai

kurie veidai maskuojami subraižymais, o kai kur kūno fragmentai primena ne žmogų, bet daiktą. Vienodai apšviestos formos tarsi paneigia tai, ką įvardijame žodžiais „esu“ ir „būsiu“. Autorius sustingdo kūną, šiurkštūs užbraukimai tampa užuomina, tarsi jo niekada ir nebuvo. Kūno fragmentai primena negyvą plastiką, išnirusį iš tonaliai panašaus fono. Nuotraukoje kūnas demonstruojamas kaip *kito* nuosavybė. Jis anonimiškesnis už tą, su kuriuo, nors ir nepažįstamu, prasilenkiame gatvėje.

Manau, eksponuojamose nuotraukose regiu nei gyvą, nei mirusį, pažemintą (*abject*) kūną. Akį traukiantys, bet kartu šiek tiek atgrasantys peizažų fragmentai dar labiau „sušmėklina“ regimuosius objektus. Šiurkštūs veidų užbraukimai sustiprina ir paties buvimo neigimą. Tad nuotrauka – tai daugkartinis nebuvimo kartojimas, nuolatinis mirties gestas.

Keldamas klausimą apie vietą ir tapatybę (o Plungės kūryboje ši tema ypač dažna), menininkas netikėtai sukuria ir demonstruoja santykį su mirtimi. Šis santykis atsiranda ne tik dėl to, kad nuotrauka yra „šmėkliška“ (nei gyva, nei mirusi), ne tik dėl niūrių atvaizdų ir destruktivių užbraukimų, nuplėšimų, bet ir todėl, kad Plungė, panašiai kaip Derrida, klausdamas, kas yra gyvenimas, atsakymą randa, įsižiūrėdamas į mirtį. Dalyvaujant mirčiai kaip tarpininkei pati nuotrauka žiūrovus supažindina su tikruoju gyvenimu net ir tada, kai jie nėra pozuotojai. Tai mane ir vėl grąžina prie savianalitinių Barthes'o svarstymų:

„Fotografija yra manęs paties pasirodymas kaip *kito* – klatingas sąmonės atskyrimas nuo tapatybės. [...] Fotografija transformavo subjektą į objektą. [...] aš nesu nei subjektas, nei objektas, esu subjektas, kuris jaučia, kaip tampa objektu. Taigi aš patiriu mirties (tarpo) mikroišgyvenimą – iš tikrųjų tampa vaiduokliu [...]. Mirtis yra [...] Fotografijos eidos“ (ten pat, p. 18, 22–23).

Nors šiais Barthes'o žodžiais gali prabilti ir tas, kuris fotografuojamas, ir tas kuris žvelgia į nuotrauką, ir tas, kuris sukūrė atvaizdą, manau, šie teiginiai labiausiai tinka apibūdinti kūrėjui. Juk kurdamas visada „kalbi“ apie save, visada bandai sukonstruoti ir įsteigti savo tapatybę, nusakyti savo vietą tikrovėje.

Apžiūrinėti Plungės nuotraukas nėra patogu. Viršutinis kadras ne tik specialiai disonuoja su apatiniu, bet

ir prieštarauja fragmentiškai besiveržiančiam apatinio kadro pasakojimui, kuris pasirodo kaip naratyvo fonas arba nuotaiką sukeistinanti atmosfera, kažką primygtinai teigianti ir bandanti dominuoti. Tačiau ji atsiduria akistatoje su stipriu neiginiu, kurį formuoja viršutinis kadras. Šis kompozicinis sprendimas man primena Sergejaus Eizenšteino dialektinio montažo schemą. Ją kino menininkas teoriškai ir praktiškai grindė Hegelio dialektika, kai kiekvienai tezei priešpriešinant antitezę, atsiranda sintezė, o ši tampa nauja teze kaip priešprieša naujai antitezei. Iš tikrųjų Eizenšteino schemą galima tęsti gana ilgai tiek kine, tiek videomene, nes ją kuo puikiauusiai pagrindžia „laikinės medijos“. Kadangi fotografija yra statiška ir akimirksninė, tai tęstinumas ir vizualiai patiriamas judėjimas laike priklauso tik nuo suvokėjo patirties ir įgūdžių tinkamai (per)skaityti nuotrauką. Judėjimas ir tęstinumas suaktyvėja, tolstant nuo atvaizdo, pasitraukiant į savo patirties ir jausmų sferą. Panašiai mąsto ir Barthes'as:

„[...] manasis „aš“ niekada nesutampa su manuoju atvaizdu. [...] atvaizdas yra sunkus, nejudrus, užsispyręs [...], o manasis aš yra lengvas, judrus, pasidalijęs, išsi-barstęs“ (ten pat, p. 20).

Pabaigai paminėsiu keletą svarbių faktų. Plungės fotografijos sulaukė didelio susidomėjimo – dar prieš oficialų parodos atidarymą Didžiosios Britanijos spaudoje pasipylė straipsniai, BBC radijas parengė specialų interviu, universitetas pakvietė autorių pristatyti savo kūrybą ir dalyvauti jaunųjų menininkų kūrybos peržiūrose.

Reziumuosiu, remdamasis medijų menininko Shauno Campo, prisidėjusio prie Plungės parodos rengimo, išvalgomis iš informacinio pranešimo apie parodą. Plungė ilgą laiką kūrė tapybą, daugiausia koliažus. Šios kūrybinės strategijos jis ir šiandien neatsisako, fotografijose gvildendamas klausimą apie asmens vietą pasaulyje. Labai drąsiai manipuliudamas asmenine patirtimi, Plungė kasdieniškus, paprastus įvykius derina su išskirtinai svarbiais, iš tų atvaizdų kurdamas asmeninę mitologiją. „Skaldydamas“ vaizdą, jis sprendžia būties dilemą, analizuodamas savo „Aš“, „kito“ ir „subjekto“ ryšius. Galiausiai kaip sprendimo rezultatą jis demonstruoja žiūrovams nuotraukas, kuriose viskas perkelta į mirties šešėlį. ■

NUOPELNŲ KILMĖ: AKTORIAI APIE AKTORIUS

„Teatro esmė – susidūrimas. Galima sakyti, kad žmogus, atliekantis atsiskleidimo aktą, susiduria su savimi pačiu. Tai galime vadinti kraštutine priešprieša – nuoširdžia, drausminga, tikslia ir visiška – ne šiaip konfrontacija su savo mintimis, o priešprieša, kuri aprėpia žmogaus esybę nuo instinktų ir sąmonės iki pačios sąmoningiausios būsenos.“¹

Jerzy Grotowski

2014 m. Nacionaline kultūros ir meno premija apdovanoti Lietuvos teatro, kino aktoriai Nelė Savičenko ir Regimantas Adomaitis įkūnija du aktorystės polius – intuityvųjį ir racionalųjį. Dėsniai, brėžiantys jų vaidybos trajektorijas, iš esmės priešingi, tačiau ir vienas, ir kitas teigia aktorystę kaip egzistencinį atramos tašką, kaip be paliovos ugdomą duotybę.

Apie Nelę Savičenko kalbėjomes su aktoriais Rasa Samuolyte ir Vytautu Anužiu

Dovilė Statkevičienė. *Formuluodamas skurdžiojo teatro sampratą, Jerzy's Grotowskis vaidybai apibrėžti pasiūlykė taiklią paralelę: „[...] susiduriame su vaidybos tipu, kuris, kaip meno forma, artimesnis skulptūrai nei tapybai. Tapytojas gausina spalvas, tuo tarpu skulptorius šalina tai, kas dengia akmens luite tarsi savaime slypintį pavidalą ir, užuot kūręs, jį tiesiog atskleidžia.“² Kaip manote, ar Nelė Savičenko labiau tapytoja, ar skulptorė?*

Vytautas Anužis. Skulptorė. Nelė – unikali aktorė, kuriai tarsi apskritai nereikia nieko daryti, atrodo, joje slypi visi vaidmenys. Pakanka nutašyti tai, kas nereikalinga. Vis dėlto tašant „medžiaga“ turėtų anksčiau ar vėliau pasibaigti, o Nelės kūrybinis luitas nė kiek nemažėja. Ji gyvena intensyvią dvasinę gyvenimą ir labai daug pasiima iš aplinkos, iš bendravimo su žmonėmis, iš Dievo, iš patirties, iš knygų. Nuo nekūrybinių, į nieką nevedančių dalykų, pa-

vyzdžiui, buities lukšto, ji nusišalina. Moka užlaikyti vidinę dvasinę švarą. O kūrybinį luitą skaptuoja negailestingai.

Rasa Samuolytė. Nelė – skulptorė, vienareikšmiškai. Ji turi ypatingą saiko jausmą. Ne tuo atžvilgiu, kad vaidmenims šykštėtų spalvų, tiesiog spalvos, atrodo, jai yra antraeilis dalykas. Kūrybiniam procesui svarbiausia vaidmens idėja, tema, spektaklio kryptis, situacija, kurioje atsidūręs personažas. Tik tada, kai užčiuopia vaidmens grūdą, imasi spalvų. O jos paletė labai plati. Vis dėlto Nelė eina skulptorės keliu – atmeta nereikalingus dalykus, kad atsiskleistų esmė.

D. Statkevičienė. *Apibūdinkite Savičenko kaip scenos partnerę. Kokius jos bruožus atskleidžia bendra kūryba?*

V. Anužis. Nelė moka maksimaliai, be išlygų atsidėti darbui, labai rimtai nusiteikti. Būdama sąžininga, pareiginga, nė į vieną vaidmenį nežiūri pro pirštus, atsainiai. O kartu yra draugiška, kolegiška, atidi partneriams. Scenoje elgdamasi nesavanaudiškai, ji visada

„Hamletas“. Režisierius Oskaras KORŠUNOVAS. Hamletas – Darius MEŠKAUSKAS, Gertrūda – Nelė SAVIČENKO

išlošia – dirbant su ja, einama į gylį, į tiesą, be paliovos ieškoma, nenuklystama į šunkelius. Nekyla ginčų dėl vaidmens svarbos. Jeigu du žmonės yra scenoje, jie abu labai svarbūs, tačiau kiekvienam reikia rasti savą buvimo būdą, teisingai jį pasirinkti.

Nelė turi protingą širdį, kaip pasakytų rusai. Jai būdinga išskirtinė valia, išmintis ir profesionalumas – puikiai perpratusi aktorystę, sugeba nuo žiūrovų nuslėpti visas to amato siūles. Kiekviena jos scena yra ir visiškai paruošta, ir visiškai neparuošta. Prisiminus paradoksalius Denis Diderot žodžius, kad aktoriui būtina „žinoti ir pamiršti“, Nelė kaip aktorė šiuo atžvilgiu arti tobulybės.

Nėra apsikrėtusi puikybės virusu. Šlovė gadina žmones labiau, negu jie įsivaizduoja, – esama daug tos naštos palaužtų, nebegalinčių kurti asmenybių, nes užplūdusi puikybė blokuoja kūrybinę energiją. Nelei tas visiškai

nebūdinga. Ji puikiai supranta, kad aktorius, kurdamas naują vaidmenį, turi užauginti save nuo pradžių, o įminti šios profesijos paslapties, suvokti jos prasmės neįmanoma, kad ir kiek daug dirbtume...

R. Samuolytė. Nelė yra gera partnerė. Ji girdi, nes klausosi, jautriai reaguoja į partnerio vaidybos pokyčius. Todėl vaidmenų struktūra neuždara, paslanki, nuolatos besikeičianti. To galima iš jos pasimokyti: kai esi dėmesingas partneriui, leidi, kad ir jis kurtų tave. O aktorių būna visokiausių: vienas labai tiki tuo, ką daro, bet visiškai nepasitiki tuo, ką daro kiti, antras bijo, kad partneris neatimtų iš jo publikos dėmesio, trečiam neramu, kad atsidurs partnerio šešėlyje... Nelė viso to išvengia. Išmintingas požiūris, daug pasakantis apie ją pačią.

Dažnai ji atsiskleidžia labai netikėtai. Atsimenu, kaip repetavo Oskaro Koršunovo „Žuvėdros“ Iriną Arkadiną.

Pradėjome nuo mažiau svarbių, mažiau reikšmingų scenų, kaip įprasta, ieškojome, kokia ji. Arkadina atsiskleidė per pirmą pačios dramatiškiausios scenos su Kostia (Martynas Nedzinskas) repeticiją. Tai nuojauta. Nelė – aktorė, kuri vadovaujasi nuojautomis.

D. Statkevičienė. *Ko esate iš jos išmokę?*

V. Anužis. Profesionalumo ir optimizmo. Nelė labai didelė optimistė, nors tai nereiškia, kad realybė skaudina ją mažiau negu kitus. Tomis akimirkomis, kai esi prislėgtas, jautiesi menkas ir nelaimingas, jos optimizmas tarsi grąžina tavo žvilgsniui teisingą kryptį. Nelė visada linksma. Kartais pagalvoju, iš kur tas linksmumas? Gal žmonės ir turėtų būti linksmi visą gyvenimą... Jeigu gyveni pagal Dekalogą, lyg ir nėra priežasčių būti susikrimsčiusiam. Jos linksmumas reiškia paprastą, bet teisingą nusistatymą gyventi.

Iš Nelės galima pasimokyti ir suvokimo, kad niekas nesibaigia, viskas tęsiasi. Kartais spektaklis būna nelabai vykęs, bet vaidini, turi vaidinti, bandai rasti kokią nors motyvaciją, susitelkdamas į drąsias improvizacijas, kad užčiuoptum kažką, kas tau padėtų, kažką tavyje atskleistų, ir tai taptų atrama tolesniems žingsniams. Nelė ypač puikiai tą supranta – niekas nesibaigia šiuo vaidinimu, šia pjese, šiuo buvimu, nenutrūksta tavo kaip kūrėjo kelias, net ir nedidelis vaidmuo gali būti labai reikšminga medžiaga, leisianti daug ką atrasti vėliau. Nors to vaidmens nepastebės nei kritikai, nei žiūrovai, tačiau gal būtent jis paskatins tavo dvasios kūrybinį atsivėrimą. Todėl kiekvieną, iš šalies žiūrint, net nereikšmingą darbą vis tiek stengdavomės – ir ji, ir aš – paversti kūrybiniu buvimu, kuris teiktų atradimų mums abiem.

R. Samuolytė. Man atrodo, aktoriams, ypač moterims, labai svarbu turėti humoro jausmą, pageidautina, tokį gerą, kokį turi Nelė. Ji yra sukūrusi daug puikių vaidmenų, labai daug pasiekusi, tačiau dirbdamas ar bendraudamas su ja nejauti jokio susireikšminimo. Kai aktorius pasiekia šlovės viršūnę, jam sunku atsidurti tokioje situacijoje, kai ir vėl tarsi nieko nemoki, nieko nežinai. O Nelė su džiaugsmu neria į tokią tuštumą, nebijo tos nežinios, sugeba iš jos pakilti, su-

kurdama įdomų vaidmenį. Drąsa atsidurti nesaugioje zonoje yra labai geras bruožas.

Be to, Nelė – puiki sceninės kalbos dėstytoja. Ji iš savęs ypač daug reikalauja ir nuolatos ieško, kaip padaryti įdomiau, geriau, kitaip negu jau daryta. Narsto kiekvieną vaidmenį, svarsto, kaip jį patobulinti, kaip kurį užlopyti. Tai kasdieninis triūsas, nematomas žiūrovams.

D. Statkevičienė. *Nacionalinė kultūros ir meno premija Nelei Savičenko įteikta, akcentuojant iškilius jos sukurtus moterų portretus. Kokią moteriškumo plotmę išryškina bendra kūrybinė patirtis? Kokie svarbiausi šios kūrėjos – moters bruožai?*

V. Anužis. Ji yra labai švelni. Švelnumas šiuo atveju – tai ir atidumas kitam, pastangos suprasti tą kitą, ir beprotiškai galinga moteriška intuicija. Nelė kiekvieną partnerį, reiškinių įvertina labai greitai ir, atrodo, neklystamai. Jos intuicija susilieja su išmintimi. Bet negalėčiau sakyti, kad ji, kažką diagnozavusi, padeda tai į stalčių visiems laikams. Ji reaguoja į žmogaus, reiškinių, repeticijos pokyčius. Vertindama niekada nededa taško, nes supranta, kad niekas nestovi vietoje, viskas nuolatos kinta. Ji – labai įžvalgi moteris.

D. Statkevičienė. *Suvokti save ir savo santykį su teatru, pažinti savo, kaip aktoriaus, prigimtį, slėpinius yra viena. Kas kita – į savo erdvę įsileisti partnerį. Ar vaidindami su Nele patyrėte tokių akimirkų, kai čia ir dabar netikėtai atsiveria ypatingas giluminis sluoksnis?*

R. Samuolytė. Nors teatre neturime bendrų scenų, bet visada dalijamės įspūdžiais, ką jaučiame, atsidūrusios tam tikrose situacijose, kaip suprantame tam tikras temas. Pavyzdžiui, Koršunovo „Hamletė“ Ofelijos, kurią vaidinu, išprotėjimo scena eina iškart po Nelės Gertrūdos pokalbio su Hamletu (Darius Meškauskas). Gertrūda kartais taip pratrūksta, kad man pašiurpsta oda nuo to tikrumo, atsivėrimo, tarsi dreskiant nuo savęs odą. Klausydamasi jos, kaskart jaučiu, kad dabar iš savęs irgi turiu labai daug – emociškai, jausmiškai – pareikalauti, negaliu pradėti savo scenos, pasikliaudama atsitiktinumais.

Labai stipriai sukrečia Nelės ir Martyno Nedzinsko dialogas „Žuvėdros“ trečiame veiksmo. Labai tiksliai,

giliai išjausta scena – Arkadinai pavyko taip aukštai pakilti meilės Trigorinui (Darius Gumauskas) ir taip žemai pulti meilės sūnui atžvilgiu. Tai didžiulė amplitudė, reikalaujanti daug vidinių jėgų, širdies atvėrimo. Be tokio išsieikvojimo, atsidavimo ši scena neįvyktų, bent jau nebūtų tokia jaudinanti. Aš tuo momentu dažnai galvoju apie žmonių santykius, dvasinius sukrėtimus, apie save ir savo sūnų. Klausausi, kas vyksta scenoje, o širdis plyšta. Tai didelis Martyno ir Nelės laimėjimas.

V. Anužis. Vis prisimenu Jeano Paulio Sartre'o „Už uždarytų durų“ repeticijas Klaipėdos dramos teatre (rež. Rolandas Atkočiūnas, 1997 m.). Tarp režisieriaus ir aktorių susiklostė labai provokatyvūs santykiai, paskatinę ir Nelės, ir mano, ir kitų kūrybinius proveržius. Klajojimas po tos pjesės pomirtinę erdvę buvo toks įtemptas, toks netikėtas... Taip atsitinka, kai žmogus, kurį pažįsti daug metų, staiga tampa visiškai neprognozuojamas – tiek mintimis, tiek kūrybos rezultatais, sunku patikėti tuo, kuo jis virsta tavo akyse. Tąsyk vyko visiškai nebūdingi pasikeitimai, atveriantys visai kitas žmogaus charakterio briaunas. Mudviem su Nele Klaipėdos dramos teatre daug davė ir Augusto Strindbergo „Kelias į Damaską“ (rež. Oskaras Koršunovas, 2007 m.), ir „Nebaigta pjesė“ pagal Antono Čechovo „Platonovą“ (rež. Rolandas Atkočiūnas, 2000 m.). Šis spektaklis buvo rodomas neilgai, bet ir Nelei, ir man jis labai svarbus. Patyrėme daug atsivėrimų – aktorinių, žmogiškų. Tas ėjimas į gylį, į supratimą, į vaidmens suvokimą, tos kelio paieškos niekada nesibaigdavo kartu su repeticijomis, nepakako to, kas jau pasiekta, vis atrodydavo, kad paslaptis glūdi daug giliau ir kad mes galime ją atskleisti. Atsakymų ieškodavome klajodami, drauge mąstydami, valandų valandas kalbėdamiesi telefonu, repetuodami po repeticijų... Susikūrė saviti tų personažų santykiai. Nuostabu, kaip medžiaga, dramaturgija, jos ideologija gali nuteikti atvirumui be jokių dviprasmybių. Nelė labai myliu – kaip draugę, kaip aktorę, kaip kolegę. Tai paremta kūrybiniu, dramaturgišku buvimu drauge.

D. Statkevičienė. Savičenko yra sakiusi: „Aktorius turi teisę ir galimybę atskleisti visas savybes, kurios būdingos žmogui, bet kartais dėl socialinių, teisinių ar

etinių taisyklių yra slopinamos.“³ Kokį asmeninį Nelės bruožą išskirtumėte kaip patį netikėčiausią?

V. Anužis. Mane ypač nustebino Nelės vaidmuo spektaklyje „Plikagalvė dainininkė“ pagal Eugene'o Ionesco komediją (rež. Valdas Pranulis, Klaipėdos dramos teatras, 1995 m.). Ten ji – ypatinga aktorė komikė, į kurią žiūrint galima mirti iš juoko. Rasa jau minėjo, kad Nelė turi gerą humoro jausmą ir puikiai jį pritaiko įvairiose situacijose. Kartais puola į tiesiog beprotišką juoko transą, iš akių liejasi ašaros, ji juokiasi, juokiasi ir iš to juoko niekaip negali išsivaduoti. Beje, stipriausiai įsirežęs būtent toks Nelės įvaizdis – chuliganiškai žavi, linksma, draugiška, paprasta.

R. Samuolytė. Aš išskirčiau Kvašnią iš Koršunovo „Dugne“. Ten įgriūva į sceną tikra turgaus boba... Ir tai ne grimas, ne efektai, o maksimaliai gilus iš esmės skirtingų situacijų pajautimas ir išgyvenimas. Kvašniai, atrodo, koldūnai iš kišenių krinta. Ir pasakyk žiūrovams, kad jie, atėję kitą vakarą, scenoje pamatys Nelę – Arkadiną! Tai neapsakomai gražu.

D. Statkevičienė. Savičenko žiūrovus vadina liudytojais – *manyčiau, tai itin taiklus apibūdinimas, suteikiantis publikai svarbesnę negu vien stebėtojos vaidmenį. Liudytojus įvykis paliečia daug giliau, jie tampa tarytum įpareigoti prireikus paliudyti, kas įvyko, ne tik prisiminti, bet ir įvertinti, interpretuoti, tapti gynėjais ir kaltintojais. Ar yra tekę kada nors kalbėtis apie spektaklio publiką? Ko iš jos laukiama? Koks galėtų būti idealus žiūrovas?*

R. Samuolytė. Spektakliuose, kuriuose vaidiname drauge („Žuvėdra“, „Dugne“), esame tiesiogiai priklausomos nuo žiūrovų, todėl gana daug analizuojame, kas apskritai yra publika, kokia ji buvo šį vakarą. Tai labai įdomu. Idealus žiūrovas Nelės, ko gero, ir daugelio kitų manymu, yra tas, kuris mato ir klausosi, pasinėręs į veiksmą, vykstantį jo akivaizdoje. Kai „Žuvėdros“ personažai prisipažįsta mylintys, kai motina skelia antausį sūnui, žiūrovai įtraukiami į veiksmą, jie iš tikrųjų tampa liudytojais – liudija tą užgimstančią meilą arba tą pratrūkusią neapykantą, kuri čia ir dabar žaloja žmogų, esantį vos už trijų metrų nuo publikos. Niekaip negalima sakyti, kad žiūrovai yra tik stebėtojai: būna tokių,

kuriuos *ištinka* įvykis, o tą įvykį sukėlei tu. Tada pajunti, kad atsitiko kažkas labai svarbaus.

V. Anužis. Michailas Čechovas yra sakęs: išeidamas į sceną, privalai mylėti publiką. Būtinai turi ją pamilti dar prieš pradėdamas vaidinti. Nelė publiką myli. Į kontaktą su ja eina labai pozityviai nusiteikusi, niekuomet jos neignoruoja. Ir sulaukia teigiamo publikos atsako, nuoširdžios simpatijos.

D. Statkevičienė. *Kokią aktorystės idėją puoselėja Savičenko?*

R. Samuolytė. Nelė neša žinią ne tam, kad visi matytų, kaip gražiai ji tą daro. Toji žinia susijusi su begaline meile aktorystei, gal todėl ji nemoka savęs tausoti, kurdama vaidmenis, kurie sukrečia žiūrovus. To pasiekti – svarbiausia aktoriaus misija.

V. Anužis. Profesiniu atžvilgiu ji neša žinią, kad aktorius nėra atlikėjas. Aktorius yra menininkas, kūrėjas. Savo vaidmenimis, kūryba, požiūriu, atsidavimu profesijai ir jos suvokimu Nelė teigia aktorystės kūrybiškumą. Tai pati aktualiausia žinia šiuo metu, kai aktoriaus profesija patiria nuosmukį. O žiūrovams, plačiajai visuomenei ji neša humanistinę žinią, tikėjimą gyvenimu. Teigia šviesos, gėrio idealus. Savo darbais ji pakylėja dvasią.

D. Statkevičienė. *Jeigu Nelei reikėtų suvaidinti vandenį, kaip manote, koki pavidalą jam suteiktų?*

R. Samuolytė. Nelė iš tikrųjų turi tokio neapčiuopiamumo kaip vanduo, tekantis, sruvenantis. Ko gero, ji būtų upė. Skaidri, srauni, negili upė, kurios dugnas matyti. Kas tame dugne? Šviesus smėlis. Kažką tokio turi Ūla. Ji nėra gili, bet labai veržli. Iš tolo atrodo rami, bet, kai įbrendi ir pajunti šaltą, sraunią srovę, akimirksniu perpranti, kad jos prigimtis visai kitokia.

V. Anužis. Nelė – tai lietus. Kai lyja su saule, o dangus gražus, nepilkas, spalvingas, su vaivorykštėmis. Vasaros lietus su pragiedruliais tarp baltų kamuolinių debesų. Ne pavasario, ne rudens, o būtent vasaros vešlumą skatinantis, žiedų ir žalumos spalvas atgaivinantis lietus. Tai sodrios, gilios spalvos.

Apie Regimantą Adomaitį kalbėjomės su aktoriais Egle Gabrėnaite ir Juozu Budraičiu

Dovilė Statkevičienė. *Aptarkime Regimanto Adomaičio asmenybės bruožus, lemiančius jo, kaip scenos partnerio, savitumą.*

Juozas Budraitis. Tai doras, sąžiningas, padorus, energingas, patriotiškas vyras. Energija, kurią Regimantas skleidžia ir teatre, ir kine, stulbinanti – retai kam pavyksta taip galingai įkūnyti net ir kai kuriuos žmogaus silpnumo požymius. Kita vertus, jis visada atsitvėręs tam tikra siena, nedažnai ją įveikdavau net ir drauge dirbdamas. Ta siena – gana ryškiai išreikštas *ego*, pro kurį norėdamas prasiveržti, prasilaužti turėtum pasirodyti silpnas, o būti silpnas niekam nesinori. Vis dėlto gal toks atsiribojimas yra sąmoningai pasirinktas, apmąstytas kelias, atrasta saviraiškos forma. Regimanto uždavimas susijęs su aktyviu dvasiniu gyvenimu – tai dialogas su savimi, nuolat bandant kiek galima originaliau išreikšti savo idėjas, mintis, jausmus. Jis – nekalbus žmogus, užtat kai praveria burną, pabyra taupūs, bet svarūs, svarbūs žodžiai.

Eglė Gabrėnaitė. Mudu su Regimantu bendravome labai ilgai. Ir dabar mūsų ryšys nenutrūkęs. Turėjome tą pačią dėstytoją – profesorę Ireną Vaišytę. Visam ką tik įstojusiam mano kursui ji labai daug pasakodavo apie Regimantą, kurį vadino nepaprastai darbščiu artistu. Tais laikais maniau, kad svarbiausia – talentas, o jei kas nors daug dirba, vadinasi, jam trūksta talento. Tačiau būtent Regimantas yra pasakęs žodžius, kurie padėjo man susivokti: „Aš ne toks gabus – turiu labai labai daug dirbti.“ Mano supratimu, tai daro garbę tokiam talentingam menininkui. Save jis sukūrė darbu.

Regimantas – labai intelektualus žmogus, be to, didelis altruistas. Jis, ypač dabar, yra sklidas meilės pasauliui. Su tokiu krūviu, ko gero, nelengva vaikščioti. O svarbiausia jo savybė – dorumas. Jis visada laikėsi nuošaly nuo teatro intrigų, nedrabstė purvais kitų ir neišbarstė savęs. Atsitverdavo nuo to erzelio, pasiėmęs prancūzų kalbos vadovėlį, iš kurio savarankiškai mokėsi.

Prisimenu mūsų gastroles po Lietuvą, kai rodėme spektaklį „Akis į akį su visais“ (rež. Irena Bučienė, Lietuvos

valstybinis akademinis dramos teatras, 1982 m.), gyvusį dešimt metų. Vaidinome dviese, patys nusigrimudavome, rūbų daug nebuvo, du darbininkai pastatydavo dekoracijas... Kartą atėjau pavėlavusi keletą minučių, o anksčiau visada ateidavau prieš pusvalandį. Regimantas išvažiavo be manęs! Vien su darbininkais nukeliavęs gana ilgą kelią, atsitokėjo tik tada, kai kažkuris paklausė: „O kur ta kita artistė?“ Tada grįžo ir pasiėmė mane. Štai čia yra visas Regimantas, paskendęs savo mintyse. Iš pradžių man buvo labai sudėtinga – gastroliuodavome tik dviese, pasikalbėti neturėdavau su kuo. Mėnesiui išvažiuoji, o Regimantas be paliovos dirba, atsivežęs krūvas pjesių, knygų... Jis primena katiną, kuris vaikšto pats vienas. Puikiai jį suprantu – šiuo atžvilgiu mudu panašūs.

D. Statkevičienė. *Kokias profesines paslaptis padėjo įminti bendra kūrybinę patirtis?*

E. Gabrėnaitė. Iš jo mokiausi dirbti, jis įpratino ateiti į teatrą bent pora valandų prieš spektaklį. Kartą vienas jaunas aktorius manęs paklausė, kodėl taip anksti ateinu. Atsakiau: aš ne tokia gabi, kad išlipusi iš troleibuso tiesiai pulčiau vaidinti. Turiu ramiai pabūti, po sceną pavaikščioti. Visa tai perėmiau iš Regimanto. Man labai pasisekė – didžiulį vaidmenį sunkiame, įvairialypame spektaklyje „Akis į akį su visais“, kuris trukdavo pusketvirtos valandos, jaunai aktorei vaidinti su tokiu scenos meistru yra didžiulė dovana. Nors nelengva šitaip ilgai išlaikyti energinę įtampą. Atsimenu, kartą po spektaklio Regimantas priėjo ir pasakė: „Aš su tavimi verkti išmokau.“ Supratau tai kaip didžiulį komplimentą – šitoks artistas pasakė man tokį dalyką!

J. Budraitis. Kaip partneriai buvome atviri, nuoširdūs. Visuose filmuose, kuriuose dirbome kartu, įdėmiai stebėdavau, kaip jis įsikūnija į vaidmenį. Juk Regimantas – profesionalus teatro aktorius, o aš toje srityje bemokslis, todėl susidomėjęs žiūrėdavau, kaip jis mankština balsą, kaip ruošiasi repeticijai, kaip ją pradeda. Žavėjausi begaliniu jo darbštumu, užsispyrimu. Mėgindamas įminti aktorstės paslaptis, analizuodavo ne tik vaidmenis, bet ir savo paties vaidmenį teatre. Savarankiškai išlavino balsą, susikūrė artikuliaciją – vien paskaitų konservatorijoje jam nepakako. Ieškojo būdų, kaip išreikšti save balsu

kuo ryškiau. Stebiuosi, kodėl jo nepakvietė į konservatoriją dėstyti sceninės kalbos. Jis, mažakalbis, gal nebūtų buvęs idealus pedagogas, bet jo patirtis, meistriškumas būtų labai pravertę ketinantiems tapti aktoriais.

D. Statkevičienė. *Adomaitis mėgsta pabrėžti, kad viską lemia racionalusis pradai: vaidmenį jis konstruoja ne intuityviai, bet sąmoningai, analizuodamas personažo veiksmų, elgesio priežastis. Kitaip tariant, kuria, kliaudamasis protu. Kokį poveikį ši savybė daro scenos partneriams?*

E. Gabrėnaitė. Man jo racionalumas nekliudė. Kadangi manyje visko kunkuliuoja pernelyg daug, su Regimantu visada jausdavau rami. Jis – tarsi atsvara audringam mano charakteriui. Nors... Atsimenu „Akis į akį su visais“ premjerą. Salė lūžta. Aš sėdžiu spintoje – spektaklis prasideda tuo, kad iškrintu iš spintos. Trečias skambutis, salėje – pikas, galima išprotėti nuo jaudulio, apima noras bėgti, kur kojos neša, negi už tai į kalėjimą pasodins? Iš teatro išmes? Ta baimė būna visiškai nevaldoma, kol neištari pirmo žodžio... Regimantas turėjo ateiti iš priešingos pusės. Akimis ieškau partnerio, galvoju, šitoks asas, kai jį pamatysiu, gal pasidarys ramiau. Ir ką matau? Prie režisieriaus padėjėjos stovi Regimantas, visas išbalęs, tiesia man ranką, pirštais rodydamas pergalės ženklą. Kai pamačiau tas drebančias rankas, visai sutrikau: jeigu jis taip bijo, kas tada bus man?.. Todėl tegul jis nekalba apie savo racionalumą...

D. Statkevičienė. *Kokias šio aktoriaus profesines ydas, silpnybes esate pajutę?*

E. Gabrėnaitė. Kartais mudu konkuruodavome scenoje, kuris kurį įveiks, bet tas žaidimas būdavo savai gražus. Pamenu, paklausiau: Regimantai, kodėl tu kefyra geri, kai aš verkiu? Jis atsakė: kitaip visi į tave žiūrės, o turi žiūrėti į mane. Jis ganėtinai už save būdavo ir mane to išmokė. Šiaip aktoriai mokomi vertinti kolektyvą, viską atiduoti partneriui, ir kartais nutinka taip, kad partneris tave paskandina. Regimantas mane išmokė eiti už save, nepaskęsti. Jam nesvetimas egoizmas. Jeigu skęs, pirmiausia gelbės pats, nors netikiu, kad visai nepadėtų kitam. Porą kartų yra buvę, kad aš

*Regimantas ADOMAITIS, Vainius SODEIKA, Agnė KIŠKYTĖ spektaklyje „Dėdės ir dėdienės“
Režisierė Gabrielė TUMINAITĖ*

suklydau, sakydama tekstą, o jis laukė, kol pasitaisysiu, nepriminė. Beje, Regimantas perfekcionistas kaip ir aš. Ar tai gerai, ar blogai, nežinau. Tačiau esu mačiusi nepavykusių vaidmenų, dėl kurių jis siaubingai krintosi, kankinosi. Mačiau, kiek daug kainuoja nesėkmė.

D. Statkevičienė. *Koks Adomaičio vaidmuo labiausiai įstrigo į atmintį?*

E. Gabrėnaitė. Vienas gražiausių mano matytų aktorinių jo darbų – Jeano Paulio Sartrėo „Altonos atsiskyrėliai“ (rež. Henrikas Vancevičius, Lietuvos valstybinis akademinis dramos teatras, 1968 m.). Regimantas išpūdingai vaidino ir Karelo Čapeko komedijoje „Makropulo receptas“ (rež. Irena Bučienė, LVADT, 1973 m.). Nepasakyčiau, kad jis turi didelį humoro jausmą – ne. Pernelyg rimtai priimdavo mano juodus juokus... Bet komedijinis vaidmuo jam tiko, gaila, kad nesukūrė jų daugiau.

J. Budraitis. Man jis ypač patinka filme „Jausmai“ (rež. Algirdas Dausa, Almantas Grikevičius, 1968 m.), kur atskleidžia labai plati emocinė skalė – tvirtumo, silpnumo, gražumo, jausmingumo mišinys. Tame filme Regimantas

turėjo galimybę tiksliausiai išreikšti savo būseną, savo esybę. Kitais atvejais jam tekdavo medžiaga, reikalaujanti pavaizduoti heroizmą, temperamentą, ryžtingumą be vidinių abejonių, be niuansų.

Teatre išskirčiau jo vaidmenį „Altonos atsiskyrėliuose“ – mano supratimu, pats savęs jis nepralenkė iki šiol. Tai buvo nuostabus spektaklis, leidęs patirti kalbos teikiamą malonumą – buvo galima daugybę kartų žiūrėti ir klausytis, klausytis... Be abejo, įtakos turėjo ir tai, kad tekstas Sartrėo, egzistencialistinis, tuo metu negalėdavai bet kur tokio išgirsti. Tai darė didelį įspūdį.

D. Statkevičienė. *Kokią reikšmę Adomaitis teikia žiūrovams? Ar dirbdami su juo svarstėte publikos sąmoningumo, pasirengimo įsigilinti į kūrinių ar panašius klausimus?*

J. Budraitis. Žiūrovus jis vertina ir myli – juk aktorius kalba ne sau, o žiūrovams. Regimantas dirbo jiems, dirbo su savimi, sąžiningai atiduodamas vaidmeniui save visą ir per tai atsiduodamas publikai, užmegzdamas dialogą. Ne veltui jo balsas toks raiškus, stiprus, artikuliuotas – jam rūpi, kad žiūrovai, sėdintys paskutinėje eilėje, irgi galėtų viską kuo puikiau girdėti.

E. Gabrėnaitė. Regimantui nebuvo lengva išeiti prieš publiką. Tam reikia noro pasirodyti, o jis yra ne iš tų žmonių, kurie mėgsta rodytis. Kaip dėl to pats su savimi susitardavo, man sunku įsivaizduoti. Aktorius turi būti narcizas, nebijantis atsiverti, parodyti nuogą savo vidų. O tam, kuris visą laiką pasinėręs į save, eiti į viešumą nėra lengva...

D. Statkevičienė. *Premija Adomaičiui skirta už legendinius vaidmenis teatre ir kine. Kaip manote, kiek tų legendų telpa šio kūrėjo asmenyje?*

J. Budraitis. Regimantas, sąžiningai atlikdamas mylimą darbą, sukūrė daugybę panašių ir nepanašių į save, bet panašių į mus – visus kitus – personažų. Per ilgą, dorą gyvenimą išaugino vaikus, mylėjo žmoną... O legenda tapo todėl, kad apie jį kalbame. Kalbame apie „Altonos atsiskyrėlius“, apie „Niekas nenorėjo mirti“ (rež. Vytautas Žalakevičius, 1965 m.), apie „Mindaugą“ (rež. Henrikas Vancevičius, LVADT, 1969 m.). Nors tai – tolima praeitis, tačiau ji vis dar turi sąlyčių su šiandiena, nes tikri, dorai ir gerai sukurti dalykai neišnyksta, niekada netampa blankūs, nepraranda reikšmės.

E. Gabrėnaitė. Tokių kaip Regimantas teatro pasaulyje nėra daug – vienetai. Man atrodo, legenda jis tapo todėl, kad nepaprastai daug dirbo. Darbininkas – pats didžiausias komplimentas menininkui. Be to, išsaugojo paslaptį – jo kūrybos sudėlioti į lentynėles nepavyks. Legenda irgi yra paslaptis, neįmanoma atspėti, įvardyti jos priežasčių.

Žinau, kad Regimantas labai vertina savo mokytojus, svarbiausius režisierius – Henriką Vancevičių, Vytautą Žalakevičių. Niekada neprisiiimdavo nuopelnų sau – dėkodavo jiems. Šie režisieriai – aktoriaus svajonė, dovana, tekusi galbūt todėl, kad tada, kai kiti linksminosi, jis užsidaręs dirbo. Už tai buvo apdovanojamas puikiais vaidmenimis.

D. Statkevičienė. *Adomaitis yra ne kartą minėjęs, kad teatras – didžioji jo meilė, suteikianti galimybę per kelias valandas perteikti visumą, atskleisti idėją. Vis dėlto kas įtvirtino šio aktoriaus legendą – kinas ar teatras?*

E. Gabrėnaitė. Manau, laimingiausias jausdavosi tada, kai ir teatro, ir kino vaidmenys pasiskirstydavo tolygiai. Niekada nepuolė į kiną, palikęs teatrą, – viską kruopščiai derindavo, todėl būtų sunku išskirti kurią nors vieną sritį. Bet Vancevičiaus laikai praėjo, nuo tada Regimantas teatre nebeturėjo savo režisieriaus. Nebent Ireną Bučienę, kuri mus ir suvedė. O kine buvo Žalakevičius. Tačiau apskritai gerą vaidmenį teatre dažniausiai lydėdavo geras darbas kine.

Vis dėlto antroje gyvenimo pusėje, pačiame jėgų žydėjime, Regimantas turėjo labai mažai galimybių pasireikšti kaip aktorius, nors galėjo padaryti kur kas

daugiau. Tačiau tai priklausė ne nuo jo, tiesiog taip susiklostė – nebeliko Žalakevičiaus, nebeliko tų žmonių, su kuriais jis galėjo dirbti. Mano manymu, tokiam artistui kaip jis reikėtų specialiai statyti spektaklius. Regimantas yra nusipelnęs daug daugiau negu šita premija, duodama, *pardon*, ne tada, kada reikia...

D. Statkevičienė. *Kaip manote, jei Adomaičiui reikėtų suvaidinti vandenį, koks pavidalas geriausiai atitiktų dvasinę aktoriaus savastį?*

J. Budraitis. Baltijos jūra. Ateini – tylu, ramu, vanduo vos vos banguoja, plakasi ir susigeria į pakrantės smėlį... Staiga kitą rytą – juoda vėliava, bangos siautėja, įbristi neįmanoma... Vakarop audra pamažu nurimsta, pūslai išnyksta, vėl spindi, gražiai saulėje blizga vėjo švelniai glostomas vanduo.

E. Gabrėnaitė. Vaikystėje atradau tokią upę Dzūkijoje – Ūlą. Ten miškai gražūs – Zervynos, Marcinkonys. Visas kaimas žiūrėdavo, kaip aš nerdavau į tą upę, bet greit iššokdavau. Vasarą ji labai gaivi, norisi į ją lįsti, bet ilgai maudytis, pliuskintis kaip kokiame ežere (aš ežerų nemėgstu) joje negali. Baidarėmis plaukdamai žmonės keikdavo ją, sunkią, vingrią. Ūla su ūksmingais krantais, su įkritusiais medžiais patraukliai paslaptinga. Skaidri, tyra upė, karštą dieną gaivinanti, paprastą dieną prisileidžianti tik ant kranto pasėdėti ir pasižiūrėti iš tolo, vidun nelabai kviečianti. Man ji asocijuojasi su Regimantu. Jį kaip ir Ūlą prisimenu dažnai ir visada šviesiai.

Manau, nesvarbu, kaip pradėsi, svarbu, kaip baigsi gyvenimą. Juk gimstame su tokiu veidu, kokį duoda tėtis ir mama, o išiname turėdami tokį veidą, kokį susikūrėme. Regimanto veidas labai gražus, šiltas ir patikimas visais atžvilgiais.

D. Statkevičienė. *Dėkoju už pokalbį.* ■

¹ Jerzy Grotowski. Skurdžiojo teatro link. Vilnius: Apostrofa. 2011, p. 43.

² Ten pat, p. 30.

³ „Nelė Savičenko: „Man patinka absurdas“, *kulturpolis.lt*, 2014-05-16. <http://www.kulturpolis.lt/interviu/nelė-savichenko-man-patinka-absurdas/>

AR „STYGA“ DAR KADA NORS SUSKAMBĖS?

Potraukį teatrinei raiškai turi ne tik aktoriai, režisieriai, bet ir muzikai. Sykį pamėginusieji dažniausiai sukuria ne po vieną veikalą. Lietuviško miuziklo istorija nėra ilga ir ne tiek jau daug esama sėkmingų pavyzdžių, nors kaip tik jų, tarkime, Giedriaus Kuprevičiaus „Ugnies medžioklės su varovais“ ilgas gyvavimas rodo, kad šis žanras publikai patrauklus. Paprasta muzikos kalba, gyvas veiksmas, įsimenančios melodijos šiam demokratiškam žanrui padeda pritraukti jauną auditoriją.

Neseniai parašytas įdomus kūrinys, ne tik orientuotas į jaunosios kartos klausytojus, bet ir suteikiantis galimybę ugdyti jaunuosius muzikus. Tai bendras Arūno Navako ir Gintaro Samsono miuziklas „Styga“. Jame – „jaunos, kūrybingos paauglės Sigitos, pravarde Styga, išgyvenimai, jos pastangos atrasti savo tapatybę sudėtingoje ir prieštaringoje socialinėje tikrovėje. Mergaitė susiduria su tipiškais psichologiniais paauglystės iššūkiais: ji – maksimalistė, nesitaikstanti su tėvų ir mokyklos brukama vertybių sistema. Sigita svaioja tapti dainininke, menininke. Mergaitė ieško savitos kūrybinės raiškos, nori būti išskirtinė asmenybė, todėl neišvengiamai konfliktuoja su jai nepriimtina realybe.“¹

Miuziklo premjera įvyko 2015 m. sausio 17 dieną Šokio teatre. Išplatintame kvietimo lankstuke buvo skelbiama, kad siužetas paimtas iš dabartinio gyvenimo. Išties analogijų savo aplinkoje galėtume rasti kiekvienas. O juo labiau jaunieji atlikėjai, kurių siekius ar su amžiumi susijusias problemas miuziklas kaip tik ir gvildena. Pačių atliekama muzika visada atrodo aktualesnė, ypač kad labai akivaizdžios sąsajos su kartos ženklais.

Libretas, kaip dera miuziklui, nepainus, turintis teigiamą krūvį, aktualizuojantis Kazio Binkio, Vytauto Mačernio ir libreto autoriaus – Liudviko Jakimavičiaus

poeziją. Akcentuojamos tradicinės vertybės, kurias nemaža jaunimo dalis atkakliai bando neigti. Siužetas – visiems iki kraujo pažįstamas. Tai paauglius užgriūvančių problemų kamuolys, kuriame susipynę ir šeimos reikalai, ir neformalios grupės, ir mokykloje besiklostančių santykių, meilės linijos.

Siužeto ašis yra amžinas kartų konfliktas, o miuziklo kalboje susipina keletas kartų muzikinės preferencijos (skoningai tą suderinti, sutikime, nėra paprasta). Išreiškiamas ne tik tėvų ir vaikų, bet atskirais momentais net senelių muzikinis skonis. Patys autoriai sako: „Kūrinio muzikinė kalba – tai kolizija tarp nusaldintos „estrados“, balansuojančios ties kičo riba, ir futuristinio avangardo.“² Muzika spektaklyje atlieka keletą funkcijų. Ji yra ne tik kartų ženklas, bet ir saviraiškos priemonė, maištavimo būdas, jausmų išraiška, kažko stipraus ir tikro siekinys, ribų tarp leistino ir draudžiamo peržengimas. Kadangi tiek siužetas, tiek pastatymas grindžiamas jaunuolių noru muzikuoti, natūralu, kad netrūksta nei aštrių ritmų, nei ryškių motyvų. Labai logiškai parinktas suaugusių veikėjų ir jaunimo muzikos tempų kontrastas.

Pagal kartas, jų brandą natūraliai atsiskiria ir atlikėjų pajėgos. Motina – profesionali operos solistė Vilhelmina Mončytė, Tėvas – profesionalo keliu pasukęs Regimantas Mažulis, Direktorė – žinoma solistė Raimonda Tal-lat-Kelpšaitė, Auklėtoja – Rasa Rapalytė, Sargas – Keistuolių teatro aktorius Vytautas Rašimas. Pagrindinės herojės – Stygos – vaidmenį atlieka Elzė Borsteikaitė ir Kotryna Juodzevičiūtė, Sido – Kristijonas Ribaitis, Mačaulės – Markas Liberman. Tado vaidmenį irgi atlieka du jaunuoliai – Martynas Jokšas ir Lukas Vaičiūnas, Plevėsos – Agnė Pakšytė. MC Medonas, kurį įkūnijo Dona-

tas Medzevičius, pagal amžių artimesnis vyresniesiems, pagal atlikimo stilistiką – jaunesniesiems.

Šiai trapiai problemiškai amžiaus grupei mažai rašoma tiek literatūros, tiek muzikos, nes tikrai sudėtinga sukurti ką nors tokio, kad patys paaugliai užsidegtų noru ją atlikti.

Navakas roko muzika domėjosi nuo jaunystės, miuziklo žanras jam nėra svetimas. Kompozitorius sukūrė roko operą „Peras Giuntas“ (1997), miuziklą „Gyvate, tu gyva“ (1998), prisidėjo prie garsiosios Kęstučio Antanėlio ir Sigitos Gedos roko operos „Meilė ir mirtis Veronoje“ (1982).

Navakas, kalbintas apie modernias kompozicines technikas, sakė: *„Manau, pažiūrėję į visus pavyzdžius, kuriuos laikome kultūrinėmis vertybėmis, pamatysime, kad yra įvykusi atranka – žmonės pasirenka, apie ką galima kalbėti, ką suprasti, iš to kuriamos bendros vertybės.“*³ Niekada negarsėjęs kaip radikalios kalbos šalininkas, kompozitorius randa akustiškai darnų, bet kartu ir šiuolaikišką santykį su klausytojais. *„Pasak paties kompozitoriaus, jį labiausiai domina stilių ir žanrų, tonalumo ir atonalumo, to, kas modernu ir kas tradiciška, sankirta. Jam patinka naudoti žinomą kontekstą, jį tarytum komentuojant. Kompozitoriaus estetikai būdinga nevaržoma, laisva, tačiau nebūtinai improvizaciška minčių sklaida: laisvas muzikinės minties polėkis čia dera su formos tvarka.“*⁴

Tai tikrai nėra vienkartinis projektas. Miuziklas turi visas prielaidas būti tobulinamas, kartojamas, vežiojamas po regionus. Pagal fonogramą, manau, jį galėtų pastatyti ne vienos muzikos mokyklos (ir ne tik) auklėtiniai. Tokie labiau mėgėjams negu profesionalams skirti kūriniai užsitraukia tam tikras vertinimo dviprasmybes. Šiuo atveju jokių būdu nekvestionuoju kompozitorių profesionalumo, priešingai – puiku, kad čia jis netampa savitiksliu. Užuoat eksponavę savo meistriškumą, autoriai stengiasi sukurti aktualų veikalą ir įkvėpti jaunuosius atlikėjus. Mėgėjų dalyvavimas miuzikluose – įprastas reiškinys. Jie paperka spontaniškumu, labiau individualizuota spalva, kartais „žaviu nepataikymu“, autentiškumu. Gaila, kad nedaug autorių imasi darbų, galinčių kilstelėti populiariosios kultūros lygį.

Panašiai kaip netipiškos operos vaikams, tokie miuziklai, nepaisant pasiekto puikaus rezultato, beveik iš

anksto yra pasmerkti gyvuoti labai trumpai, parodomai vos vieną kartą. Tai, kas nėra suvokiama kaip įsitvirtinęs atlikėjų veiklos standartas, kas neturi pradinės finansinės bazės, vadybos pajėgų, tarsi neturi teisės į visavertį gyvavimą. Tai lemia galbūt ir tam tikras kultūrinis tingumas, vertybinių prioritetų stoka. Tarkime, nesvarbu, kad kokio nors atlikėjų kolektyvo veikla nelabai įdomi, bet jo repertuaras nusistovėjęs, koncertiniai maršrutai įvaldyti, taip ir sukamasi metų metus. O imtis to, kas kels nuolatinį galvos skausmą, nes kiekviename žingsnyje bus reikalaujama įrodymų ir patvirtinimų, kad tai vertinga, gyva, yra labai rizikinga.

Ši veikla negali remtis vien autorių entuziazmu. Kompozitoriams, kaip kūrėjams, svarbus pirmasis atlikimas, kad galėtų patikrinti idėjas, vėliau, jei reikia, patobulins vieną ar kitą dalyką, ir viskas, – kūrinys paleistas „į apyvarstą“, mintyse jau kitas. Kad tai, kas sukurta, neliktų daiktai savyje, turėtų rūpėti mums, visuomenei. Kaip verslininkai nepaleidžia idėjos, dar galinčios duoti pelno, taip ir čia turėtų lemti interesas, bet jau ne asmeninis, o visuomeninis, net jeigu didžioji tos visuomenės dalis nesuvokia jo svarbos.

Labai sėkmingai, nestatiškai, užsidegęs dainavo ir tiksliai intonavo choras. Vadovai Virginija ir Raimundas Katinau jį parengė puikiai. Matyti, kad vaikams buvo labai smagu repavimą papildyti šiam stiliui tinkamais judesiais.

Linkint spektakliui sėkmės, nesinorėtų, kad jis taptų dar vienu talentų ir to, kas jų sukurta, švaistymo pavyzdžiu. Naudodamasi proga šnektelėjau su „Stygos“ autoriais.

Gintaras Samsonas. Šiaip jau miuziklas yra Navako arkliukas. Arūnas jau buvo didžiąją dalį parašęs, bet jam vienam nesiklijavo, todėl ir pasiūlė man – „junkis, bus lengviau suvaldyti procesą“. Idėjos autorė – Regina Jurkonienė, dėl jos iš esmės nesiginčijome. Mąščiau, jeigu pradėsiu tęsti tai, ką jau padarė Navakas, gali nesiklijuoti. Kadangi gerai žinojau Kazio Binkio poeziją, pabandžiau tarsi sugriauti tą gražų muzikos statinį, taip atsirado andergraundinė grupė. Parodžiau Binkio eiles sūnui, jam tik keletas tarmiškų žodžių buvo nesuprantami. Kai juos pakeitėme identiškais šiandieniniais, jis nustebo, kad ir prieš 100 metų jaunimas buvo toks pat,

kaip dabar jie. Arūnas rašė pagal Jakimavičiaus, savo, Jurkonienės ir Mačernio eiles. Dar pasitelkėme poetą Liudviką Jakimavičių, kad viską sulipdytų. Paaiškinau, kur matau save, ką galėsiu padaryti. Atsisakiau simfoninės sudėties, kad ir instrumentų atžvilgiu būtų priešinga tam, ką darė Arūnas, išskyrus Sargo (Vytautas Rašimas) partiją. Specialiai vengiau bet kokių natūralių garsų, kad skambesys nebūtų akademinis.

Kai dirbama dviese, reikia diplomatiškai laviruoti, kai kur imantis iniciatyvos. Vienas į kito darbą nesikišom, tik finalą sudėliojom kartu. Abu padarėme kompromisų, bet, atrodo, jie buvo naudingi.

Arūnas ketino viską atlikti Balio Dvariono muzikos mokyklos jėgomis. Man šis kelias neatrodė labai perspektyvus, nes tema aktuali ne tik šiai mokyklai. Pakviečiau profesionalią režisierę. Agnė Sunklodaitė dar pasiūlė reperį, kaip jungiamąją grandį, nes bijojome, kad moksleiviai nesuvaidins siužeto.

Rūta Gaidamavičiūtė. Šis personažas – MC Medonas (Donatas Medzevičius) – veiksmo komentatorius, tarsi pranešėjas. Ar repo partija užrašyta, ar grynai improvizacinė?

G. S. Užrašyta santykinai, kaip aleatorinė (kai kur fiksuotas aukštis). MC Medonas turėjo tik tekstą, o aš padariau lupą – ritminį modelį, pagal kurį jis repavo.

R. G. Labai sėkmingas man pasirodė vaizdinis sprendimas.

G. S. Jo įgyvendinimas buvo komplikotas. Scenografinę idėją pasiūlė mano dukra Milda, o sumanymui realizuoti pasitelkė 15 žmonių iš 8 šalių, vėliau tuos vaizdo klipus sujungė, koregavo. Čia ir čiurlioniukės labai neblogai pasirodė.

R. G. Ar šio veikalo atsiradimą lėmė labiau kūrybinės, ar pedagoginės paskatos?

G. S. Jeigu kalbėsime apie problematiką, čia yra ir pedagoginis grūdas. Ji aktuali ir tuo, kad profesionalus mokymas dabar nustumiamas į šoną ir brukamos technologijos, su kuriomis net diletantai jaučiasi gana saugiai. Visi naudojami baigtiniu triūsu, kad tik mažiau pastangų reikėtų įdėti pačiam.

R. G. Ar galėtų miuziklą atlikti kitų muzikos mokyklų mokiniai?

G. S. Čiurlioniukai visai kitokie, su jais būtų sunkiau „Stygą“ pastatyti, nes džiazinis skyrius yra tik Dvariono mokykloje. Daugiau nematau, su kokiais vaikais galima būtų imtis šio miuziklo.

R. G. Arūnai, kadangi miuziklo idėja kilo Tau, kodėl atidavei pusę autorystės Gintarui Samsonui?

Arūnas Navakas. Būčiau gal ir vienas daręs, tačiau stabdė siužeto trūkumai. Buvau jau beveik numarinęs tą idėją, bet Gintaras pasisiūlė padėti. Nekilo jokių problemų, pasidalijom sferas – kas ką daro, ir į vienas kito darbą visiškai nesikišom.

R. G. Kaip apskritai vertini miuziklą? Žanrų prestižiskumo lentelėje jis užima ne pačią aukščiausią vietą...

A. N. Tikrų miuziklų mes nematom, niekas jų neatveža. Teatras pasaulyje gyvena iš miuziklų. Ypač puikūs klasikiniai Brodvėjaus miuziklai. Daugybę jų mačiau, viskas sekundėmis suskaičiuota. Eduardas Balsys mus mokė į visus žanrus žiūrėti teigiamai.

R. G. Kaip vertini galutinį bendro darbo rezultatą?

A. N. Geriausias dalykas - vaikų entuziazmas. Kiek daug jie pasiekė per tą laiką! Ir dabar vis klausinėja, kada bus vėl. Edukacinis efektas pranoko lūkesčius.

Tokie spektakliai, kuriuos atlieka mokiniai, tarsi iš anksto priskiriami ne meniniam, bet pedagoginiam repertuarui. Tačiau tai nesukliudė Broniaus Kutavičiaus „Kaulo seniui“, Algirdo Martinaičio „Avinėlio teismui“ ir kitiems su meile ir išmone parašytiems kūriniams tapti muzikos gyvenimo reiškiniiais. Miuziklo kaip žanro patrauklumą iš dalies lemia lengvesnė nei operos ir šiuolaikiškesnė nei operetės muzikos kalba, dinamika, veiksmas. Ar paleisime iš rankų šį veiksmingą būdą ugdyti muzikinį jaunuomenės skonį? ■

¹ Kūrinio programėlė.

² Kūrinio programėlė.

³ <http://www.muzikosantena.lt/2014/12/Paulina-Nalivaikaite-Svarbu-kad-menininkas-paliestu-zmogu-o-ne-tik-isreikstu-save-Interviu-su-kompozitoriumi-Arunu-Navaku/>

⁴ Lina Navickaitė. <http://www.mic.lt/lt/classical/persons/info/navakas?ref=%2Ft%2Fclassical%2Fpersons%2F41>

PRASMĖS LOGIKA, LOGIKOS PRASMĖ

Audriaus Janušonio keramikos paroda „Čia kaip visur“

Nevadinčiau to keramika, – pareiškė Audrius Janušonis, pristatydamas vieną iš savo parodų. Šį sakinį įbetonuosime, paversime pamatu, (re)materializuosime. Parodoje „Čia kaip visur“ krinta į akis tai, kad dailininkas ne tik eksponuoja eklektiškus parakeraminius objektus – kūnus, tačiau paleidžia visą jų spiečių, parazituojančią koloniją, išgauna daiktišką *junk* – kultūrinę kakofoniją, eksponuodamas jau ne konkrečius objektus, o pačią prasmės erdvės eklektiką ir jos *santykius*. Šiuo atžvilgiu kyla šiokios tokios asociacijos su Aido Bareikio kūrybinėmis kultūrinio šiukšlyno (iš)auginimo taktikomis. Objektu tampa būtent santykiai, kai, Giles'io Deleuzo žodžiais tariant, „*kūnas patenka į kitą ir egzistuoja jame tarsi vyno lašas vandenyne arba geležis ugnyje. Vienas kūnas išteka iš kito tarsi skystis iš vazos. [...] Tai jau nebe daiktų padėty, ne vidinėje gelmėje susimaišę kūnai. Tai bekūniai įvykiai paviršiuje – kūnų susimaišymo rezultatas.*“¹

Janušonio paleisto spiečiaus eklektiškam objektiškumui virstant bekūniais įvykiais ir jų santykiais, santykiais *juose*, tą spiečių irgi galima vadinti tekstu ir/ar sakiniu su jo tekstūra, per kurią srūvanti prasmė patiria specifines transformacijas, yra laužoma, lankstoma, atplėšiama... Tai tarsi bekūnių įvykių bandymas susigrąžinti medžiagiškumą, tačiau tas medžiagiškumas jau paverstas kalbos audiniu. Čia svarbu tai, kaip sakinio tekstūra nugula ant objektų paviršiaus ir kaip su jais (ne)sutampa – kartais bando atkartoti komplikuotas jų formas, klostes, o kartais pati jas laužo.

Janušonis formuoja objektų visumą iškart trim santykių lygmenimis – objektų *ir* sakinio, objektų *kaip* sakinio ir sakinio-įvykio-efekto. Jam rūpi ne tik prasmė

pasakojime, pasakojimo prasmė, bet ir ta „tuštuma“, kuri susidaro tarp objektų, objektų kaip sakinio ir prasmės kaip kvazisavarankiškų substancijų. Tačiau tuštuma irgi yra substancija, savarankiškas kūnas, santykis. Tai „tarpas“, kuriame prasmė ne akivaizdi, o *koreliatyvi*, kur visi lygmenys ir jų dėmenys praranda konvencinius apvalkalus, universalumą, iš dalies atsiejami vienas nuo kito, tačiau ne kaip uždari ir tolstantys, savipakankami elementai, o kaip žymimieji, iš naujo susaistomi alternatyviais siurrealiais priežastingumo saitais.

Išoriškai Janušonio paroda – tai sakiny su „siužetu“, tačiau „siužetas“ yra tik kamufliažinė savybė, mimikrija. Vis dėlto mimikrija kaip struktūruota beprasmybė irgi remiasi sava vidine logika, iš dalies susijusia ir su tuo „siužetu“, kuris imituojamas. Mimikrija irgi yra sau tapatus naratyvas. Tai prasminga beprasmybė, restruktūruojanti objektus ir prasmes. „*Tarp įvykių-efektų ir kalbos – kalbos galimybės – egzistuoja esminis ryšys. Būtent įvykiai išreiškiami arba gali būti išreiškiami galimaisakiniais. Sakinio viduje yra daugybė santykių [...] Klausimas toks: ar yra kažkas tokio, aliquid, kas nesutampa nei su sakiniu, jo terminais, nei su objektu ar daiktų padėtimis, nei su žyminčiuoju, nei su „gyvu“ sakiniu, nesvarbu, ar tai įsivaizdavimas, ar mentalinė veikla to, kas save išreiškia sakiniu [...] Prasmė – kažkas „neutralaus“, kam nesvarbus nei specifiškumas, nei bendrumas, nei vienmatiškumas, nei universalumas, nei asmeniškumas, nei beveidiškumas.*“²

Eklektiškus objektus Janušonis kergia su kitais, daugindamas paradoksalią spiečiaus eklektiką, iki maksimumo užpildydamas tiek galerijos plotus, tiek žiūrovų mentalinę erdvę, tačiau kuo tas viską užpildantis plėti-

masis chaotiškesnis, vitališkesnis, tuo gilesnis „plyšys“, entropija, potenciali tuštuma jame pačiame. Prasmė raukšlėjasi, išsiskaido, ištirpsta, tampa neutraliu eteriu, tačiau tuo pat metu į šį neutralumą, pasyvumą tarsi išlydytas metalas ar skysta molio masė suteka atgal objektų (spiečiaus) medžiagiškumas, kitaip sakant, fizinio objektiškumo rudimentai. Objektai kaip fiziniai daiktai sugrįžta į save, tačiau savęs nebeatpažįsta.

Janušonio objektų spiečius nėra tautologinis sakiny, veikiau tai *paradokso* arba *nonsense* kaip savarankiškos, pusiau vitališkos ženklų-objektų-įvykių antistruktūros erdvė. Nonsensas irgi yra plyšys, tuštuma tarp, pasyvumas kaip veidrodinis aktyvumo atspindys, elementas, sukuriantis objektų spiečiaus fizinio medžiagiškumo aidą. Jo „funkcija – perbėgti įvairias serijas, jas koordinuoti, priversti rezonuoti ir susijungti viename taške, dauginti serijas išsišakojimu, į kiekvieną jų įvesti disjunkcijas. Jis [nonsensas – K. Š.] pasirodo tuo pat metu ir kaip žodis = x , ir kaip daiktas = x . Kadangi paradoksalus elementas susijęs iškart su dviem serijomis, jis turi dvi puses. Tačiau tarp jų niekada nebūna pusiausvyros, jos nesusijungia, nesusilieja, nes paradoksalus elementas visada yra netolygus sau pačiam.“³

Visuma ir prasmė, prieštaraujanti sau pačiai, tačiau iki galo savęs nepaneigianti, – štai Janušonio objektų spiečiaus esmė. Tai tokia erdvė, kurioje nebegalioja metafizinė retorika, tačiau neveiksnius ir pozityvistinis tikrovės aiškinimas. Kartu tai objektinio spiečiaus perkrauta, užvaldyta, išsišakojusi „tuštuma“, kurioje šios kategorijos susimaišo, įteka viena į kitą. Mitiniai antikiniai herojai ir dievybės, krikščioniški demonai ar sielos, robotai transformeriai, kiborgai ir mes patys – visi vienodai (ne)tikri. Fizikinė, (a)teistinė, ezoterinė, socialinė, introsichinė – visos šios erdvės vienodai (ne)realios. Tai reliatyvistinė erdvė, kurioje objektas, sakiny, „tikra“ ir „netikra“ prasmė yra vienodai (ne)objektyvūs, įtraukiami į ratu judančią interakciją, kurioje *santykliai* nepaklūsta tik idealistiniam, tik mistiniam arba tik pozityvistiniam priežastingumui.

Kartu Janušoniui rūpi ir (ne)būties beprasmybės arba beprasmiško teiginio apie (ne)būtį faktiškumo etimologija ontologiniu, egzistenciniu, ezoteriniu, socialiniu ir

kitais atžvilgiais. „Turėtume suprasti, kad visiškas prasmės nebuvimas – arba tai, ką mes apibrėžiame kaip beprasmybę, yra gryniosios ontologijos dalis, tačiau ne mūsų žinojimo pabaigos žymimasis. [...] Prasmės principo nesėkmė, žiūrint iš šios perspektyvos, kyla paprasčiausiai iš tokio principo klaidingumo, kadangi nei paties pasaulio, nei jo daiktų dėsnių buvimas nėra labiau privileijuotas. Viskas gali sugriūti iš tikrųjų: tiek medžiai, tiek ir žvaigždės, kiek žvaigždės, tiek ir dėsniai, nesvarbu, ar jie fizikos, ar logikos. [...] Kalbėdamas apie daiktų faktiškumą, kurį tariuosi žinąs, aš suteikiu tam faktiškumui eventualią formą, kuri gali būti pritaikoma pasaulio invariantams (fiziniams ir loginiams pasaulio dėsniams), tačiau ne tik tiems, kurie egzistuoja pasaulyje [...], nes iš kur mes žinome, kad beprasmybė pasireiškia pasauliui kaip beprasmybė **pati-sau, pati-savyje** – galimybė tapti kitu be jokios prasmės, o ne beprasmybė **mums** – negalimumas aptikti tikros daiktų esmės, paslėptos po fenomenų akivaizdumo vualių?“⁴

Janušonis savo (keramikos) objektų spiečių – tuštumos faktiškumą ir objektiškumo tuštumą gana sarkastiškai, net nihilistiškai apibrėžia kaip beprasmišką, lygiai kaip ir prasmingą. Įrodyti esminį „objektyvų“ (ne)būties pagrindą, estetinį arba moralinį imperatyvą neįmanoma. Tačiau ši neįmanomybė sukuria šio pagrindo, šių imperatyvų invariantų precedentus. Mirtis yra pasyvi ir aktyvi, ji yra pabaiga ir pradžia, tuštuma ir ją užpildantis kūnas vienu metu, viena iš susidvejinusių prasminės šaknies arterijų. „Pasyvumas ir faktiškumas gali būti gretinami, nes minėtas pasyvumas yra nereaktyvuojamas ir neišvengiamas, jis yra faktas. O išraiška „absoliutus faktas“ nurodo, kad subjektiškumo faktinis pobūdis yra ne empirinis faktas, jis galioja absoliučiai, jau yra bet kurioje mano patirtyje.“⁵ ■

¹ Жиль Делез. Логика смысла. Москва. Академия. 1995, p. 18–19.

² Ten pat, p. 26

³ Ten pat, p. 89

⁴ Quentin Meillassoux. Après la finitude: essay sur nécessité de la contingence. Paris: Éditions du Seuil. 2006, p. 74–75.

⁵ Danutė Bacevičiūtė. Mirtis ir laikas: pasyvumo ištakų link. In *Athena*. 2006, nr. 2, p. 204.

Audrius JANUŠONIS
Parodos
„Čia kaip visur“
Vilniuje
Pamėnkalnio
galerijoje
bendras vaizdas

Audrius JANUŠONIS. Parodos „Čia kaip visur“ Vilniuje, Pamėnkalnio galerijoje, bendri vaizdai

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

IŠMINTIES VERPSTĖ

Eglės Ridikaitės tapybos paroda „Palikimas (Bobutas skarialas)“

Eglės Ridikaitės „Palikimas (Bobutas skarialas)“, ko gero, vienas labiausiai išgrynintų ir abstrahuotų menininkės ciklą, jei neminėsime „abstrakčios“ ankstyvosios kūrybos. Maksimaliai priartėjama prie to, ką galima pavadinti *beformiškumu*, tačiau tai ne abstrakcija. Paradoksalu, bet plastinės kalbos formalizacija, šiaip jau prieštaraujanti psychologizmui, šįsyk jam visai nekenkia, netrukdo „tikrosios lietuviškos koloristinės tapybos“ idėinei retorikai ir nesunaikina pasakojamosios, siužetinės gijos (priešingai, ją netgi pastiprina). Tai būdinga kiekvienam kūriniui atskirai ir ciklui kaip visumai. Ridikaitė – viena iš menininkių, sugebančių grynąjį formalizmą derinti su gyvenimo medžiaga, su asmenišku, subjektyviu turiniu, nepaversdama jo dekoratyviu arba pernelyg patetišku. Panašiai elgiasi Eglė Gineitytė, tačiau ji mažiau remiasi konkrečia biografine medžiaga, o „sulyrina“ pačią formalią kalbą.

Šiuo atveju Ridikaitės „formalizmas“ ir giliai subjektyvus turinys paradoksaliai dera, todėl išgaunamas formos, koncepcijos ir psichologinių intencijų atžvilgiu tvirtai sukaltas, konstruktyvus naratyvas. Skarelių spalvines, ornamentines tekstūras autorė konvertuoja, suskaido į aiškias ir griežtas formalias struktūras. Tokį struktūravimą užtikrina darbo metodas – kiekvienam vizualiam elementui gaminamas trafaretas, kuris užpurškiamas dažais. Taigi, Ridikaitė ne „tapo“, bet dekonstruoja tam tikras vizualias tekstūras ir palaipsniui logiškai jas rekonstruoja jau kaip įsisąmonintų kvaziprasminių konvencijų visumą,

tiksliai veikiantį mechanizmą. Todėl nereikėtų stebėtis, kad šiame tekste atsiranda tokia sąvokų painiava, kai balansuojama nuo konstruktyvizmo, konceptualizmo iki egzistencializmo...

Tuo pat metu subjektyvus psichologinis turinys, asmeninė istorija yra esminė rišamoji medžiaga. Tai ne abstrakčios skarelės, ne jų idėja – Ridikaitė tapo savo močiutės skareles, turinčias tam tikrą emocinę, psichologinę aurą. Kitaip tariant, tai skarelės su konkrečiu egzistenciniu fonu, pačios dailininkės biografijos dalis. Maža to, bet kokiu atveju juntamas ir prasminis skarelių kaip kultūrinės tradicijos apskritai krūvis.

Šie kūriniai abstraktūs, tačiau tuo pat metu pasakojantys, naratyvūs (čia svarbūs ir kūrinių pavadinimai, t. y. skarelių funkcijos apibūdinimas). Naraciją galima suprasti ir tiesiogine šio žodžio prasme kaip konkretaus gyvenimo istoriją, (Aukštaitijos) kaimo sociokultūrinę sanklodą, menininkės nustatomą retrospektyvų santykį su savo šaknimis, ir kaip formalų pasakojimą, kai plastinė kūrinio (ar jų ciklo) struktūra apibūdina, apibrėžia ir dekonstruoja pati save, tarsi skalpeliu atverdama plakančią širdį.

Medžiaga, ant kurios purškia trafaretus Ridikaitė, yra potencialios prasmės plokštuma, o kartu „bėgalinė“ egzistencinė erdvė. Skarelė, kurią (kurios idėją) sukuria ar atkuria dailininkė, irgi yra tokia pati (įsivaizduojama) potencialios prasmės plokštuma, bet jau konkretesnė egzistencinė erdvė, kurią užpildo asmeninis turinys. Ridikaitė sako norėjusi jas sutapatinti, t. y.

kiekvienos skarelės proporcijas prilyginti medžiagos, ant kurios kuriamas (at)vaizdas, proporcijoms, kol galop nusprendė palikti „rėmą“, tuščią erdvę aplink „skarelę“, tuo dar labiau paryškindama akivaizdų faktą, kad kuriamas simuliakras arba apgalvotai rekonstruojamas (psichologinis) turinys. Tai ne (tik) skarelė, tai tapyba, varžoma jos konvencijų. Kartu tai ir apgalvotas manipuliavimas tiek šiomis, tiek apskritai visomis sociokultūrinėmis konvencijomis, jų preparavimas.

Paradoksalu, bet Ridikaitės tapybos kūrinių (ciklų) formalusis konstruktyvizmas arba minimalizmas tiesiog nefunkcionuotų be svarbaus gyvenimiško pamušalo. Tai tinka visai jos kūrybai, ne tik šiam skarelių ciklui. Kūriniai kartu yra ir biografiniai rudimentai, perfiltruoti ir transformuoti į socioestetinių ženklų struktūras. Todėl taikomas hiperrealistinis (tik savaip apibendrintas) principas, bet jis antiilustratyvus, antifotografinis. Čia ir vėl paradok-

saliai sugyvena, atrodytų, priešingi principai. Tačiau hiperrealizmą reikėtų suvokti ne kaip tiesmuką vizualumo, fotografinio panašumo išryškinimą, o kaip maksimalų tikrovės *jausenos* užaštrinimą.

Biografinis lygmuo tiek siužetinėje, tiek formalioje – pasirenkant medžiagas, dirbant su jomis – kūrybos plotmėje turi nemažai įsigėrusios gyvenimo druskos. Netgi kūrinių atsiradimas neretai būdavo/būna kone partizaninis. Ko vertas vien Ridikaitės pasakojimas, kaip ji su Aiste Kirvelyte, paslapčia nuo sargo, lipdavo pro pirmo aukšto langą į buvusios spaustuvės patalpas (dabar ten galerija „Titaniakas“), kur galėtų tapyti... Tai kūriniai, atsirandantys ne iš lepaus, sotaus gyvenimo, ne iš garbėtroškos ar radikalių avangardinių paskatų, o iš gyvenimiškos išminties, iš gyvenimo druskos. Tačiau toji išmintis nemistifikuojama ir nedemonstruojama tarsi stigmos, draskomos tyčia. Nė karto neteko girdėti, kad

Eglė paistytų kvailystes apie „balto lapo“, „tuščios drobės“, „metafizinės“ erdves baimę, infantilūs paverkšlenimai apie pseudoproblemas – ne jos stilius. Neteško girdėti paaugliška postringaujančios apie „plevenančią sielą“ ar panašias banalybes. Ji tiesiog kuria *autentiškus* kūrinius, ir tiek. Be pozos, be triukšmo.

Ridikaitės paveiksai iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti „paprasti“, „neproblemiški“, net buitiški, tačiau iš tikrųjų jie visada *a priori* protingesni, gilesni, išmintingesni už bet kokią juos aprašantį, interpretuojantį, analizuojantį menotyros tekstą. Bet koks įmantrus ir/ar (pseudo)dvasingas teoretizavimas šios dailininkės kūrinių akivaizdoje tampa kiču, žinoma, neišskiriant nė šitos mano rašliavos.

Gyvenimo išminties neišmokstama universitetuose, ji nesuteikiama kartu su premijomis ar moksliniais laipsniais. Jos neįdeda į kūrinius kuratoriai ar dailės kritikai. Ji tiesiog yra, dalyvauja kūriniuose ir netgi iš dalies juos (nu)audžia. ■

Eglė RIDIKAITĖ. *Kasdiena mylimiausia*. 2011. Drobė, aerosolis, silikonas. 167x157

MINIMALISTINĖ AKADEMINĖS MUZIKOS ROKO „ŽVAIGŽDĖ“

Prisipažinsiu, ankstesnės žinutės apie Gediminą Gelgotą ir NI&CO praskriejo pro mano orbitą neužkliūdamos. O Astos Andrikonytės¹ straipsnis užkabino (vis dėlto Leipcigas, *Gewandhaus*), sudomino ir sukėlė didelį smalsumą: štai dar vienas – po Justės Janulytės – lietuvių akademinės muzikos fenomenas, išplaukęs į tarptautinius muzikos vandenius ir jau sukėlęs bangas šen bei ten.

Estetiška. Merginos nuostabios, makiažas – svajonė, kostiumai – beveik Statkevičiaus, laikysena – *wow*, vaikinai – manekenai, komunikacija atitinka užmojus, Gelgoto koncertinis siluetas – beveik kaip Freddie'o Mercury'o. Grandinė ant kaklo, kostiumas su antpečiais... Kažką primena, bet nesvarbu. Semantinę prasmę adresatas pagavo. Gal ne tiek intelektualiai, kiek intuityviai. Bet tai irgi nesvarbu. Jaudina...

...Muzika persotinta minimalistinės garso ekspresijos hedonizmo. Šiek tiek gaila, nes ansamblio styginiai yra aukščiausios klasės, tik dar neturėjo progos to parodyti. Bet, kai akys užburiamos, o sieloje lyrika, girdisi mažai. Tradicinio lietuviško minimalizmo (Mažulio mokykla?) vaisius, tik jau kiek kitoks. Tas kitoniškumas būtent ir intriguoja. Paieškokime šaltinių: pats autorius sako, kad jam neįdomi intelektualiai („*racionaliai orientuota*“²) muzika, „*nesikeičia*

noras būti suprantamam publikos, semtis įkvėpimo populiariojoje kultūroje“.³ Arba: „*Mes tikime, kad visus meninius sumanymus galima perteikti plačiajai publikai suprantama ir patrauklia kalba.*“⁴ Delfi rašo atvirkščiai: „*Jų atliekamas repertuaras – originali, bet pabrėžtinai intelektualinė ir sudėtinga muzika – tik paneigia mintį, kad šiandien publikai reikia groti populiarius valsus ar operų arijas...*“⁵ Reikėtų susitarti.

Platus gestai, fizinis garso pojūtis – iš tikrųjų primena André Rieu, iš kurio akademiniai sluoksniai juokiasi, bet publika į jo koncertus kaip plaukė, taip ir tebeplaukia. „*Itaigus ir jautrus kontaktas su vartotojais*“ pagal „*Apple modelį*“, anot Wernerio Fritschio.⁶ Tiesa, Gelgotas sako, kad „*Vienos valsų*“ ar kokių ten „*Happy Birthday*“ negroja.⁷ Valsai, aišku, yra seniena. Čia daug įdomiau – postmodernistinė šiuolaikinė muzika (įtakų įvairovė) – ir rimčiau (vien tarptautinė geografija kokia!), *of course*.

Vis dėlto intriguoja ne muzika. Išskyrus norą būti ekspresyvia ir perdėtai vizualizuotą paties koncepto autoriaus beveik aktorinę (ką ten, daugiau nei aktorinę) vaidybos ekspresiją, suteikiama nedaug medžiagos muzikiniams apmąstymams. Įdomiau čia tai, kas yra *už* arba *aplink* garsą. Reziumuokim: konceptas – akademinis poprokas. Vizualu, scenoje judama, nėra jokių

Gediminas Gelgotas ir NI&CO

partitūrų (Boulezo šitaip nepagrotum), išpūdingi kostiumai, solistas – pats charizmatiškasis autorius. Beje, grupė ir įkurta jo kūrybiniais sumanymams realizuoti, o tai irgi poproko ypatumas. Komunikacija – „žinomų Lietuvos muzikų dinastijų atstovai“⁸ (juk visi myli dinastijas, pažiūrėkit į Anglijos karalienę) plius Terry’o Riley’o komplimentas:⁹ šitas tikrai užkabina, baisu net sukritikuoti; tikslas – „*nesvarbu, ar tai būtų verslininko gimtadienis, ar pasirodymas Filharmonijoje*“.¹⁰ Natūralu, visi plaukiam į tarptautinius verslo vandenį, ypač dabar – su lietuvišku euru.

Vienintelis disonansas – akustinis. Turinys tikrai minimalistinis. Ne natų skaičiumi, o turinio sekumu. kažko per daug (turbūt terapinės lyrikos), kažko trūksta (turbūt muzikinio turinio). Arvo Pärtas dažnai irgi tik grynas kvintas grojo, bet kokias kvintas!.. O čia... Kaip tą pasakius, kad Terry’s Riley’s neįsižeistų (nors jis pats nusiplovė nuo rimtesnio diskurso, kalbėdamas tik apie vizualų grožį ir nešamą taiką¹¹)... Vis dėlto sekloka... Na, nėra kur klausos (priešingai negu akių) paganyti. Trūksta kažkokių garsinių užkaborių, kuriuose daugintųsi siurprizai. Guodžia kai kurie muzikiniai blyksniai, kai net atsidūsti iš pradėjusios apimti nevilties. Autorius gal gabus ir muzikai, ne tik *konceptui*?

Žinoma, publikai patinka – ištraukia iš migdančių, visiems jau įgrisusių šiuolaikinės muzikos krebždėjimų, šnabždėjimų, bumpsėjimų, pašvilpavimų ir patylėjimų. Kas tas Feldmanas! Norisi energijos, kažko gyvo, tikro, kad minią išsiūbuotų, euforiją sukeltų, kad visi atsistoję ilgai biso prašytų... Koks ten intelektas! Muzika atgaivai.

Bet juk tai ir yra šiuolaikinis menas. Palyginkime su šiuolaikine daile, kuri perprato sistemą gerokai anksčiau. O muzikoje taip sunku atrasti ką nors nauja ir negirdėta/neregėta. Taigi, mūsų akademinė muzika, pagaliau išžengusi į roko „žvaigždžių“ šou *butiką* (komplimentas), galės save visapusiškiau realizuoti, nes atrado dar neužimtą ir nepanaudotą (stebuklas!), netgi tarptautinę (dar didesnis stebuklas!) erdvę. O tai svarbiausia visoje šioje istorijoje, kuri tik dabar ir prasideda. Lauksime tęsinio. ■

¹ <http://kultura.lrytas.lt/scena/g-gelgoto-pirmosios-simfonijos-premjera-kuriamas-net-makiazas.htm>

² http://lt.wikipedia.org/wiki/Gediminas_Gelgotas

³ <http://kultura.lrytas.lt/scena/pasauline-g-gelgoto-premjera-leipcige-sutikta-ovacijomis.htm>

⁴ <http://kultura.lrytas.lt/scena/g-gelgoto-pirmosios-simfonijos-premjera-kuriamas-net-makiazas.htm>

⁵ <http://www.delfi.lt/pramogos/kultura/niko-koncertuose-publika-ploja-atsistojusi.d?id=65861534>

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=h65s473EVol#t=28>

⁷ „Niekada negrojame „Happy Birthday“ ar Vienos valsų » (<http://kultura.lrytas.lt/scena/g-gelgoto-pirmosios-simfonijos-premjera-kuriamas-net-makiazas.htm>)

⁸ <http://www.delfi.lt/pramogos/kultura/niko-koncertuose-publika-ploja-atsistojusi.d?id=65861534>

⁹ http://lt.wikipedia.org/wiki/Gediminas_Gelgotas

¹⁰ <http://kultura.lrytas.lt/scena/g-gelgoto-pirmosios-simfonijos-premjera-kuriamas-net-makiazas.htm>

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=h65s473EVol#t=28>

STEBUKLAI IR MARMELADAS MAŽIESIEMS KRITIKAMS

Tarptautinis teatro festivalis vaikams ir jaunimui „Kitoks“

Atrodo šiek tiek neteisinga, kad teatras vaikams *Kultūros barų* akiratyje atsiduria vos kartą per metus, kai aptariamas tarptautinis festivalis „Kitoks“. Na, bet gerai, kad tokia proga išvis atsiranda. Tačiau šis Menų spaustuvės organizuojamas renginys, kad ir koks puikus, reikalingas būtų, vis dėlto neatspindi visų teatro vaikams ir jaunimui tendencijų, neapėmia viso lietuviškojo konteksto. Be to, reprezentuoja – dabar tai jau tapo visiškai akivaizdu – ne vien „kitokį“ teatrą vaikams, čia pristatomi visokie spektakliai ir vargu ar juos galima priešpriešinti kokiai nors tariamai „pagrindinei srovei“ (nebent – *sic!* – Keistuoliams). Tuo nėra kiek nebandau sumenkinti festivalio „Kitoks“ vertės, tik noriu pasakyti, kad į teatrą vaikams ir jaunimui derėtų atkreipti dėmesį dažniau.

Tiesa, praėjusiais metais to dėmesio lyg ir būta – surengta nacionalinė konferencija, pagaliau atgaivintas tarptautinis ASSITEJ festivalis, teatras vaikams ir jaunimui aptartas specialiaame žurnalo *Lietuvos scena* numeryje. Nesinorėtų manyti, kad tai buvo laikinas pagyvėjimas Teatro metų proga, tačiau kryptingumo ir nuoseklumo šioje srityje labai trūksta, ypač valstybės lygmeniu. Gaila, bet vis dar tenka įrodinėti, kad kokybiškas teatras vaikams negali būti prabanga, jis turi tapti neatsiejama įprastos, kasdieninės edukacijos dalimi.

Imkime kad ir festivalį „Kitoks“, kurį drąsiai galima laikyti kokybiško teatro vaikams sinonimu. Ar daug „tikslinės auditorijos“ pamatė spektaklius, rodytus darbo dienomis? Kelios mokyklų klasės ir kelios dar-

želių (daugiausia privačių) grupės. Be abejo, festivalis negali imtis misijos „aprūpinti teatru“ kuo daugiau vaikų, bet jis apnuogino problemą, kad kokybiškas, profesionalus, o kartais ir novatoriškas teatras Lietuvoje dėl įvairių priežasčių prieinamas iš esmės tik saujelei jaunųjų žiūrovų. Juk spektakliai vaikams apskritai rodomi net ne kiekvieną savaitgalį. Ir tai turiu omenyje tik Vilnių, Kauną, Klaipėdą... O kas siūloma vaikams kitose šalies vietose?

Jau po pernykščio „Kitokio“ rašiau, o dabar galiu tik pakartoti, kad panašūs festivaliai, ypač jų užsienio programos, turėtų būti skiriami ne tiek vaikams, kiek spektaklių kūrėjams ir vertintojams. Pernai dar atėjo vienas kitas menininkas, būrelis kritikų, o šiemet jų beveik nebuvo... Matyt, nėra sistemos, nėra didesnio susidomėjimo – nėra ir motyvacijos...

Kalbant apie lietuvių kūrėjus, festivalis „Kitoks“ jau neįsivaizduojamas be Saulės Degutytės Stalo teatro, Birutės Banevičiūtės *Danseamos*, Klaipėdos lėlių teatro. Šie kolektyvai nuosekliai vykdo savo misiją, dirba iš tikrųjų įdomiai ir atsakingai. Visi jie pristatė naujausius savo kūrinius: Stalo teatras – terapinį spektaklį „Didysis Dūdininkas“, *Dansema* – šokio spektaklį „Maži stebuklai“, o Klaipėdos lėlių teatras – dvi „sąpnų pasakėles“ („Diena/naktis“ ir „Vandenynas“). Šie teatrai nesiliauja eksperimentuoti, kiekvienam naujam kūriniui ieško unikalios (ir aiškos!) idėjos, dar neišbandyto pateikimo būdo. Tarkime, daug kas skeptiškai vertina spektaklius kūdikiams. Šiek tiek anks-

„Didysis Dūdininkas“. Spektaklio scena. Režisierė ir dailininkė Saulė DEGUTYTĖ

Rimo Šiekštos nuotrauka

čiau Birutė Banevičiūtė, o dabar ir Donatas Savickas, „sapnų pasakėlių“ idėjos autorius ir režisierius, įrodė,

„Sapnų pasakėlė - diena/naktis“. Spektaklio scena. Režisierius Donatas SAVICKAS

Dmitrijaus Matvejevo nuotraukos

kad tai ne tik įmanoma, bet ir efektyvu. Tačiau tam nepakanka vien meninių gebėjimų, reikia ir mokslo žinių. O Saulė Degutytė vis nustebina naujomis objektų ir šešėlių teatro galimybėmis. Jos „Didysis Dūdininkas“ (šįkart pati režisierė scenoje nepasirodo) gal šiek tiek netobulas atlikimo atžvilgiu, tačiau užburia vaizdais ir Snieguolės Dikčiūtės muzika, be to, siekia terapinio poveikio – padėti vaikams įveikti jų sapnų slogučius. Nesiimdama spektaklių analizės, galiu tik pasakyti, kad nė vienas kūrinys neužtrauktų gėdos jo autoriams jokiam tarptautiniame festivalyje.

Pati Menų spaustuvė savo festivalyje pristatė grupės *Atvira erdvė* projektą – Šarūno Datenio ir jo komandos „Mergaitę su degtukais“, anot autorių, tai interaktyvus lėlių ir gyvo kino spektaklis. Šį eksperimentą tikrai galima paženklinti etikete „kitoks“: gal ne viskas iki galo apgalvota, techninės „gyvo kino“ galimybės retsykiais tampa svarbesnės už pačią istoriją, tačiau kūrybinio azarto ir originalumo jaunieji kūrėjai tikrai nestokoja. Vis dėlto justu, kad *Lėlės* teatro aktoriams Šarūnui Dateniui, Imantui Precui ir Karoliui Algimantui Butvidui dar trūksta žinių, reikalingų kuriant būtent vaikų auditorijai.

Auksės Petrulienės, *Psilikono* teatro įkūrėjos, „Šiltnamio istorijos“ ištis originalios. Žiūrovų akivaizdoje menininkė iš įvairiausių medžiagų kuria vaizdus, kurie projektuojami ekrane kartu su teksto intarpais. Įdomu stebėti įvairių transformacijų ir judėjimų, tačiau sekti siužetą gana sunku. Galbūt šiuolaikiniams vaikams ir nereikia papildomai aiškinti, kas yra GMO (iš spektaklio sužinome tik tiek, kad tai didelis blogis), bet istorija vis tiek pasakojama pernešlyg painiai. Be to, pati Petrulienė visiškai atsiriboja nuo auditorijos. Nors tai galima pateisinti profesine specifika (ji – grafikė), meninė komunikacija ne itin sklandi. Šiek

tiesiog trikde ir tai, kad autorė, savo kūriniiu propaguojanti ekologiją, spektaklio pabaigoje atsidūrė tikrame panaudotų skaidrių, kurias ji, taupydama laiką, tiesiog šveisdavo ant grindų, sąvartyne.

Gaila, dėl aktorės traumos festivalyje nebuvo parodyta Agnės Dilytės premjera „Negalima!“ (prieš keletą metų Menų spaustu-vėje ji pastatė jautrų spektaklį „Neklausinėk, Julyte!“). Lietuviškoji festivalio programa, nors ir negausi, vis dėlto aprėpė įvairias temas, skirtingus žanrus, raiškos priemones ir visas amžiaus grupes – nuo kūdikių iki paauglių. Puiku, kad festivalis ryžosi spektaklius suskirstyti į gana siauras amžiaus grupes – tai sektinas pavyzdys kitiems teatrams, kuriantiems vaikams ir jaunimui. Daugumoje spektaklių justai stipri orientacija į vaiką, į jo suvokimo ypatumus, į bendravimą su juo. Prie šios labai svarbios savybės išugdymo, tikiu, prisidėjo ir festivalis „Kitoks“. Kita tradicija, kurią puoselėja Menų spaustu-vė, yra kūrybinės dirbtuvės, net festivalio šūkis šiemet susijęs su jomis – „Spektakliui pasibaigus veiksmas tik prasideda!“ Nors ne visos organiškai siejosi su parodytu spektakliu, tačiau neabejotinai kūrė savotišką pridėtinę vertę, padėjo vaikams prisijaukinti teatrą, įžiebė norą kurti patiems.

Užsienio programoje pristatyti tik trys spektakliai, tačiau net ir dėl vieno iš jų būtų buvę verta rengti festivalį – panašiai kaip pernai dėl suomio Janne'o Raudaskoski'o. Turiu omenyje norvegų „Mažąjį kritiką“. Čia puiki idėja yra išradingai įgyvendinama. Choreografės Hege's Haagenrud „Mažasis kritikas“ – tai ne tik nuotaikingas vaizdo ir šokio spektaklis, bet ir tyrimas, siekiant išsiaiškinti, koks (šiuo atveju – šokio) teatras būtų patraukliausias šiuolaikiniams vaikams. Spektaklio pradžioje šokėjos Maria Freyvoll ir Marie Male Kalstø, skambant klasikinei muzikai, gamtos projekcijų fone atlieka abstrakčius šiuolaikinio šokio judesius

*„Maži stebuklai“. Spektaklio scena. Idėjos autorė ir choreografė
Birutė BANEVIČIŪTĖ*

ir kombinacijas, kol pasigirsta įrašyti vaikų balsai: „Kas čia vyksta?“ „Kodėl jos tai daro?“ „Nieko nesuprantu!“ Tada ekrane pasirodo suglumusių ikimokyklinio amžiaus vaikų būrelis. Jie toliau beria klausimus: „Ar čia buvo baletas?“ Vertina šokį: „Buvo nelabai gražu!“ Ir ima siūlyti savo idėjas. Mergaitėms atrodo, kad labai tiktų melodramatiškas siužetas apie dviejų draugių santykius. Joms labai svarbu, kad suknelės būtų gra-

žios, ryškių spalvų. Šokėjos išpildo visus „kritikų“ pageidavimus, bet įvertinimas negailestingas: „Labai nuvalkiota!“ Berniukai pageidauja gaudynių, lazerių, nori, kad būtų daug kraujo, net pavaizduota mirtis. Bet rezultatu ir vėl niekas nepatenkintas. Vaikai siūlosi padėti – jie galėtų groti įvairiais muzikos instrumentais. Ne kas... Tada nusprendžia nupiešti, kaip jie įsivaizduoja šokį. Galų gale randamas saliamoniškas sprendimas – reikia sudaryti dešimties dalykų, kurie patinka visiems, sąrašą. Ten atsiranda ir mirtis, ir gražios spalvos, užtat dešimtas numeris – tai visata. Nesvarbu, ar šį punktą pasufleravo suaugusieji, ar sugalvojo patys vaikai, bet visuose nufilmuotuose kadruose mažieji kritikai atrodo absoliučiai laisvi, o jų poelgiai nesurežisuoti. Spektaklio pabaigoje jie patys atranda šokio laisvę – ima nevaržomai improvizuoti kartu su šokėjomis (tiesa, jie – ekrane, o šokėjos – scenoje). Originali idėja, estetinė švara, nepriekaištinga dramaturgija ir kažkoks nepaaiškinamas optimistinis gaivalas man asmeniškai „Mažąjį kritiką“ pavertė ypatingiausią festivalio patirtimi.

Nenuvylė ir kiti du užsienio trupių pasirodymai – italų *Tam Teatromusica* vaizdo projekcijų spektaklis „Sugautas šešėlis“, švedų *Claire Parsons Co.* šiuolaikinio cirko vaidinimas „Marmeladas“. „Sugautą šešėlį“ (festivalio organizatoriai pavadinimą savaip supoeitino, pažodžiui išvertus, būtų „Turiu rankose tašką“ arba „Pagavau tašką“) jo autoriai vadina „multisen-

soriniu spektakliu“, įkvėptu Kandinskio tapybos. Neįtikėtina, kiek džiaugsmo darželinukams suteikė spektaklio idėjos autorės, režisierės ir atlikėjos Flavios Bussolotto bendravimas su išdykusi juodu tašku. Gyvas žmogus tarp vaizdo projekcijų, kuriamų ekrane, ant scenos grindų, ant aktorės kūno, – gana dažnai naudojamas „triukas“ teatre vaikams, tačiau čia idėja originali tuo atžvilgiu, kad taško ir linijos padėtis erdvėje, tos erdvės „užkariavimas“ spalvomis padeda sužadinti pažintinius ir jutiminius vaiko potyrius. Išryškinamos pagrindinių spalvų keliamos asociacijos, susijusios su skoniu, kvapu, net muzikos skambesiu. Poetiškas spektaklis, paremtas mokslu.

Kaip ir pridera, desertui festivalio rengėjai pasiūlė „Marmeladą“. Suaugusiems tai nostalgiskas (vaikystės cirkas, Fellini'o muzika!), o vaikams tiesiog linksmas ir „saldus“ vaidinimas. Čia daug rožinės spalvos, pūstų sijonų, želė ir uogienės, bet spektaklio kūrėjai sugebėjo įrodyti, kad „saldus“ – nebūtinai „banalus“. Kažkoks nepaprastas gerumas sklido iš jaunų šokėjų Miros Björkman ir Viktoro Gyllenbergo, kurie šoko, išdarinėjo įvairiausius triukus, tiesiogiai bendravo su vaikais ir, be kita ko, sugebėjo sudėtingiausius žodžius („serbentų uogienė“!) ir frazes išmokyti lietuviškai! Saugu, šilta, jauku, gražu, ramu, saldu, kartais juokinga – tikras vaikystės rojus...

Nedidelis šių metų „Kitoks“ festivalis, jau tapęs ir tikiuosi, išliksiantis tradiciniu, tikrai galėjo įkvėpti, pamokyti, motyvuoti. Manychiau, pats metas atsirasti ir naujai aukštojo mokslo programai, rengiančiai teatro vaikams ir jaunajai auditorijai kūrėjus – ne tik aktorius, bet ir režisierius, dramaturgus, edukologus... Kodėl vis dar netikima, kad tai reikalinga ir perspektyvu? ■

Marmeladas. Claire Parsons Co

KAZIUKO MUGĖ

Divertismentas

VEIKĖJAI

Kastiknori – *masinių renginių režisierius, aktorius, dirigentas*

Kairys – *molėtiškas žemaitis*

Jolė – *jo žmona*

Laumakis – *medžio drožėjas*

Rūta – *jo žmona*

Kazimieras – *šventasis, kurį vaidina aktorė*

Velnius – *kaip ir visi nelabieji neaiškos lyties, modernus, beuodegis*

Jurgis – *šventasis, panašus į policininką*

Mugės dalyviai, gatvės muzikantai

Kasmetinė Kaziuko mugė Vilniuje. Ant improvizuotos pakyls Kastiknori pašnekesiams yra išsirinkęs ketvertą spalvingų mugės prekiautojų ir subūręs keletą gatvės muzikantų. Jis pats, tarsi koks šventės generolas, apsilvęs paradinį mundurą, nusagstytą Kaziuko mugės riestainiais ir meduoliais. Visą šį re(n)ginį Kastiknori tikisi įsiūlyti kuriai nors televizijai.

KASTIKNORI. Taigi, mielos ponios ir gerbiami ponai... Pradėsim, sugiedodami himną šventajam Kazimierui. (*Jis ir pats diriguodamas gieda.*)

VISI. O Kazimierai Kazimieraiti!

Kaziukai Kaziukaiti.

Lietuvos globėjau.

Šventasis užtarėjau!

(*Čia keliom akimirkom turėtų sušvytėti ir pats šv. Kazimieras.*)

Kazi mir griežtai, o karaliūne!
Gelbėk skęstančius liūne.
Nepamiršk tu Lietuvos,
Valstybės mūsų ir kalbos.

Nors lietuviškai ir nekalbėjai,
Bet Vilnių, Lietuvą mylėjai.
Mokyk ir mus mylėti savo šalį,
Kaip mylime tave ir Visagali.

KASTIKNORI (*žegnojasi garsiai skanduodamas*).
Var–dan tos Lie–tu–vos. Manau, visi žinote – per televiziją iš pradžių bus rodomi platūs mugės vaizdai. Vilniaus gatvėse žmonių skruzdėlynas... O toliau – jau mes. Mūsų himnas. Patys įdomiausi pašnekovai. (*Apsidairęs.*) Pradėsim nuo žemaičių. Kuris čia iš jūsų? (*Žvilgčioja į scenarijų.*)

KAIRYS (*prie „nudžiūvusios“ dešinės kojos prisitvirtinęs medinį kriukį. Kairioji – klumpėta. Ant kaklo moli-*

nių švilpukų – avinėlių, gaidelių ir varpelių virtinė). Tai gal jau, matyt, būsiu aš... Esu telšiškis, per savo durnumą atsidūręs Molėtuose.

KASTIKNORI. O kas jūsų kojai?

KAIRYS. Nudžiūvo supykus, kad pernai maniškė iš mugės jai klumpės neparvežė. Aš pagal pasą – Kairys, bet viską dariau tik su dešine ranka ir koja. Net būčiau dūręs su dešiniu... jeigu turėčiau ragus.

JOLĖ. Tu sugebi, sugebi ir be ragų... (*I Kastiknori.*) Kol kas dar esu jo pati.

KASTIKNORI. Jolė... Turbūt Nijolė. Pas mane parašyta: „Karinga savo vyro oponentė.“

JOLĖ. Jolanta. (*Savo molinius baravykus sudėjusi į tarankį, kuris šiek tiek slepia atsikišusį jos pilvą.*)

KAIRYS (*ironiškai*). Vieniems Jolė, kitiems Nijolė.

JOLĖ. Bet aš – tikra vilnietė! Radusi būdą gydyti žmones nuo visokiausių ligų ir nuo kvailumo. Su šitais va moliniais baravykais.

KASTIKNORI. Apie tai šiek tiek vėliau... O kas čia iš aukštaičių? (*Laumakiui.*) Jūs?

LAUMAKIS. Aš – kaip tas Puntukas, velnio neštas ir pamestas. Tėvas – iš Sibiro, mama – nuo Anykščių.

RŪTA. O aš atvirkščiai. Mama – iš Sibiro, tėvas – iš Merkinės. Dzūkai išmokė mane marginti. (*Savo margučių krūvą ji nešiojasi kaip kokioj sėtuvėj ant galvos. Žmonės stebisi, kaip tie kiaušiniai nenukrinta.*)

KASTIKNORI (*Laumakiui*). Turbūt visiems įdomu, kokį katiną laikote tame maiše.

LAUMAKIS. Anksčiau drožiau klumpes, o dabar... (*Ištraukia iš maišo vieną kaukę.*)

KASTIKNORI. Oi!.. Paslėpkit, paslėpkit. Visi tuoj užsinorės.

LAUMAKIS. Vieną jums dovanosim.

KASTIKNORI. Kaukės kartais prilimpa. Kaip tas mano vardas Kastiknori.

RŪTA. Kaip koks italas. Kastiknori... Man gražu.

KASTIKNORI. Atsiprašau. Koks ten triukšmas? Girdžiu švento Kazimiero balsą.

Dvi karingai nusiteikusios moterys atsiveja Kazimierą, kuris, šio to netekęs, dar stengiasi išsaugoti savo karūną.

KASTIKNORI. Kas atsitiko? Šventasis karalaiti, ko jos iš jūsų nori?

KAZIMIERAS. Atėmė mano leliją ir dar išplėšė iš rankų telefoną.

I MOTERIS. O ko jis braunasi į mūsų tualetą?

II MOTERIS. Jis toks Kazimieras kaip aš tamstos dėdė.

KASTIKNORI. Na, jūs panašesnės į tetas. O jis – tarsi nužengęs iš švento paveikslo.

I MOTERIS. Gal jis koks vištgaidis...

II MOTERIS. Gaidvištis... Iš tų, kurie nėra, bet norėtų būti vyrai.

KASTIKNORI. Dabartiniai vyrai retai kada būna tokio skaistaus veido ir taurios sielos kaip šventasis Kazimieras. Atsiprašykite ir supraskite – net šventiesiems kartais tenka užėti ten, kur karalius pėsčias vaikšto...

I MOTERIS. Tai čia jūs matot kokį nors teigiamą pozityvą?

KASTIKNORI. O būna ir neigiamų? Ar tik jūs, ponina, nesate kokio seimūno padėjėja?

II MOTERIS. O gal aš pati Seimo narė!

I MOTERIS. Išrinksim, jeigu nėra.

KASTIKNORI. Ačiū, kad perspėjot. Dabar grąžinkit nuskriaustam karaliūnui tai, ką iš jo atėmusios.

I MOTERIS. Nerealų. (*Grąžina apspurusią leliją.*)

II MOTERIS. Prašom. Bet žinokit – mes kreipsimės... (*Atiduoda Kazimierui mobiliųjį telefoną.*)

KASTIKNORI. Būtų gerai, kad šventasis karalaitis šitoms ponioms ir mums tartų kokį pamokantį žodį.

KAZIMIERAS. Aš – kaip mane mokė kanauninkas Dugošas... (*Patylėjęs ir atgavęs pirmąją orumą.*) Šienovni gramodzianie našego polsko–litevskogo krulevstva! Naše panstvo i naše duchovenstvo procevoja dėl jūsų, o jūs, litvinai, tik zlastis ir nenznotas čynijate... Pasiprovykit, eikiet skadais doskonalnasties, daby nie zginut ant ostotečno sūdo.

KASTIKNORI. Amen.

Abi moterys persižegnoja ir murmeldamos nueina.

LAUMAKIS (*Rūtai*). Tu ką nors supratai?

RŪTA. Nei lietuvis, nei lenkas.

JOLĖ. O kas tada tas mūsų šventasis? Kas?

KAIRYS. Kas iškas, tas ir sules.

LAUMAKIS. Na va... Tiek būtų pasakęs, ir būtų užtekę.

Kazimieras nueidamas kai kam atkiša pauostyti savo leliją. Kai kurie jam žemai lenkiasi ar net suspėja pakštelėti į ranką.

KASTIKNORI. Šventajam mugės globėjui palinkėję sėkmės, grįžkim prie savų margų dalykų. Molėtiškiui žemaičiui ant vienos kojos stoviniuoti jau turbūt atsibodo.

KAIRYS. Žemaitijoj žemaičiu manęs nieks nevadino. Žmonės mokėjo mane gerbti. Sakė – liolinas molinas, Molio Motiejus, Telšių pliumpis, bet niekas manęs nevadino keramiku. Buvau pats geriausias puodžius. Viešpats Dievas mus irgi nulipdė iš molio, bet paliko nedegtus, neglazūruotus. Todėl žmonės ir neskamba taip, kaip mano puodai.

RŪTA. Velniams paliko, kad išdegtų.

JOLĖ (*Kairiui*). Nuvažiavai kaip su bulvėm į malūną.

KAIRYS. Ne į malūną, o į Molėtus. Tai tu man pripūtei miglų, kad Molėtuose rasim gero molio.

JOLĖ. Radom. Argi tau neužteko?

KAIRYS. Užteko, bet va, kas liko. (*Pabarškina savo švilpynių virtinę.*) Prikepiu puodų, uzbonų, bliūdų, šikpuodžių... Pernai Jolei sakau – vežk tu tuos rakibolus į Kaziuko mugę ir nupirk man žemaitiškas klumpes. Net mierą, šakaliuką, jai įdaviau. Į žandą išlydėdamas pabučiavau.

JOLĖ. Nagi parvežiau, esi apsiavęs, turi tas klumpes.

KAIRYS. Turiu. Abi ant tos pačios kojos.

JOLĖ. Apsirikimas – ne vagystė.

KAIRYS. Bjauriau negu vagystė. Iš piktumo, iš zlas-tės man va šitą dešinę, pačią svarbiausią koją sutraukė ir iki šiol ištiesti negaliu.

KASTIKNORI. Mums visiems pamoka: neverta, brangieji, per daug pykti, nes nuo to kas nors gali nudžiūti.

JOLĖ. Supykęs jis net vieną, dar neišdegtą puodą užmaukšlino man ant galvos. Ir pradėjo tapšnoti.

KAIRYS. Ir būčiau aptapšnojęs... Vaikai tave išgelbėjo. Visi penki pasiuto juoktis, už pilvų susiėmę, aš ir pagalvojau: kad tik iš to juoko nebūtų ašarų.

JOLĖ. O aš... Pirmą kartą gyvenime atsikandau tikro išminkyto molio. Kad jūs žinotumėt, koks jis man pasirodė skanus! Ir kaip sveika!.. Todėl va, ir prekiauju moliniais baravykais. *Boletus Molėtus*. Taip juos pavadino specialistai.

KAIRYS. O aš pradėjau lipdyti visokius paukštukus, avinus, ožius... Kitaip sakant, švilpius, kuriais supykęs gali net patį velnią prisišvilpti. (*Paėmęs vieną švilpią.*)

KASTIKNORI. Geriau nereikia, geriau nereikia... Šitoje vietoje, kaip dabar mėgsta kartoti politikai, velnio verčiau nesikvieskim.

RŪTA. Aha... „Šitoje vietoje“ ir aš dar pridėčiau. Dabar visokios gyvatės, kiaulės, varlės, vištos ir lydekos *valgo*. Tik žmonės – kaip mes – vienas kitą ėda.

JOLĖ (*Kairiui*). Gana jau, viens kito nebeėskim. Štai – aš tau dovanuju savo širdį. Nesivaipyk. Čia Kaziuko meduolis, o ne molis.

KAIRYS. Daugiau neturi ką pasakyti?

JOLĖ. Turiu. (*Laukia Kastiknori pritarimo.*)

Kastiknori, tarsi rimtas dirigentas, išsitraukia kamertoną ir pademonstruoja, kaip turi skambėti Jolės balsas.

JOLĖ (*uždainuoja*).

O, tu raišas papūnieli,

Užsispyręs žemaitieli...

Mona balondieli...

KAIRYS. Na na, ir kas?

JOLĖ. Pats sakei – kas iškas, tas ir sules. (*Dainuoja iš naujo.*)

Užsispyręs žemaitieli,

Mona balondieli,

Dievs mums žada kūdikielį,

Sveiką drūtą konkulielį...

KAIRYS. Kam? Tau? Šešką ant mano galvos?

JOLĖ. Ne šešką, o šeštą.

KAIRYS. O aš sakau – šešką! Šeškai mėgsta tokias vištas kaip tu.

JOLĖ. Tu pats smirdi kaip šeškas, kai prisirūkai!

KAIRYS (*repuoja*).

Tylėk, pliorza, gausi per morzą!

Ne iš Dievo davimo,

Iš pačios pasileidimo.

Iš pačios, iš pačios...

Iš pačios apačios,

Šitos vietos plačios...

Ne iš Dievo davimo,

Iš pačios pasileidimo.

KASTIKNORI. Muzikan-
tai! Rimča, rimča ča... Nu-
traukime tą ginčą.

*Trumpas linksmas gatvės mu-
zikantų interliudas.*

JOLĖ. Bet aš dar nebaigiau.

KAIRYS. O aš dar nepradėjau.

JOLĖ. Kai tas priperėtgalvis prakeikė
mane ir tą Molėtų molį, pradėjo lipdyti savo
švilpius, ką aš tada?... Nusprenžiau – pati valgysiu
molį ir vaikus maitinsiu. Aš taip visiems uždainavau:

Molio privalgę, sula užgersit.

Sveiki lakstysit ir mažiau persit...

O jums dar galėčiau pridurti:

Pačią mylėsit, valdžios nekeiksit,

Molėtų molio niekad nepeiksit.

Nuo tokio vaisto – tvirtai pabrėžiu –

Nei paukščių gripo, nei skrandžio vėžio.

*Susirinkusieji jai pritaria, ploja ir ima graibstyti mo-
linius baravykus.*

KAIRYS. O kas tą molį išminkė? Kas išblusinėjo, kad
neliktų nei sliėkų, nei žvyro, nei vabalų?

JOLĖ (*dainuodama reklamuoja savo prekę*).

Žemė, molis – mūsų motina, tėvas ir brolis...

Gydantys grybai, gydantis molis!

Kad valgytum, gertum ir mirt nenorėtum –

Boletus Molėtus, Molėtus boletus!

LAUMAKIS. Tai kodėl tu savo vyro neišgydai?

JOLĖ. Tai kad jis neprašo. Spardosi, nenori.

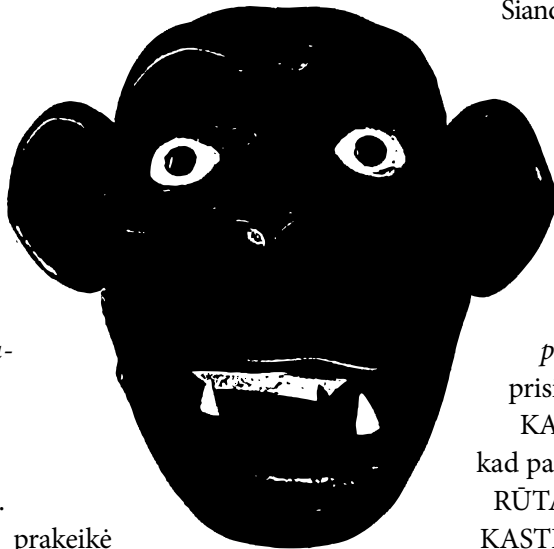
RŪTA. Spardosi? Turėdamas tik vieną koją?

JOLĖ (*dainuodama nueina*).

Boletus Molėtus, Molėtus boletus...

Kaziuko proga bent paragaukit,

Šiandien nepirkę, ryt nebegausit.

KAIRYS. Žmona – į dakta-
rus, o aš gal kokią velnienę
prisišvilpsiu... (*Švilpia.*)

KASTIKNORI. Palaukit,
neskubėkim.

RŪTA (*laikydama rankoj
dvi žemaitiškas klumpes, krei-
piasi į Kastiknori*). Jūs manęs ne-
prisimenat?

KASTIKNORI. Kaip jūs norėtumėt –
kad pameluočiau, ar teisybę sakytiau?

RŪTA. Gal kaip nors per vidurį...

KASTIKNORI. Tada pusę teisybės
klokit jūs, o jau kitą – aš.

RŪTA. Mano vyras tada buvo nuėjęs
ieškoti geros vietos.

KASTIKNORI. Taip...

RŪTA. O jūs priėjot, pagyrėt mano margučius. Pa-
klauset, kokios vištos juos deda, o aš susijaudinus pasa-
kiau: „Pati dedu, pati juos marginu.“

KASTIKNORI. Aš jus pagyriau. Jūs man pasirodėt...

RŪTA. Ir jūs man pasirodėt panašus...

KASTIKNORI. Į ką?

RŪTA. Nežinau. Gal koks kunigas, daktaras... O gal
iš kokio serialo...

KASTIKNORI. Ačiū. Kai kurioms moterims aš vis
dar patinku. Ypač kai vyrai nemato.

RŪTA. Paskui prisiminiau – juk aš turėjau kaukę...
Pradėjau ieškoti, radau, bet žiūriu, kad jūsų jau nebėr.

KASTIKNORI. Įdomu. Tai kurgi ta kaukė?

RŪTA. Vyras turi, mes jums dovanosim. (*Patylėjęs.*)
Paskui priėjo ta moteriškė, kuri moliu tada dar nepre-
kiavo, ir nusipirko žemaitiškas klumpes. O aš jai apsi-
žioplinus sudėjau vieną ant kitos... Nepažiūrėjau, kad

abidvi kairiosios. Todėl dabar atiduosiu jos vyrui dvi dešines, kurios taip ir liko gulėti ant mano sąžinės.

KAIRYS. Vo! Jetit sveikat nesikeikiant!.. Kur ta Jolė su tuo savo moliu? (*Švilpia.*) Kas nors prilaikyk, aš turiu atsisegti tą kriukį.

Gatvės muzikantai jam padeda tai padaryti. Links-mame šurmulyje atsiranda ir Jolė, kartodama savo reklaminę dainą.

JOLĖ. Kas gi čia vyksta? (*Kairiui.*) Girdėjau – švilpei.

KAIRYS. Sakiau – aš galiu net patį velnią prisišvilpti. Tie geri žmonės man atvežė dvi dešines klumpes. Dabar šitą koją reiks gydyti, o kairiąją išsprausim į atsargą.

JOLĖ. Išgydysiu. Še, imk grybą, suvalgyk. Nesiraukyk. O jūs, ponai, stebėkit: mačys ar nemačys... *Boletus Molėtus*. Tas pats molis, iš kurio visi esam nulipdyti.

Gatvės muzikantų interliudas. Per tą laiką Kairys prisitaiso kriukį prie sveikosios kojos, o „nudžiūvusią“ dešinę įspraudžia į jai tinkančią klumpę.

KAIRYS. Va jums... Baletas iš Molėtų. Dabar vėl būsiu dešinysis. Ne vienai, o net dviem kadencijom. Ačiū poniai Rūtai ir tam žemaitiškų klumpių drožėjui.

LAUMAKIS. Čia jau paskutinės mano klumpės. Kaukes drožti įdomiau.

JOLĖ. Visiems ačiū, o man – špygą?

KAIRYS. Aha... Ir Šventajam Rašte parašyta: „Gyvatė žemaičiui įgėlė, nuo to pati nusprogo nabagėlė.“

JOLĖ. Nemeluok – Šventam Rašte nėra, bent negirdėjau.

KAIRYS. O turėtų būti! Argi aš kaltas, kad nėra.

KASTIKNORI. Tai kur ta man žadėtoji kaukė?

LAUMAKIS. Jūsų?... Rūta, atrodo, sakei, kad šita.

RŪTA. Taip, taip... Jis tikrai panašus. (*Įteikia kaukę ponui Kastiknori.*)

Medinė (arba kitokios medžiagos) kaukė – juokinga, šaržuota, kai kas gal sakytų, siaubinga.

KASTIKNORI. Tai čia, vadinasi, aš...

RŪTA. Šiemet jūs tikrai gražesnis.

KASTIKNORI (*priblokštas*). Šitoj vietoj man reikia, kad kas nors padainuotų. (*Švilpia.*)

LAUMAKIS (*kilnodamas kaukes*). Žiūrėkit, gal kitiems labiau tiks...

KAIRYS (*žemaitiškai*). Vėjna žvaigždė graži, kita da gražesnė...

Šį dainos motyvą pasigauna muzikantai. Kiti net uždainuoja. Bet netrukus iš kažkur išnyra arba nusileidžia Velnias su mikrofonu rankoje.

VELNIAS (*pasišaipęs, pasikraipęs kaip dažnas estrados dainininkas*). M–mm... m–mm... Ša ša ša... (*Sulaukęs reikiamos muzikos, uždainuoja aukštu, gundančiu, beveik moterišku balsu.*)

Vyrai mūrai, patinai,

Jums padėsiu būtinai.

M–mm... Ša ša ša...

Jei neturite pačios –

Nuo viršaus lig apačios...

M–mm... Ša ša ša...

Čiupinėju, masažuuju –

Susitarsime gražiuuju.

M–mm... Ša ša ša.

MOTERYS (*protestuodamos*). No no no! No no no! No no no!..

VELNIAS (*dabar jau žemesniu balsu*).

Moterys, mergos! Ponios ir panelės,

Ša ša ša, ša ša ša...

Suras velniai ligi Velykų –

Specialiai jums – tokių dalykų...

M–mm! Ša ša ša...

Tiks jums prie kelių ir prie stringų,

Velnioniškai aistringų...
M–mm... Ša ša, panelės,
Tiks ir prie suknelės.
Tiks, tiks, tiks...

Jis baigia dainuoti ir graužia agurką, kuris iš pradžių priminė bevielį mikrofoną.

KASTIKNORI. Beje, prisistatykit. Kas jūs toks, po galais?

VELNIAS. Geriau sakykit „po velniais“, nes aš – vienas iš jų.

JOLĖ. Prisišvilpėm.

KASTIKNORI. Tai kas tu? Velnias, velnienė ar... du viename?

VELNIAS. Aš, galima sakyti, kas tik nori...

RŪTA. Vieną Kastiknori mes jau turim.

VELNIAS. Vienas tokioj mugėj ne karys... Kovo mėnuo – toks laikas, kai gali snigti, lyti ir pustyti. Norit įsitikinti?

LAUMAKIS. Su mūsų norais niekas nesiskaito.

VELNIAS (*svajingai*). M–mm... Ša ša ša!.. Čia bus kai kas iš to, ką jūs pasėjot. Mes tik surinkom ir iškūlėm. Įsiklausykit.

Pasigirsta garsų kakofonija. Lietuvoj girdimi posakiai, žodžiai, vertalai: „Vau, bliamba, karoče, kaifas, bliambočka, super, bliat, tipo, ta prasme, ne prie ko, va-rom, kietas, juodai...“

KASTIKNORI. Gana. Supratom.

RŪTA. Čia nei lietus, nei sniegas.

JOLĖ. Smogas.

VELNIAS. Jūs norite lietaus? Prašom. (*Sušvilpia pro pirštus.*) Gaivinantis pilstukas su visokių rūšių kvaišalais.

Pasipila lietus. Vieni išsižioję gaudo matomus arba nematomus lašus, kiti išskleidžia skėčius ir dangstosi gobtuvais. Netrukus kai kurie jau apsvaigę pradeda kvailioti, pasijunta esą diskotekoje.

KASTIKNORI. Kairy! Kairy! Švilpk, žemaitiškai sa-

kyk ką nors, kad jis iš čia pradingtų.

VELNIAS. Palaukit, palaukit. Čia dar ne viskas. M–mm, ša ša ša...

Lietus nurimsta, bet iš aukštybių pasipila šiukšlės. Velnias kvatojasi. Vieni bando tas šiukšles rinkti, kiti jas spardo arba ir patys ką nors numeta.

KASTIKNORI. Kur šventasis Kazimieras? Gal kas matėte mūsų globėją?

JOLĖ. Mačiau, mačiau. Jis net suvalgė vieną mano grybą.

KASTIKNORI. Tikėkimės, kad jam ir vėl neprireikė...

Velnias patenkintas juokiasi.

LAUMAKIS. Va, matau – jis jau ateina.

Grįžta Kazimieras. Priekyje žengia jį saugantis Jurgis, praskindamas kelią rūkstančia smilkykle. Kitoje rankoje – ietis. Jos kotas primena ilgą Vilniaus verbą. Žmonės suklaupę gieda himną.

VISI.

O Kazimierai Kazimieraiti!

Kaziukai Kaziukai!...

Nepamiršk tu Lietuvos,

Valstybės mūsų ir kalbos.

Velnias mėgina slėptis už nugarų.

KASTIKNORI (*žegnojasi*). Var–dan tos Lie–tu–vos. Ačiū Dievui, sugrįžo šventasis karalaitis. Deja, kaip matot, net jam prireikė Angelo Sargo.

KAZIMIERAS. Jis ne angelas, o mano bičiulis šventas Jurgis.

KASTIKNORI. Ooo!.. Šventasis Džordžas! O mes čia niekaip neatsikratome Velnio. Kurgi jis dingio, po galais?

VISI. Čia, čia, čia... Va jis! Dabar apsimeta angelu.

Kazimieras kažką mums nežinoma kalba pasako Jurgiui.

Šis atiduoda smilkyklę Kazimierui, o pats apžergia medinį obuolmušį žirgelį. Atkišęs ietį, pasispirdamas kojom nujoja paskui sprunkantį Velnių. Kazimieras eina ratu, smilko Velnio paveiktus žmones. Šie atgailaudami gieda.

VISI.

Nors lietuviškai tu ir nekalbėjai,
Bet Vilnių, Lietuvą mylėjai.
Išmokyk mus mylėti savo šalį.
Kaip mylime tave ir Visagalį.

Iš dangaus pasipila gyvos ar negyvos gėlės. Sugrižta Jurgis, nugalėjęs Velnių. Ant ieties smaigalio užmautas gerai apskrudęs mugėje keptas viščiukas.

JURGIS (*Kazimierui*). Kromas romas, vidupenė sprakt. Samzaram ajasa!

KAZIMIERAS. Šventasis Jurgis man pranešė, kad Velnias jau ten, kur jis ir turi būti. O ant iešmo – visiems mums iškeptas viščiukas.

JOLĖ. Pats velnias ant iešmo mums labiau patiktų.

KAZIMIERAS. Mes, deja, ne angelai. Jie kai kada nusileidžia iš dangaus, o mes tik retkarčiais pakylame į dangų... Iš ten viską matom, suprantam, bet padėti negalim.

KAIRYS. Būtų įdomu žinoti, ko mes čia, žemėje, dar galime tikėtis.

KAZIMIERAS (*Jurgiui*). Apriktu spraktu, saidaku raku tam tararai.

JURGIS. O, dingi moja, dingi nazaram tram.

KAZIMIERAS. Mūsų nuomonės beveik sutampa: netrukus jūs čia sulauksite pavasario.

KAIRYS (*be ironijos*). Ak, šitaip...

LAUMAKIS. O ką jūs patartumėt – ar mums atrodyti kvailesniems negu esam, ar vaidinti protingus?

KAZIMIERAS (*Jurgiui*). Samzaram kibildai. Jamu – keįts, kondu – šūds...

JURGIS. Šaku maku, druli keruli, peizor pėds.

KAZIMIERAS. Abudu sutarėm – į šitą klausimą neatsakysim.

JOLĖ. Taip ir maniau. Užkąskime molio ir eikim namolio.

Garsiai suskamba Kastiknori telefonas.

KASTIKNORI (*atsiliepia*). Taip, mes čia dabar šnekam su šventaisiais. Pačioje Kaziuko mugės širdyje. (*Pauzė.*) Ak, šitaip... Aha... Tokios tokelės... Buvau ir esu Kastiknori, o jūs tikėjotės ko kito? Aišku... Tamsu kaip dieną, šviesu kaip naktį.

Visi tyli. Atrodo, visa mugė nuščiuvusi laukia.

KASTIKNORI (*baigia nemalonų pokalbį*). Taip. Turėsiu jiems ką nors pameluoti.

RŪTA. Ką jums pasakė?

KASTIKNORI. Dar nežinau, meluoti ar sakyti teisybę.

RŪTA. Gal vėl kaip nors per vidurį...

KAIRYS. Aš irgi kartais pameluojau.

JOLĖ. Retkarčiais, ilgai stenėjęs, pasakai ir teisybę.

KASTIKNORI. Teks tada ir man... Buvau italas, o dabar mano prodiuseris pasakė, kad nuo šios dienos būsiu japonas. *Kokito*. Skamba neblogai.

KAIRYS. Ne... Žalias puodas neskambės.

KASTIKNORI. Jie viską nufilmavo, bet žiūrovams neparodys.

KAIRYS. Na va, sakiau... Spiru – rėjt, jamu – kėįts, kondu – šūds.

LAUMAKIS. O aš tos šventųjų kalbos nesuprantu.

Kazimieras ir Jurgis, matyt, jau gerokai išalkę, dorvoja keptą viščiuką.

RŪTA. Vis tiek sakykim, kad viskas bus gerai.

LAUMAKIS. Patys sau galim šiek tiek ir pameluoti. (*Užsideda kaukę, norintiems dalija kitas.*)

RŪTA (*uždainuoja*).

Gera, blogai, dainuokim linksmai!

MOTERYS.

Myluoju – meluoju, paploju, aploju,

Tik truputį, retai, bet nepikantai.

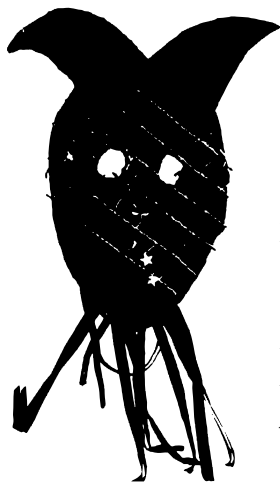
Meluoju tau, meluoju sau,

Pati tikiu, ką pasakau.

VYRAI.

Kai kategoriškai ką nors malū,
Liežuvis remiasi melu.

Kai suokiu, kokia tu graži,
Šiek tiek meluoju, dievaži...

VISI.

Nebijom apgauti nei Dievo,
nei valdžios,

Nes jie irgi meluoja nuo pat
pradžios...

*Kitiems dainuojant, grojant,
Kastiknori dėl kažko susitaria su
Laumakiu, o prie Kazimiero ir
Jurgio prisijungia Velnias. Jie visi
trys baigia doroči viščiuką.*

KASTIKNORI (*visiems*). Brangieji! Lietuvos žmonės!.. Kaziuko mugė, kaip ir pats gyvenimas, verda. Nelinksmą žinią, kad mūsų niekas niekur neparodys, sutikime rimtai, bet ne liūdnai. Savo prašmatnų mūdurą aš perleidžiu medžio drožėjui, o Laumakis dovanuoja man savo kailį, meškos suvaidinti čia taip ir nesiryžęs.

LAUMAKIS. Jis ne mano, o tėvo.

RŪTA. Ne tėvo, o meškos. Lokio, kurį parsivežei iš Sibiro.

LAUMAKIS (*jau apsivilkęs Kastiknori munduru*). Jis buvo mėgėjas pameluoti,

KASTIKNORI. Nesupratau – lokys ar jūsų tėvas? (*Apsivelka lokenom.*)

RŪTA. Abu labu, abu labu tokiu...

JOLĖ. O mums kas iš to?

KAIRYS. Kas man už tą stovėjimą ant vienos kojos?

RŪTA. O man? Jūs manot, lengva – šitiek margučių ant galvos.

KASTIKNORI. Gerbiamieji! Mes čia bendrom jėgom sukūrėme jums tokią reklamą!..

Prie jo prisiartina protestuojantis Kazimieras, Jurgis ir Velnias.

KAZIMIERAS. Jie visi – prekyautojai, o mes?

JURGIS. Už visą darbą – tik tą suskrudintą viščiuką? Jamu – keits, kondu – šūds...

KASTIKNORI. Jūs buvote, esate ir toliau galite likti šventieji.

VELNIAS. Jie – šventieji, o aš? Velniui tikrai niekas nieko neužfundys.

KASTIKNORI (*nustebęs*). Velniui?! Gerbiamasis, čia tokia daugybė panašių į tave!..

JOLĖ (*Kairiui*). Einam. Užsinorėjau rūkytų lašinių.

RŪTA (*Laumakiui*). Ten žvejai iš pamario. Taip skaniai kvepia rūkyta žuvis.

KAZIMIERAS. Matot!.. Jie jau žino, ką pirks ir iš ko sumokės.

KASTIKNORI. Bet jūs gi artistai! Jūsų melas – didelis menas. Muzikantai... Kodėl jie dabar tyli? Žino, kad suteiks mums daugiau džiaugsmo negu tie rūkyti lašiniai arba karšiai. (*Duoda jiems ženklą pradėti.*)

Gatvės muzikantai užgroja, dainininkai uždainuoja.

VISI.

Buvo mugė Vilniuj,
Visas Vilnius – mugėj...
Mugė bu, mugė vi,
Mugė bus, kol mes gyvi!

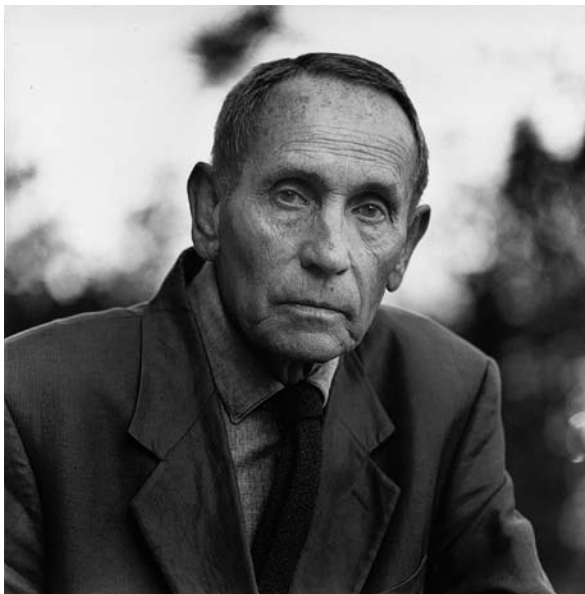
Kas turėjo pinigėlių,
Nusipirko barankėlių...
Mugė bu, mugė vi,
Mugė bus, kol mes gyvi!

Viens čia gėrė, kitas valgė,
Trečias pasižvalgė...
Mugė bu, mugė vi,
Mugė bus, kol mes gyvi!

PABAIGA

2014

TADEUSZ KONWICKI: APIE VILNIJĄ IR KRESŲ FENOMENĄ

Daugelio lenkų laikomas iškiliausiu XX a. Lenkijos rašytoju Tadeusz Konwickis, šiemet sausį miręs Varšuvoje, kūrybinio įkvėpimo sėmėsi iš Lietuvos. Beveik visos jo knygos, režisuoti filmai, kino scenarijai pasakoja apie gimtąją Vilniją. Daug kartų bandė su ja atsisveikinti, sau ir kitiems žadėdamas neberašyti apie kraštą, kuriame praleido, regis, tiek nedaug laiko (į Lenkiją išvyko jaunystėje), bet, anot literatūrologų, Lietuva visiems laikams liko jo širdyje.

Štai ką apie savo gimtinę ir apie kresus Konwickis pasakojo dideliame interviu dienraščiui *Rzeczpospolita* (2000):

„Šių dienų akimis žvelgiant, gyvenimo būdas mano vaikystės Vilnijoje buvo kupinas neapsakomų keistenybių. Antai knygų skaitymas buvo laikomas

ištvirkėlių pramoga, ką jau ir kalbėti apie kiną – jis vadintas tikru velnio pramanu.

Beveik nė viena šeima neturėjo „gyvų“ pinigų, žmonės viską pasigamindavo patys. Jeigu ko nors nepajėgdavo pasidaryti, tai už porą grašių nusipirkdavo didžiajame Kaziuko kermošiuje, kuris vykdavo Vilniaus Lukiškių aikštėje. Ten galėjai gauti visko, ką tik tenykštė žemė subrandindavo, ką tos žemės žmonės sukurdavo.

Mane užaugino seneliai. Ne itin pasiturintys, veikiau nuskurdę, jie gyveno asketiškai ir senamadiškai, kitaip tariant, laikėsi tiesiog didvyriškos moralinės drausmės, griežtų elgesio taisyklių. Manau, to asketiškumo kažkiek perėmiau ir aš.

Į valgymą, maistą žiūrėta tik kaip į kūno pastiprinimą, kad užtektų jėgų dirbti. Pramogos apskri-

tai neegzistavo. Vienintelė pramoga seneliams buvo malda arba trumpas poilsis, gurkšnojant arbatą. Tvarkos griežtumas pasireiškėdavo, pavyzdžiui, dar ir tuo, kad vaikui buvo draudžiama prabilti pirmam. Prie stalo vyraudavo tylą. O kai kalbėdavomės, vienas į kitą kreipdavomės trečiuoju asmeniu: „Tegul močiutė papasakoja, tegul Tadukas padaro...“ Seneliai tarpusavyje irgi šitaip kalbėdavosi.

Visos šventės – Kalėdos ar Velykos – vykdavo pagal vienodą ritualą, daugiausia dėmesio skiriant religinėms apeigoms. Būtinai eidavome į Bernelių mišias, Prisikėlimo pamaldas, apskritai į bažnyčią. Ne tik mano šeima, bet ir visa bendruomenė buvo labai religinga.

Kalėdinę eglutę puošdavome savo pačių pagamintais žaisliukais: iš spalvoto popieriaus iškirptomis girliandomis, bumbulais, padarytais iš tuščių kiaušinių, kuriuos apklijuodavome blizgučiais, dar ką nors sukurdavome iš kartono... Tiek vaikai, tiek suaugusieji kasmet su entuziazmu imdavosi tokių darbų.

Šventės anais laikais buvo visiškai kitokios – labai šeimyniškos, ramios, bet ne tik todėl, kad aplink gausybė sniego, per pusnis nieko nematyti. Baisus speigas ir nepaprastai giedras, žvaigždėtas dangus – prisimenu tą pasakišką vaizdą. Smarkiai skyrėsi nuo šių dienų ir anuometinė nuotaika, atmosfera, žmonėms daug reiškė padorumas, tyrumas...

Prisimenu, Kalėdos būdavo švenčiamos savaitę ar net ilgiau, dažniausiai iki Trijų Karalių. Taip elgtis vertė gamta – juk laukus, miškus dengė beveik neišbrendami pusnynai. Iš anksto visai giminei būdavo paklojamas patalas, šieno pritutinami čiužiniai. Kiekviename pirkios kamputyje kas nors miegodavo net ir ant plikų šiaudų. Laiką užimdavo palaimingas tinginiavimas, valgymas, gėrimas ir nesunkios pareigos pasirūpinti gyvūnais, jei kas laikydavo šunį, ožką ar vištą. Užsklėstos iš vidaus, gryčios atrodė tarsi šventinės tvirtovės.

Kodėl nuolatos tarsi maniakas grįžtu į Vilniją, į kresus, nors norėčiau visiems laikams nuo jų atsiplėšti? Todėl, kad nepajėgiu užmiršti tos nepaprastai įdomios, savotiškos, stebuklingos vietos. Kiek akys

užmato – didžiulės erdvės, plyni laukai, o tose dykynėse kur ne kur tarp miškų pasklidę maži miesteliai, kaimai. Pavyzdžiui, Buivydžiai, kuriuos esu aprašęs knygoje. Tarp miškų tada būdavo daug visiškai negyvenamų plotų. Vaikystėje labai bijojau, kad jeigu pasiklyščiau, tai jau niekada iš miško negrįžčiau. Meškos ten neužsukdavo, bet vien pagalvojus apie vilkus, apimdavo neapsakomas šurpas.

Žemė Vilniuje prasta, be to, kiekvienas sukilimas prieš carą baigdavosi turto konfiskavimu. Sukilimą pralaimėję šlėktos nuskursdavo, ilgainiui virsdavo valstiečiais arba imdavosi kokio nors verslo – amatų, steigdavo fabrikėlius. Kai Vilniuje atsirado geležinkelis, milžiniškas civilizacijos pasiekimas, žmonės jau gaudavo šiokių tokių darbą – kas pačiame geležinkelyje, kas telegrafe, pašte. Tačiau vis tiek stropiai saugodavo savo bajorystės popierius, kad išvengtų 25 metus trunkančios tarnybos caro kariuomenėje ir būtų pašaukti tik vieniems metams.

Pačiame Vilniuje niekada negyvenau. Jis man anuomet kėlė siaubą, atrodė milžiniškas didmiestis tarsi koks Niujorkas. Pavaikščiojęs pusvalandį po Vilnių, jausdavaisi lyg apdujęs, visiškai nebesiorientuodavau, nepajėgdavau surasti stoties.

Vilniuje gyventa skurdžiai, tą liudija ir faktas, kad turėti batus žmonėms reiškė tą patį, ką šiandien turėti automobilį. Iki šiol mane kamuoja sušlapusių kojų kompleksas. Kiauras dienas slidinėdavom arba čiuoždavom su varganais, sukiužusiais batais, jie amžinai būdavo permirkę, kojos šlaputėlės. Mano didžiausia svajonė buvo nors kartą apsiauti sausus batus. Okupacijos metais mūsų, patrakusių vaikų, idealas buvo vokiški kareiviški trumpaauliai batai. Kad ir senutėliai, net keliasdešimties metų, jie gerai išsilaikydavo, nes vokiečių avalynės meistrai nuolatos kruopščiai juos paremontuodavo. 1943 m. ir aš tokius pagaliau turėjau – naujai vinimis pakaustytus, tada vadintus „geležiniais batais“. Tačiau avėti tokius batus buvo nepaprastai rizikinga – sučiupę ką nors, apsiavusį kareiviškais batais, vokiečiai tuoj pat nušaudavo, juk ne paslaptis, kad įsigyti tokius galėjai arba iš korumpuoto, arba iš nužudyto vokiečio.

Nors buvau pusiau našlaitis, o seneliai gyveno gana skurdžiai, vis dėlto tikrai negalėčiau tvirtinti, kad mano vaikystė panaši į Dickenso herojų vaikystę. Juk buvau „Vilniaus žulikas“. Ką su draugais mes išdarinėdavom, baisu net prisiminti!..

Mano vaikystės Vilnijoje tiksliai nustatyti kieno nors tautybę, turiu omenyje tik tautinę savimonę, buvo neįmanoma, nebent atgabentum kokį nors milžinišką įrenginį ir ilgai juo tyrinėtum. Bet konkrečių duomenų vis tiek vargu ar pavyktų gauti. Viskas ten buvo taip susipynę, neaišku, taip sudėtinga. Antai kaimynystėje gyveno šeima, kurią galima pavadinti lietuviais–baltarusiais, nors patys save jie vadino lenkais. Paskui pas tuos mano pažįstamus atvažiavo iš Lietuvos dėdė su žmona ir trim vaikais. Vyriausias iš jų laikė save lenku, o abu jaunesnieji buvo aršūs lietuvių nacionalistai. Vien tik šios šeimos pavyzdys rodo, kokių didžiulių tautinių komplikacijų būta anais laikais. Žinoma, mes mušdavomės su tais vaikais, bet ir žaisdavome drauge tinklinį.

Dažnai klausama, kodėl lenkus taip vilioja kresų tema? Antai net Paryžiuje iš visų pasaulio kampelių susirinkę lenkai diskutuoja apie Adomą Mickevičių, Czesławą Miłoszą, Jozefą Mackiewiczų, Witoldą Gombrowiczų, kresų žydus, kitus iš ten kilusius žmones. Kodėl vis dar gyva toji kresų legenda, jeigu kresų nebėra? Todėl, kad kresai savotiškai išsiskyrė iš visos teritorijos ir etninių grupių. Jie tapo abstrakčia šalimi, kabančia kažkur aukštai virš Žemės. Tai kraštas, gyvas tik kultūrinėje sąmonėje. Dabar tai šalis, kuri be paliovos vystosi, keičiasi, jos piliečiais tampa nauji žmonės. Jie gyvena intensyvią gyvenimą, turi savo istoriją, aprašytą eseistikoje, apysakose, atsiminimuose, istoriniuose veikaluose. Kresų biografija atspindi filmuose, tapyboje, net muzikoje.

Žmonės, kurie suvažiuoja į Paryžių ar kur kitur pasiklausti paskaitos apie Mickevičių ar Heleną Orzeszkową ir Lietuvą, yra kresų žinovai, mylėtojai, priklausantys keistam šešėlių pasauliui. Tačiau tai nepaprastai spalvingas šešėlių pasaulis, po kurį jie klaidžioja iki šiol, nors šiandien jis egzistuoja tik vaizduotėje. Mada šnekėti apie kresus, juos prisi-

minti neprašina. Iš pradžių keletas, o paskui net keliasdešimt rašytojų jau daug metų gilinasi į šią temą, nesiliauja gvildenę kresų legendos, nebeegzistuojančiam kraštui suteikdami naują turinį, spalvas, peizažus ir vaizduotės pagimdytus personažus. Todėl tas buvęs pasaulis darosi dar patrauklesnis, gražesnis, visapusiškesnis. Šitaip kuriamas mitas, legenda. Ir aš prie to prisidėjau.

Du pasauliniai karai Europoje lėmė, kaip žinome, didžiulius pokyčius. Atsirado geografinės zonos, juostos, kurių niekas negalėtų pavadinti *Niemandsland*, nes tai būtų tikrovės iškraipymas. Tai keistos teritorijos. Naujieji atvykėliai dar nesukūrė pakankamai stiprios tų vietų dvasios, ypač kultūrinio požiūriu, o tai, ką buvo sukūrę ankstesnieji gyventojai, jau išgaravo, išnyko. Turiu omenyje viską: papročius, religijas, filosofiją, literatūrą, dailę, paminklus... Šis fenomenas žmonių atmintyje – juk viskas vyksta būtent atmintyje – įtvirtina naują paveikslą, naują atspindį to, kas buvo. Kalbu apie lenkų literatūrą, susijusią su Galicija ir su Lietuva, geografiniu atžvilgiu net iki Poliesės.

Kita vertus, galima drąsiai teigti, kad panašus reiškinys būdingas ir vokiečių literatūrai, jų mąstymui. Pavyzdžiui, Güntherio Grasso, Christos Wolff kūrybai. Vokiečių spaudoje nuolat regiu knygų reklamas, pabrėžiančias, kad veiksmas vyksta *in Masuren, in Pommern*.

Žinoma, lengviausia būtų manyti, kad tai atspindi tam tikras są sąmonėje užsilikusias revanšistines idėjas, ypač kai kalbame apie vokiečius. Tačiau, mano nuomone, taip nėra. Šie procesai vyksta kitame lygmenyje ir jie visiškai suprantami.

Yra ir trečias elementas, skatinantis keliauti po abstrakčią šalį. Žmonės dabar labai daug juda, bas-tosi po pasaulį, bet kai jau pasisotina nematytais kraštais, naujais įspūdžiais, ima ilgėtis vietų, iš kurių patys kilę. Tai vadinama gimtosios žemės ilgesiu, noru sugrįžti prie savo šaknų. Be to, žmogui būdingas snobizmas – troškimas būti truputį kitokiam, originaliam, šiek tiek egzotiškam, kad kuo nors išsiskirtum, atrodytum savitas. Daugiausia viso to suteikia tolima gimtinė.

Beje, turiu prisipažinti, kad buvo metas, kai gėdijausi Vilniaus ir Vilnijos, pavydėjau draugams, kilusiems iš Šlionsko, Plocko ar iš kur nors kitur. Tada galvojau: jie iš garbingų vietų, iš svarbaus pasaulio, o aš – tik iš Vilnijos. Tačiau vėliau supratau, kad man, literatui, tokia kilmė duoda daug naudos.

Lenkijoje kai ką baisiai jaudina istorinė Lietuva – polonizuota, lenkų dominuojama LDK. Puoselėdami prisiminimus apie senąją Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, nuolat ją minėdami, jie mano, kad suteikia malonumą lietuviams ir baltarusiams. Tačiau yra visiškai priešingai, ir naivūs mūsų svajotojai apie imperiją „nuo jūros iki jūros“ privalėtų su tuo susitaikyti. Lietuvius ir baltarusius apima siaubas, girdint paternalistinius, protekcionistinius lenkų postringavimus. Šių tautų aspiracijos, siekiai yra absoliučiai kitokie. Jos nenori nei autonomijos, kurią maloningai joms siūlome, nei mūsų hegemonijos. Lietuviai, baltarusiai trokšta pagaliau išsiaiškinti tuos reikalus iki galo, kitaip tariant, viliasi, kad visiems laikams pripažinsime jų teisę į savitumą. Jie nenori nieko girdėti apie mūsų pretenzijas. Tik tada, kai ryšimės tikram kilniaširdiškumui, kai mums pakaks drąsos elgtis garbingai, gal ateis laikas atgyti bendroms šaknims. Šie Lenkijos kaimynai pirmiausia nori pasijusti visiškai nuo mūsų nepriklausomi ir tik po to jie iš tikrųjų mus pamils. Tad privalome žvelgti į juos dėmesingai, o ne arogantiškai. Taip sakau todėl, kad man teko gyventi tarp lietuvių ir baltarusių, neblogai juos pažįstu.

Mūsų kultūra už daug ką turėtų būti dėkinga lietuviams, baltarusiams. O ką jie pasiima iš mūsų kultūros? Ką sau susigrąžina? Tikrai galėtų pasiimti, pavyzdžiui, Adomą Mickevičių, nes tam yra daug stiprių argumentų. Puikiai žinoma, kad jo pavardė kilusi iš baltarusiško vardo Mička. O kad būtų dar akivaizdžiau, koks komplikotas šis reikalas, priminsiu – be Adomo Mickevičiaus dar yra ir lietuvių rašytojas Vincas Krėvė-Mickevičius.

Taigi mes su savo įsitikinimais nieko nelaimėsime. Norime to ar nenorime, bet turime pripažinti, kad Lenkijos paveldas yra ne vien lenkiškas, nemenka jo

dalis yra lietuviška arba baltarusiška. Mūsų kaimynai tikrai turi rimtą istorinį pagrindą šitaip tvirtinti. Antai lietuviai turi teisę sakyti, kad atidavė mums viską, ką turėjo geriausio, – šviesiausias, talentingiausias, kūrybingiausias asmenybes. Lietuviai visada labai pasiduodavo polonizavimui, visas jų elitą sulenkėjo. Tačiau rusifikacijai jie nepasidavė, buvo atsparūs. Su Lietuva mus sieja be galo daug dalykų. Netgi tai, kad lietuvių kalboje apstu polonizmu. Apie baltarusius net nešneku – ten iš tikrųjų viskas yra bendra su mumis, esame iš vieno kamieno išaugę.

Dar kartą pabrėžiu: privalome elgtis išmintingai. Ne pasipūteliškai, didžiadvasiškai, bet protingai ir teisingai. Reikia kartą ir visiems laikams išspręsti šiuos klausimus. Pripažinti, kad šios tautos skiriasi nuo mūsų – tai skirtingos kultūros, skirtingos tradicijos. Tai, kas jų, tegul jiems ir priklauso! Su širdgėla ir skausmu paminėsiu Vilnių, nes jis visada buvo, dar iki bendros valstybės padalijimo, iki bendros nepriklausomybės, Lietuvos sostinė, LDK piliečių nepaprastai saugoma ir atribojama nuo Karūnos. Juk patys lenkai tada tai pripažino ir gerbė. Turime ir šiandien gerbti tai ir pripažinti. Kitaip tariant, išsižadėti, atiduoti. O Švenčiausioji Mergele, aš ir Vilniaus galiausiai išsižadu? Taip, išsižadu! Juk jau seniai tą padariau.

Nenoriu niekada ten sugrįžti kaip revanšistas.

Kad ir ką šnekėtume, mūsų sąžinę temdo daugybė nuodėmių. Niekuo negalima būtų pateisinti net ir menkiausių imperialistinių mūsų užmačių. Jeigu atsitiktų taip, kad jaunųjų lenkų karių pulkai, vadovaujami kokio nors naujo/seno generolo Želigowskio veržtųsi atimti iš lietuvių Vilnių, aš tikrai tam nepritarčiau ir nedalyvaučiau, nes dėl tos praeities iki šiol jaučiu savotišką gėdą ir kaltę. Nors anuometinėje sudėtingoje daugiatautėje mūsų tėvynėje būtent lenkai atliko vadovaujantį vaidmenį, turime laikytis padorumo, elgtis itin garbingai su tais, kurie, pripažinkime, ištis yra mūsų broliai.“ ■

Parengė Edita DEGUTIENĖ

PO BIJŪNŲ KRŪMU RASTI RAŠTAI ATEIČIAI

*Su Vytene MUSCHICK
kalbasi Viktorija IVANOVA*

Vertėjos Vytenės Muschick pastangomis išleista Dalios Grinkevičiūtės knyga *Aber der Himmel – grandios* („Lietuviai prie Laptevų jūros“) pernai lapkričio mėnesį tapo bestseleriu nr. 1 vokiškoje *Amazon* svetainėje, Rytų Europos biografijų ir prisiminimų literatūros kategorijoje (*Osteuropäische Biografien & Erinnerungen*), aplenkusi net Václavo Havelo knygas.

Viktorija Ivanova. *Jūs esate šios knygos atsiradimo iniciatorė – pati ją išvertėte, suradote leidėją, jau kuris laikas pristatote knygą užsienyje ir Lietuvoje... Tai gi tęsiate savo tetos Aldonos „projektą“ – Dalios Grinkevičiūtės patirtį ji norėjo paskleisti kuo plačiau, kad apie tremtį sužinotų kuo daugiau žmonių. Vis dėlto kas suteikė pirminį impulsą tuo domėtis?*

Vytenė Muschick. Mano teta Aldona Šulskytė labai rūpinosi Dalios Grinkevičiūtės paliktais raštais ir jų leidyba. O kai mirė, pamažu pati išitraukiau į šį darbą, stengdamasi, kiek leidžia galimybės ir gebėjimai, išpildyti jos svajonę. Grinkevičiūtę pažinojau asmeniškai. Vaikystėje vasaromis lankydavausi pas tetą Laukuvoje, ten ir susipažinome. Kai buvau vaikas, man niekas nepasakojo tremtinės istorijos, tačiau jau tada jaučiau, kad tai stipri, įdomi, kūrybiška asmenybė. Ir Grinkevičiūtė, ir mano teta labai domėjosi teatru, literatūra, namų sienos buvo nukabinėtos iškarpomis iš laikraš-

čių *Literaturnaja gazeta*, *Literatūra ir menas*, žurnalų *Pergalė*, *Ogoniok*. Jų abiejų akiratis buvo daug platesnis negu kaimo žmonių, o pažintys ir pokalbiai – įdomesni. Dalia mirė palyginti anksti, 60 metų, labai gaila, kad nesulaukė savo rankraščių paskelbimo, kūrybos pripažinimo ir įvertinimo.

Grinkevičiūtės gyvenimo detales sužinojau tik po jos mirties. Man pasidarė skaudu dėl neišsipildžiusio Dalios gyvenimo, nes aplinkybės neleido jai atskleisti savo talento... Buvo labai drąsi, juk rašė tuo metu, kai kiti net puse lūpų nedrįso prabilti apie tremtį. O koks tų rankraščių likimas! Žmonėms oda šiurpsta, kai sužino, kad parašiusi atsiminimus 1950 m. juos užkasė, o netrukus vėl buvo suimta ir antrąsyk ištremta. Grįžusi savo užrašų nerado, jie atsitiktinai iškasti po 41-erių metų – vien rankraščių išlikimo istorija intriguoja ir jaudina. Kaune tą rankraštį stiklainyje rado Nijolė Vabolienė, persodindama bijūnų krūmą 1991-

ujų pavasarį. Kokia laimė, kad ne anksčiau! Nežinia, kaip kas sovietmečiu būtų su tokiais užrašais pasielgęs. O dabar pasitvirtino sena tiesa: rankraščiai nedinga, t. y. neprapuola.

Manau, ypatinga ir ta aplinkybė, kad savo atsiminimų Grinkevičiūtė netaisė, jie liko autentiški nuo pat parašymo dienos ir pergyveno ją pačią. Daug kas pastebi, kad juose – kaip fugoje – dažnai kartojamas pūgos motyvas, derinama keletas laiko sluoksnių, minties srautas nuolat nuneša į vaikystės Kauną. Nors rašė slapstydamasi, užsidariusi mažoje erdvėje, tačiau vidinis jos pasaulis buvo labai platus ir visą jį mėgino perteikti tekste. Žmonės, perskaitę knygą, dažnai sako, esą juos irgi pasiekęs tas autentiškos energijos srautas. Tik dabar imu suvokti, kad Grinkevičiūtės likimas, žvelgiant iš platesnės laiko perspektyvos, nėra tragiškai neišsipildęs. Tai, ko labiausiai norėta, įvyko – jos žodžiai pasiekė žmones.

Kokiomis kalbomis jau yra „prabilusi“ Grinkevičiūtė?

Ši knyga išleista itališkai, parengtas vertimas į prancūzų kalbą, tačiau kol kas neradome leidėjo. Anksčiau atsiminimai išleisti rusiškai, angliškai. Anglų kalba gal bus leidžiama dar sykį, nes jau parengtas naujas vertimas.

Per pusmetį buvo parduotas visas vokiškai išleistas knygos Aber der Himmel – grandios tiražas (2000

egzempliorių). Esą tokį populiariumą lėmė tai, kad interneto svetainė Spiegel Online paskelbė teigiamą knygos recenziją.

Mums visiems, prisidėjusiems prie knygos atsirdimo, tai buvo netikėta ir džiugi naujiena. Rugsėjo mėnesį jaunai *Spiegel Online* žurnalistei Friederikei Kenneweg papasakojau apie knygą, apie Dalią Grinkevičiūtę... Pasirodė išsamus straipsnis su gausia vaizdine medžiaga. Kol ši buvo renkama, straipsnis ilgai laukė savo pasirodymo skiltyje *Eines Tages* („Vieną dieną“). Tai speciali istorinių temų rubrika, kurioje galima rasti tekstų apie Antrąjį pasaulinį karą, apie Rytų Vokietijos žlugimą... Ši rubrika – tai erdvė, skirta plačiau nagrinėti įvairioms istorinėms temoms.

Straipsnis buvo paskelbtas lapkričio 17 d., ir netrukus įsitikinau, kaip greitai sklinda informacija per socialinius tinklus: vienaip ar kitaip pasidalyti straipsniu turi galimybę kiekvienas, skaitantis *Spiegel Online*, o juk Vokietijoje yra daugiau kaip 80 milijonų gyventojų. Skaitant tekstą išmaniajame telefone, galima patekti tiesiai į *Amazon* svetainę, kuri platina knygą, ir iškart ją užsisakyti. Staiga atsiminimai atsidūrė *Bestseller Nummer eins* Europos šalių biografinės literatūros kategorijoje! Tas sąrašas aktualizuojamas kas valandą pagal parduotų egzempliorių skaičių. Maniau, pirmavimas truks kokias kelias valandas, o tada situacija pasikeis,

tačiau knyga šiame sąrašė išsilaikė gerą savaitę, aplenkdamą net Václavo Havelo, Ingeborgos Jakos knygas, brolių Klyčko biografiją...

Pirmasis tiražas buvo išpirktas per kelias savaites, leidykla užsakė naują. Žinoma, nenoriu perversinti trumpalaikės „bestselerio“ reikšmės, tačiau šis pavyzdys iliustruoja žiniasklaidos svarbą knygos sklaidai. Už *Aber der Himmel* – grandios sėkmę iš esmės reikėtų dėkoti žiniasklaidai ir išmaniosioms technologijoms, kurios – net keista – padeda prisiliesti prie praeities liudijimų, prisiminimų.

O nustatyti knygos vertę galima ir kitais būdais – tiek *Amazon* svetainė, tiek Vokietijos spauda skelbia skaitytojų recenzijas, jų atsiliepimai labai svarbūs.

Turint omenyje milžiniškus naujų leidinių kiekius, kaip Spiegel Online žurnaliste sužinojo apie Grinkevičiūtės knygą?

Vasarą ji svečiavosi Thomo Manno festivalyje Nidoje, ir apie knygą išgirdo iš Hartmuto Holzapfelio – buvęs Heseno žemės kultūros ministras domisi lietuvių literatūra ir kultūra, ją remia. Jis papasakojo žurnalistei apie Dalios Grinkevičiūtės atsiminimus, o tada Friederike susirado mane, nes norėjo pasigilinti į temą, kuri ją sudomino, bet atrodė nepažįstama, nauja. Man buvo labai įdomu susitikti su jaunąsios kartos atstove, kitoniškai žvelgiančia į istorinius įvykius. Rūpėjo, kas jai pasirodys svarbu, o ji domėjosi tiek Grinkevičiūtės asmenybe, tiek bendražmogiškais, universaliais dalykais. Vartydama nuotraukas iš Trofimovsko salos prie Arkties vandenyno, kur Dalia buvo ištremta su šimtais kitų lietuvių, stebėjosi, kaip žmonės įstengė ten gyventi ir išverti, aplinkui siaučiant badui, speigui ir smurtui. Knygoje vaizduojama atšiauri aplinka ir nežmoniškos aplinkybės jai asocijavosi su eg-

zistencijos neigimu, asmenybės žlugdymu, bet iš Grinkevičiūtės perspektyvos ji juto būties teigimą, dvasinį pasipriešinimą blogiui. Man buvo įdomu išgirsti jauno žmogaus, kuriam ta terpė visiškai nežinoma, požiūrį. Manau, istorija įgauna dar didesnę prasmę, kai į ją žvelgiama šiandienos akimis, surandama universalių dalykų, ne tik papildančių istorines žinias, bet ir paliejančių širdis.

Gal galėtumėte apibūdinti šios knygos skaitytojus – ar tai vyresni žmonės, patys susidūrę su skaudžia patirtimi, ar jaunimas, besidomintis istorija ir aprašomais įvykiais?

Svarbus visas skaitytojų spektras. Nemažai knygos skaitymų vyko Vokietijoje, taigi galiu aptarti savo išpūdžius. Vyresnioji vokiečių karta Grinkevičiūtės atsiminimuose atpažįsta save, savo patirtį, susijusią su skurdu, prievartiniu kraustymusi, namų praradimu, išvargimu, karo ir pokario sumaištimi... Juos ypač jaudina scenos, kurios primena autentiškus jų vaikystės vaizdus, leidžia susitapatinti. Žinoma, jiems svarbu, kad šią istoriją pasakojantis balsas panašus į jų pačių, tačiau Dalia Grinkevičiūtė būtų norėjusi, kad knyga patrauktų ir jaunus žmones, nes rašė ji ateičiai. Tikiu, kad taip ir bus. Po ištraukų skaitymo prie manęs prieina ir jaunų klausy-

1941 m. lietuviai tremtiniai žvejoja Laptevų jūroje

Tremtinys Juozas Eidukaitis vadelioja šunų kinkinį. Bykov Mysas, Jakutijos ASSR, XX a. šeštasis dešimtmetis.

tojų – man labai svarbi kiekvieno nuomonė. Pamenu, kažkuris pasakojo, kad jį tiesiog pribloškė keturiolikos penkiolikos metų paauglės dvasios tvirtybė, leidusi nepalūžti tokiomis sunkiomis sąlygomis, sužavėjo Dalios pastangos kabintis į gyvenimą.

Tuos atsiminimus dažnai skaitau, pritariant muzikai, pavyzdžiui, saksofonui. Su instrumentalistu parinkome trumpas sceneles, pateikdami knygos įvykius tarsi mozaiką, o saksofono improvizacijos komentuoja pasakojimo nuotakų kaitą. Kartą prie manęs priėjo keli jaunuoliai stebėjosi, kad po skaitymų tokia slogia tema jie išeina nusiteikę vis dėlto pozityviai. Sakė, kitaip pažvelgę į savo gyvenimą, įvertinę, kas iš tikrųjų svarbu, o kas ne.

Dalios Grinkevičiūtės knyga „Lietuviai prie Laptevų jūros“ yra įtraukta į Lietuvos mokyklų programą. Kaip Jums atrodo, kiek ši literatūra jaunimui artima, priimtina?

Labai daug priklauso nuo mokytojo: kaip jis pateikia medžiagą, į ką atkreipia moksleivių dėmesį, kaip kalbasi su jaunąja karta. Knygoje aprašyta ir mokyklos kasdienybė tremties Arktyje sąlygomis. Dalia pasakoja, kaip sunku mokytis, nes esi dar vaikas, bet

biškai panaudoti.

Ką knygos reiškia tai, kad jos vertimas pasirodė būtent šiuo metu?

Sunku vertinti, bet ir man pačiai iš pradžių atrodė, kad šios knygos vertimas pasirodė kiek pavėluotai, ją išleisti reikėjo iškart po 1990-ųjų. Tačiau anuomet Vokietijoje buvo sunku rasti leidėją, nors siūliau įvairioms leidykloms, sulaukiau neigiamų atsakymų. Kai vertimas pagaliau išvydo dienos šviesą, supratau, kad tai įvyko pačiu laiku. Knyga įgavo aktualumo, prasidėjus Rusijos karui su Ukraina, nes žmonės ėmė labiau domėtis Rytų Europos istorija, sovietmečiu, posovietiniu laikotarpiu.

Mes, užaugę Lietuvoje, terpėje, kur po 1990-ųjų žmonės ėmė vis laisviau kalbėti, rašyti, kartais manome, kad nuo tokių temų visi jau yra pavargę. Tačiau užsienyje yra žmonių, kurie iš naujo atranda šį skaudžios patirties sluoksnį. Per kiekvieną skaitymą stengiuosi pateikti vis kitas knygos ištraukas, man labai įdomi skaitytojų reakcija, jų klausimai, kartais pati visai kitomis akimis pažvelgiu į tą pačią istoriją.

Dėkoju už pokalbį.

■

SĄLYTIS SU DONELAIČIO LAIKAIS

*Kristijono Donelaičio laikų liuteronų
giesmių antologija, Sudarė Guido
Michelini ir Darius Petkūnas, Klaipėda:
Klaipėdos universitetas, 2014.*

Praėjusieji *Donelaičio metai* pažėrė daug renginių ir leidinių – „Metai“ pasirodė ir lietuviškai, ir kitomis kalbomis, išleista nemažai teorinių pačios poemos, gretimų temų ar konteksto interpretacijų... Man donelaitiškasis maratonas tarsi pasibaigė šių metų sausio 3-iąją, kai naujoje Palangos liuteronų bažnyčioje įsigijusi Guido Michelini'o ir Dariaus Petkūno sudarytą „Kristijono Donelaičio laikų liuteronų giesmių antologiją“, dalyvavau trumpame jos pristatyme (po pamaldų). Lakoniški abiejų sudarytojų pasisakymai įtikino, kad knygą atsiversti ir pastudijuoti tikrai verta. 45 giesmės iš XVIII a. lietuviškų liuteroniškų giesmynų pateiktos su jų originalais (dauguma lietuviškų giesmių yra vokiškųjų vertimai), su melodijomis, parinktomis iš vokiškųjų giesmynų, ir su informatyviais abiejų sudarytojų ir Žavintos Sidabraitės straipsniais.

Įdėta ir Michelini'o parašyta *Pratarmė*, kuri, mano galva, perteklinė – pasidalijama „virtuvės rūpesčiais“: kada prašyta paramos, kada ji gauta... Turbūt visiems savaime suprantama, kad neparėmus kokiam nors fondui ar ministerijai neįmanoma išleisti solidaus leidinio, kuriam reikalingas svarus mokslinis įnašas,

bet kuris negali pretenduoti į didelį tiražą. Žinoma, vertai įvardytas rengėjams tekęs darbų baras, antai *Pratarmės* autorius turėjo „paruošti lietuviškų tekstų ir vokiškų jų šaltinių perrašymą“ (p. 7), atkreiptas dėmesys į komponentą, suteikiantį antologijai papildomos vertės, – tai vokiškų giesmių melodijos, „pagal kurias *Donelaičio amžininkai atlikdavo šias giesmes*“ (p. 8), tad ir muzikologės Laimos Petrošienės indėlis į leidinį yra nemenkas.

Parmos universiteto profesorius Guido Michelini's jau yra nemažai pasidarbavęs senosios lietuvių raštijos tyrimų bare,¹ didžiausią dėmesį skirdamas būtent seniesiems lietuvių liuteronų giesmynams, pasak Sidabraitės, pradėjęs „*naują Mažosios Lietuvos giesmynų tyrinėjimo etapą*“ (p. 20). Suprantama, jis gali profesionalo akimis įvertinti ir *Donelaičio laikų* giesmynų ypatumus. Beje, į sausio 3-iosios renginį Palangoje vykau kartu su nedidele Vilniaus Evangelikų liuteronų bažnyčios delegacija, prie kurios prisijungęs prof. Michelini's praturtino kelionę savo pasakojimais. „Lietuviakalbis“ italų mokslininkas ypač pabrėžė tą aplinkybę, kad Donelaitis, mokydamasis Karaliaučiuje, Katedros gimnazijoje, giedojo chore, aišku, vokiš-

kai, bet ir lietuviškąsias tų giesmių versijas turėjęs žinoti. Kadangi į Karaliaučių išvyko, būdamas jau nebe vaikas, tai lietuviškasis giedojimas turėjo būti įaugęs į kraują...

(Tiesa, Donelaičio gyvenimo faktai dar nėra gerai išsiaiškinti, tą liudija ir antologijos straipsniai. Antai Michelini's teigia: „*aštuoniolikmetis Donelaitis ėmė lankyti Karaliaučiaus katedros gimnaziją*“ (p. 12). Iš tikrųjų 1732-ieji dažniausiai nurodomi kaip Donelaičio įsikūrimo Karaliaučiuje data, tačiau Sidabraitė pažymi: „*tikėtina, kad į Karaliaučių būsimasis poetas išvyko dar vaikystėje arba ankstyvojoje paauglystėje. Apie 1731 m. jis yra Kneiphof mokyklos Karaliaučiuje mokinys*“ (p. 21).

Michelini's straipsnyje „Donelaitis Mažosios Lietuvos giesmynų kontekste“ pagrįstai akcentuoja giesmių įtaką jo poetikai: „*Liuteronų bažnytinės giesmės užėmė išskirtinę vietą tuometinėje Lietuvių poezijoje, nes ji, išskyrus šnekamajai tradicijai priklausančias liaudies dainas, dar buvo vien religinė*“ (p. 9). Seniausios giesmės paskelbtos 1547 m. Mažvydo „Katekizmo“ giesmynėlyje. Autorius apžvelgia Prūsijos lietuviškųjų giesmynų raidą – jau vien kiekybinis šuolis akivaizdus: nuo 11 Mažvydo paskelbtų giesmių iki kone 300 Frydricho Šusterio parengtame, 1705 m. išleistame ir oficialiai pripažintame giesmyne.

Šis giesmynas (įglaudęs giesmes iš keleto ankstesniųjų laidų – Bretkūno, Zengštoko, Kleino ir kitų) tapo atskaitos tašku. Vaikystėje Kristijonas giedojo būtent iš Šusterio giesmyno, turinčio, kaip įprasta, gana ilgą pavadinimą „Naujos Su pritarimu wissū Baznicōs musu Lietuwojė Mokitojų pagerintos Giesmju Knygos“. Kai pradėjo eiti mokslus Karaliaučiuje, kaip tik atsirado naujas lietuviškas giesmynas – „*vyskupo Jono Berento (1667–1737) parengtos, iš 335 kūrinių susidedančios Iß naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmū Knygos*“ (p. 12). Galima sakyti, kad lietuviškųjų verimų šaltinius Donelaitis „išstudijavo“ Karaliaučiuje. Berento giesmyne, pavyzdžiui, pirmąkart lietuviškai pristatomi „*jau klasikais tapę Paulius Gerhardtas (15 kūrinių) ir klaipėdiškis Simonas Dachas (5 kūriniai)*“ (p. 13). Taigi ir su originaliąja šių poetų kūryba Done-

laitis turėjo susipažinti bent jau per giesmes. Fabijono Ulricho Glazerio 1736 m. (ir 1738 m., ir 1740 m. – išlikę tik šios, trečiosios laidos egzemplioriai) giesmynas žymėjo naują liuteroniškosios tradicijos reiškinių – pietizmą, su kuriuo detaliau supažindina Darius Petkūnas. Pasak Michelini'o, Donelaitis prijautė pietizmui, nes „*Glazerio giesmyną jis tikrai mėgo*“ (p. 15).

Žinoma, giesmyną priskirti vienam ar kitam autoriui galima tik sąlygiškai, tą liudija ir Michelini'o žodžiai: „*Antologija baigiama dešimčia sklandžiai parašytų giesmių iš 1745 m. pasirodžiusio Berento giesmyno 5-ojo leidimo*“ (p. 16), nors tradiciškai jis vadinamas Šimelpenigio giesmynu (ir antologijoje, skirsneliais pristatant keturių giesmynų giesmes, paskutinis įvardijamas: „*Adomo Frydricho Šimelpenigio 1745 m. giesmynas*“). Iš tikrųjų daugelis leidimų buvo įvardijami kaip „*pagerintos giesmių knygos*“, tęsiant pirmtakų darbą, tobulinant ankstesnius vertimus, pridėdant naujų giesmių, du leidinius sujungiant į vieną ir pan.

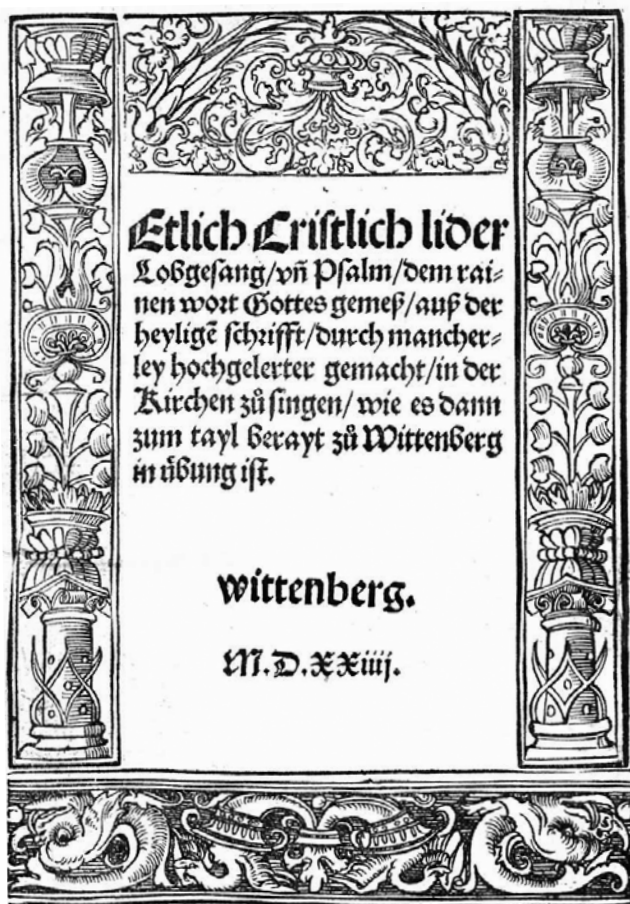
Klaipėdos universiteto mokslininkė Žavinta Sidabraitė nuosekliai tyrinėja rašytinį Mažosios Lietuvos paveldą (yra išleidusi monografiją „Kristijonas Gotlybas Milkus. Gyvenimas ir literatūrinė veikla“, 2006, Vilnius: LLTI). Aptariamose antologijos straipsnyje „XVIII a. Prūsų Lietuvos giesmynų tradicija ir Kristijono Donelaičio kūryba“ ji ne tik brėžia to meto giesmynų chronologinę liniją. Pažymėjusi, kad lietuviškosios „*Donelaičio kūrybos šaltiniai buvo gyvoji sodiečių kalba ir religinė raštija*“ (p. 42), nagrinėja teminius giesmių motyvus, radusius atgarsį poemoje „Metai“. Štai, tarkime, Lauro pamąstymus „Vasaros darbuose“ („*Mes, silpni daiktai, kaip šventas mums praneša Dovyds [...]*“) autorė vadina giesmėje „Kaip niekingas prapūlingas“ išsakytos žmogaus gyvenimo menkumo temos „*savita, nepalyginamai meniškesnė*“ variacija. Kunigo kūryboje, suprantama, galima įžvelgti teminių sąsajų ne tik su liaudyje populiariomis giesmėmis, bet ir su krikščionių Knygų Knyga: „*Brėžiama dosningojo Krizo ir Biblijos teisiojo Jobo paralelė – nuo gausos ir garbingos padėties prie visiško neturto ir apleistumo*“ (p. 33).

Klaipėdietis habil. dr. Darius Petkūnas Lietuvos visuomenei, ko gero, žinomas mažiau negu Italijos mokslininkas Micheliņi's, o liuteroniškoji bendruomenė jį, matyt, laiko tiesiog vienu iš savo kunigų, nors gal ir žino, kad jis dirba Klaipėdos universitete – sutana vis dėlto paslepia akademinio tyrėjo mantiją. Kita vertus, autorius, orientuodamasis į anglų kalbą, neturėtų stebėtis, kad reikšmingos jo studijos praslydo pro tėvynainių akis.²

Mokslininko teologo straipsnis „Kristijono Donelaičio laikotarpio Prūsijos lietuvių liuteronų giesmės ir jų teologija“ istorinį kontekstą aprėpia, galima sakyti, nuo pat pradžių: „*Sekuliarizavus Vokiečių ordiną, Prūsija tapo pirmąja pasaulyje liuteroniška šalimi*“ (p. 47). Istorinė situacija čia tiesiogiai susijusi su konfesine, kuri irgi detalai atskleidžiama. Autorius siūlo 1524 metus, kai Vitenberge išleistas vokiškas giesmynas, parengtas Martino Lutherio ir Pauliaus Sperato (iš aštuonių ten pateiktų giesmių keturias sueiliavo pats Lutheris), laikyti liuteroniškosios tradicijos (*giedančia Bažnyčia* ji vadinama iki šiol) atskaitos tašku, nes ir „*eiliniams parapijiečiams buvo atverta galimybė aktyviai dalyvauti mišiose ir kitose liturginėse apeigose, įsitraukiant į visuotinį giedojimą*“ (p. 46). O į 1529-ųjų giesmyną buvo įtraukta „*liuteroniškos Reformacijos himnu tapusi M. Liuterio giesmė Ein feste Burg ist unser Gott („Tvirkčiausia apsaugos pilis / Yra mums Viešpatis Dievas“)*“ (p. 47). Išties negalima apsieiti be atožvalgos į vokiškuosius giesmynus, juk visi antologijoje pateikiami vertimų originalai yra vokiečių kalba.

Tiesa, pažymi autorius, XVI a. (o ir XVII a.) mokančių skaityti būta labai nedaug, paprasti parapijiečiai giesmes giedodavo „iš klausos“. Situacija pasikeitė, „*1736 m. paskelbus Principia regulative, kuria buvo įvestas privalomas pradinis mokslas 7–14 m. vaikams*“ (p. 60). Taigi, kad gautum „pradinį“ išsilavinimą, reikėjo mokytis net aštuonerius metus.

Petkūnas ne tik pamini ikidonelaitiškus ir Donelaičio laikų lietuviškus giesmynus, jis stabteli ties kiekviena šioje antologijoje pateikiama giesme – nurodo originalo ir vertimo sukūrimo aplinkybes,

intencijas ir pan. Pavyzdžiui, „*S. Dacho Ak gražus Dangau! Tėviške Gerrujų yra malda, kuria krikščionis meldžia Viešpatį išvaduoti jį nuo žemėje patirtų vargų ir negandų. [...] Kūrinys iš karto buvo pamėgtas lietuvininkų, kurie ilgainiui originalią choralo melodiją pakeitė liaudiška*“ (p. 63). O aptardamas Gerhardto „*Kam turrėčiau aš dejoti*“, originale įvardytą kaip „*Krikščioniška džiaugsmo giesmė*“, pažymi: „*Istoriniai šaltiniai liudija, kad ši giesmė teikė paguodos iš gimtosios Zalcburgo žemės išvartytiems liuteronams keliaujant į jiems prieglobstį suteikusius kraštus*“. Nemažai jų apsigyveno ir Prūsų Lietuvoje, daugiausia – „*maro nuniokotame Gumbinės regione*“ (p. 66).

Natūralu, kad kunigas Petkūnas giesmes „preparuoja“ teologiniu skalpeliu. Štai, tarkime, pristatydamas J. Francko giesmę „*Gatawókis jau Dušėle*“,

tradiciškai giedamą prieš Altoriaus Sakramentą, paaiškina ir kai kuriuos teologinius subtilumus: „*Giesmėje taip pat išryškėja liuteroniškos teologijos atsisakymas filosofiniu būdu paaiškinti Kristaus kūno ir kraujo esamybę, kaip tai darė Tomas Akvinietis*“ (p. 64).

Manau, ne vieną skaitytoją (kaip ir mane) sudomins straipsnyje gvildinamas liuteroniškosios tradicijos kismas – nuo ortodoksijos kryptama pietizmo link. Šių teologinių srovių tiek laikina priešprieša, tiek susitakymas atspindėjo ir giesmynuose. XVIII a. pradžioje Halėje „*išitvirtinęs Augusto Hermanno Franckės mokymas nutolo nuo klasikinės liuteroniškos teologijos. A. H. Franckė „atgimimą iš naujo“ atsiejo nuo Šventojo Krikšto, skelbdamas emocinį „atgimimą“, arba „atsivertimą“, kurį asmuo turėjo išgyventi konkrečiame laike ir vietoje*“ (p. 70), kitaip tariant, asmeniškai patirti ir liudyti savo tikėjimą. Fabiano Ulricho Glazerio 1736 m. Halėje išleistos „Kėlos Nobažnos Giesmės, Lietuwininkams Ant Dužiūš Išgánimo įbdūtos“ buvo pirmasis pietistinis lietuviškas giesmynas. Kurį laiką daugelis (ir eilinių, ir aukšto rango) kunigų į šią kasdieninę praktiką, pagrįstą asmeniniu vidiniu pamaldumu, žiūrėjo priešiška, galiausiai kovos atsisakyta. Štai 1745 m. išėjusio giesmyno sudarytojas Šimelpenigis ne tik rėmėsi 1732 m. Berento giesmynu, bet ir „*nusprendė knygos pabaigoje perspausdinti neoficialų F. U. Glazerio giesmyną*“ (p. 79). „*Taip pietistinei knygai pirmą kartą buvo suteiktas oficialaus giesmyno statusas*“ (p. 80).

Petkūnas nesigilina į Prūsų Lietuvoje populiarią susirinkimininkų tradiciją (pamaldas privačioje erdvėje laikydavo sakytojas, neturintis teologinio išsilavinimo, galima sakyti – tiesiog pašauktasis), diegusią griežtas kasdieninio elgesio ir moralės normas (kreivai žiūrėta į tokius svietiškus pasilinksminimus kaip teatras ir pan.). Lakoniškai įvardija šią srovę „*liaudiškuoju pietizmu*“, ir tai padės besidomintiems įžvelgti teorines ir istorines šio lietuvininkų memuaristikoje dažnokai minimo reiškinių ištakas.

Taigi *Donelaičio laikais* giesmynai – papildyti, patobulinti – buvo leidžiami kas kelerius metus. Petkūnas pažymi, kad XVIII a. giesmynas tapo ne tik bažnyčios,

mokyklos, bet ir „*namų knyga*“, tai iliustruoja citata iš „Metų“ (kalbama apie Selmo namus):

„*Stalas jo nei šventas altorius tau pasirodys,
Ant kurio knygelės šventos guli padėtos;*“ (p. 84)

Pati giesmių antologija yra suglausta iš keturių *Donelaičio laikų* giesmynų: 1705 m. Šusterio, 1732 m. Berento, 1740 m. Glazerio ir 1745 m. Šimelpenigio. Giesmės pateiktos autentiška senųjų giesmynų rašyba – tai irgi padės pajusti *Donelaičio laikus*. Skaitant lietuviškąsias giesmes, į akis krinta vertimų netobulumas, kurį lėmė, matyt, ne tiek vertėjų talento trūkumas, kiek bendra lietuvių kalbos situacija – daugelis sąvokų dar neįsitvirtinusios, poetinės kūrybos pavyzdžių negausu... Vis dėlto lietuviškieji šių giesmių variantai nėra vien „istoriniai liudijimai“ – liuteronai, šiandien giedantys pagal 2007 m. išleistą giesmyną „Krikščioniškos giesmės“, ne vieną iš senųjų giesmių atpažintų kaip savą (žinoma, tekstai paredaguoti, pašlifuoti, o rašyba moderni).

Leidinį pagyvina ne tik nufotografuoti tituliniai aptariamų giesmynų lapai, bet ir keletas „konteksto“ iliustracijų, pavyzdžiui, piešinys „Į Prūsiją atvykstantys Zalcburgo liuteronai su giesmynais rankose“.

¹ **Keletas pastaraisiais metais išleistų Gvido Michelinio studijų:**

Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos, Klaipėda: *Klaipėdos universitetas*, 2009.

Jono Berento Jb naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmų Knygos. Mōrlino traktato pritaikymas poezijoje, Vilnius: *Mokslų akademijos leidykla*, 2010.

612 m. Giesmės Chrikszcionischkos ir Duchausnischkos: renesansinio ciklo pabaiga, Vilnius: *Versus aureus*, 2010

² **Dariaus Petkūno monografijos:**

Holy Communion Rites in the Polish and Lithuanian Reformed Agendas of the 16th and Early 17th Centuries, Klaipėda: *KU leidykla*, 2007.

The Repression of the Evangelical Lutheran Church in Lithuania during the Stalinist Era, Klaipėda: *KU leidykla*, 2011.

Rytų Prūsijos liuteronų liturginė tradicija ir lietuviškoji jos raiška Reformacijos ir Donelaičio laikų agendose, Klaipėda: *KU leidykla*, 2012. (The East Prussian Lutheran Liturgical Tradition and its Lithuanian Expression from the Reformation to the Agendas of the Donelaitis Era, Klaipėda: *KU leidykla*, 2012).

PAMINKLAS GIMTINEI

Kaunietė mokytoja Aldona Karkauskienė (Apanskaitė) penkerius metus rinko medžiagą apie savo gimtinę – Stalėriškį ir ne tik apie jį, o pernai išleido didelės apimties (701 p.), gausiai iliustruotą leidinį „Gimtinė: mirę kaimai ir žmonių likimai: Apanskų giminės istorija“. Tai solidi, nuoširdžiai parašyta, gražiai išleista knyga.

Pasakojimas pradedamas tokiais žodžiais: „*Trijų parapijų – Debeikių, Leliūnų ir Vyžuonų – sankirtoje kelis šimtmečius buvo kaimai su ūkininkų sodybomis, kuriose virė gyvenimas... Prisiminimas to, kas buvo, kas dar išliko atmintyje ir širdyje, ir buvo ta paskata, privertusi mane imtis plunksnos ir nors popieriuje įamžinti tai, „kas buvo“, bet ko jau nebėra ir nebebus... Išėjties tašku paėmiau savo gimtąjį Stalėriškį. Paskui tarsi skriestuvu nubrėžiau apskritimą – pasirinkau 21 sodžių ir 4 buvusius dvarelius“ (p. 12–13).*

Praėjus melioracijos vajui, buvo sunaikintas ne tik kraštovaizdis (trobesiai nugriauti, medžiai, vaismedžių sodai išrauti ir aparti), bet ir šeimoms teko išsikraustyti iš įprastų vietų, kurias puoselėjo keletas kartų. Buvusių sodybų nebepriminė nei vienišas medis, nei akmuo. Žiūrėdami į numelioruotus laukus, žmonės nebegalėjo atskirti, kur buvo jų namai. Knygos autorės užmojis surinkti žinias, kaip ir kuo gyveno šio Aukštaitijos krašto žemdirbiai, yra labai vertingas dar ir šiuo atžvilgiu.

Ji kalbino beveik 200 buvusių kaimynų vaikų ar vaikų, surinko nuotraukas iš beveik 150 žmonių. Pasakodama apie kaimiečių likimus, skrupulingai rėmėsi šaltiniais, nurodydama, kas apie tai papasakojo, kas paskolino nuotraukas. Jeigu aprašomų asmenų nuotrau-

kų nepavyko rasti, autorė įdėjo jų dokumentų (krikšto ar mirties liudijimų) kopijas iš archyvų.

Autorė knygą pradeda, išsamiai aprašydama pastatus, darbo įrankius (16 nuotr.), buitį – stalo įrankius, indus (17 nuotr.), maistą, amatus – rūbus, audinius (13 nuotr.), aptaria pavardes, pravardes, vardus, tarmes, savivaldą, skiria nemažai dėmesio tėviškės gamtai – florai ir faunai (48 nuotr.), ežerams, upėms, miškams.

Knygą sudaro keletas skyrių: Įvadas (p. 3–14); Gimtinė – Stalėriškis, Mūsų krašto kaimai, Mūsų krašto dvarai, Mūsų krašto mokyklos, Miesteliai: Debeikiai, Vyžuonos, Leliūnai (p. 15–378); Po karo. Partizaninė rezistencija (p. 379–424); Apanskų giminės istorija (p. 425–696).

Sėsli Apanskų giminė XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje įsitvirtino Debeikių ir Vyžuonų valsčių kaimuose. Jie buvo valstiečiai. Darbštūs, sumanūs, meniškų prigimties, kūrybingi.

Pristatydama kiekvieną kaimą, autorė apibūdina, kur jis yra, su kokiais kaimais ribojasi, kokiai seniūnijai ir parapijai priklauso, aptaria žmonių gyvenimo būdą, šeimas, išskiria to kaimo šviesuolius, savanorius, partizanus, ryšininkus, tremtinius...

„Gimtinė“ parašyta sklandžiai, vaizdžiai, tie pasakojimai nepalieka jokių nuosėdų, kad kas nors užgautas, kas nors iškreipta ar nutylėta.

Mokytoja Aldona Karkauskienė sukūrė gražų, prasmingą, nesugriaunamą paminklą visų laikų, visų kartų, visų pakraipų gimtojo Stalėriškio ir gretimų kaimų žmonėms. Knyga primena mums mūsų šaknis, sužino-me, iš kur atėjome, kur buvo mūsų pradžių pradžia. ■

Algirdas GRIGARAVIČIUS

APIE PILIETINIUS NUOPELNU, YPATINGĄ SAŽININGUMĄ IR DEPRESYVIAS NUOTAIKAS

Jonas Basanavičius Bulgarijoje 1892–1905 m.

Pirmasis liudijimas, kad Jonas Basanavičius kiek atsigavo po sužeidimo ir po žmonos mirties, yra jo 1889 m. lapkričio 20 d. laiškas Martynui Jankui. Rašė, kad po letargo būseną sukėlusių nelaimių pradeda atsibusti ir yra pasirengęs dirbti, prašė atsiųsti Jurgio Zauerveino ir kurio nors varpininko adresus, domėjosi, kokia tautinio sąjūdžio padėtis, pranešė Švietimo ministerijos užsakymu rengiantis bulgarišką studiją apie Lomo apskritį, tad lietuviškiems raštams nelieta laiko. Gruodžio 24 d. visą dieną, gautą par davus jo knygeles, išleistas Martyno Jankaus, paskyrė „Birutės“ draugijai. Kitų metų birželio 29 d. iš Lomo atsiuntė 20 markių Mykolo Miežinio (1827–1888) žodynui ir Mikalojaus Akelaičio (1829–1887) lietuviškai gramatikai įsigyti, likusia suma parėmė *Varpą*. Rugsėjo 16 d. susirūpinęs klausė, ar tikra žinia, kad ketinama išleisti Jono Šliūpo „Lietuviškus raštininkus“, ten, ko gero, įdėta ir jo biografija, todėl norėtų peržiūrėti rankraštį.¹ Tų metų *Varpo* nr. 12 aptarė Vinco Pietario laišką apie baltiškų etnonimų paplitimą Vidurio Rusijoje. Tai laikytina grįžimo į aktyvų gyvenimą ženklų. O galutinai apsisprendė dirbti Lietuvai 1892 m. sausio mėnesį, Amerikoje leidžiamoje

Vienybėje lietuvininkų paskelbęs atsišaukimą „Į darbą, lietuviai!“ Prieš tai čia tris mėnesius spausdino tekstus, kuriuose analizavo tautinio sąjūdžio padėtį ir perspektyvas. Paradoksalu, bet grįžti į tėvynę daktaras nutarė iškart po to, kai 1891 m. lapkričio 16 d. gavo Bulgarijos pilietybę, o kitų metų vasario 14 d. turėjo atsiimti kunigaikščio Ferdinando I įsaką paskirtą aukščiausią apdovanojimą, kokį tik galėjo gauti Basanavičiaus statuso valstybės tarnautojas – IV laipsnio ordiną „Už pilietinius nuopelnus“.

Varnos miesto pilietis

Vidaus reikalų ministro Stefano Stambolovo įsakymu 1892 m. rugsėjo 24 d. Basanavičius buvo perkeltas į Varnos valstybinės ligoninės Terapijos skyrių vyresniuoju gydytoju. Palikti Lomo neskubėjo ir atvyko tik po mėnesio. Praėjus keletui metų, pradėjo reikštis neurastenijos požymiai, todėl 1894 m. rugsėjo 4 d. dėl sveikatos pasitraukė iš valstybinės medicinos tarnybos, nors yra ir kita versija – Albino Visockio teigimu, iš pareigų ligoninėje buvęs atleistas ir perkeltas dirbti karantino gydytoju, kur praleido porą savai-

čių.² Gera reputacija ir pažintys su aukštais pareigūnais lėmė, kad greitai buvo pakviestas dirbti Bulgarijos kunigaikščio Ferdinando I vasaros rezidencijos gydytoju.³ 1894 m. gruodžio 29 d. gavo pranešimą, kad nuo sausio 1 d. skiriamas Varnos valstybinės Ferdinando I vyrų gimnazijos gydytoju.⁴ Kaip matyti iš sąrašų („*Varnos g-jos sergantys mokiniai, 1895–1898 mano gydyti*“), pirmaisiais metais nuo rugsėjo 10 d. turėjo 113 pacientų, 1896 m. – 314.⁵ 1896–1897 mokslo metais 319 ligonių aplankė vidutiniškai 3,3 karto. Daug laiko atimdavo mokinių skiepijimas. Basanavičius buvo vienas pirmųjų švietimo įstaigos gydytojų, 1886 m. lapkričio 3 d. paskirtas į Lomo valstybinę mokyklą, dar nesant aiškaus pareigų reglamentavimo. Varnos gimnazija dėl lėšų stokos nuo 1898 m. sausio 1 d. jį atleido.⁶ Daktaras turėjo ir kitokių pareigų. Varnos apygardos teismas jį kaip ekspertą ar prisiekusiųjų teismo narį kviesdavo į posėdžius nuo 1894 iki 1900 m.⁷

Kai pasitraukė iš valstybinės tarnybos, Dimitras Molovas 1900 m. rugpjūčio 2 d. pakvietė užimti Bulgarijos ligoninės Konstantinopolyje direktoriaus vietą. Sulaukdavo ir kvietimų bendradarbiauti mokslinėje medicinos periodikoje. 1899 m. balandį gavo pasiūlymą rašyti Karlsbade leidžiamam *Almanach medical*.⁸ Kaip matyti iš laiško generolui Vladui Nagevičiui, Varnoje, 45 000 gyventojų turinčiame mieste, Basanavičius turėjęs didžiausią praktiką tarp 12–15 kolegų gydytojų.⁹

Į Varną, įkurtą romėnų laikais, Basanavičius perkeltas, atsidėkojant jam už puikų darbą Lomo ligoninėje ir tikintis, kad daktaras toliau tęs antropologinius Bulgarijos tyrinėjimus. Dar ten gyvendamas, gaudavo recenzuoti Švietimo ministerijos leidinius. 1889 m. liepos 18 d. ministerija paprašė įvertinti jos leidžiamą knygelę apie ligas ir jų gydymą, 1896 m. balandžio 17 d. – parengti antropologinių tyrimų instrukciją kariuomenei ir švietimo įstaigoms, o lapkričio 12 d. užklause dėl duomenų lentelės patikslinimų, bet leidyba užtruko.¹⁰ Nacionalinio veikalo „Bulgarų Tėvynė“ redakcija 1897 m. gruodžio 24 d. pasiūlė daktarui parašyti „vieno lanko monografiją“ apie „tautos sveikatą“.

Birželio 23 d. kvietė, kad su bendradarbiais parengtų studiją apie bulgarų antropologiją ir etnografiją. Kitų metų vasario 9 d. rašte dėkojo už instrukciją antropologiniams bulgarų duomenims rinkti, žadėjo netrukus ją atspausdinti, o 18 d. prašė atvykti į Sofiją pasitarti dėl monografijos „Tautos sveikata“ rengimo.¹¹ Daktaras atsakė, kad prisidėti prie studijos kol kas negalės, nes pašlijusi sveikata, be to, rengia spaudai lietuviškas pasakas.¹² 1897 m. liepos 30 d. laiške kunigui Antanui Milukui papasakojo apie literatūrinę savo veiklą, gal tautiečiams būsią įdomu, kad „*darbai brolio lietuvio ir svetimame sviete tūlo, nors menko, pasisiekimo susilaukė, pakeldami garbėn Lietuvos vardą*“. Pabrėžė, kad veikalas apie sanitarinę Lomo apygardos etnografiją buvo gerai įvertintas vokiečių ir bulgarų mokslinėje periodikoje, pranešė apie kunigaikščio Ferdinando I įsteigtą 50 000 frankų fondą parengti veikalui „Bulgarų tėvynė“, apimsiančiam istoriją, geografiją, etnografiją ir kitas sritis nuo seniausių laikų iki dabar. Švietimo ministerija 1897 m. paprašė parengti „Instrukciją antropometrinėms žinioms rinkti“, tas jau padaryta, daktarui pavesta parašyti apie bulgarų antropologiją.¹³ Jo nuopelną Bulgarijos sveikatos apsaugai pripažinimą rodo ir asmeninis kvietimas 1904 m. lapkričio 20–21 dienomis atvykti į Sofiją, kur vyks „*tautos sveikatos apsaugos sistemos*“ įsteigimo 25-mečio iškilmės.¹⁴ Išrinktas Bulgarijos literatūros draugijos nariu korespondentu, 1898 m. gruodžio 5 d. siuntė savo *curriculum vitae*, nurodydamas, kad literatūrinė jo veikla apima etnografiją, etnologiją ir antropologiją, o atvykimo į šalį priežastis – sveikatos būklė (*bronchitis apicum*, šiuo terminu tais laikais apibūdindavo plaučių uždegimą, bet galėjo būti suprantamas ir kaip plaučių tuberkuliozė).¹⁵ 1911 m. kovo 18 d. Basanavičius pasveikino draugiją, tapusią Bulgarijos mokslų akademija.¹⁶ Vienos antropologijos draugija 1889–1902 m. kasmet kvietė daktarą atvykti į kongresus, siuntė finansines ataskaitas, pranešdavo apie narių mirtį.¹⁷ Po pasikėsinimo, kai Vienoje jam iš rankos išėmė kulką, pasinaudojo proga ir nuo 1887 m. rugsėjo 26 d. iki spalio 2 d. dalyvavo Internacionaliniame higienos ir demografijos kongrese, yra išlikusi dalyvio kortelė.¹⁸

Elė Basanavičienė buvo kartu. Tai liūdnei priminė neįvykusią povestuvinę kelionę.

Daktaro dėmesį traukė folkloro klastotės, skirtos patriotizmui žadinti. Leopoldas Geitleris panaudojo Stefano Verkovičiaus paskelbtas bulgarų liaudies dainas, dėl kurių autentiškumo įvyko plačiai nuskambėjęs teismo procesas. Išlikęs laikraščio *Svoboda* 1891 m. rugsėjo 16 d. numeris, kuriame pabrauktos teksto vietos, susijusios su dainomis.¹⁹

Basanavičius dalyvavo Varnos medicinos draugijos ir Bulgarijos gydytojų sąjungos veikloje, tačiau priklausė ne tik profesinėms ar mokslinėms draugijoms. 1902 m. įstojo į patriotinio Makedonijos-Ochrido (sritys, iki 1912 m. priklausiusios Osmanų imperijai) komiteto Varnos draugovę.²⁰ Atrodo, kurį laiką buvo Lenkų tarpusavio pagalbos draugijos Sofijoje narys, naudojosi jos sukauptomis knygomis ir prenumeruojama periodika. Tai matyti iš sekretoriaus Stanislovo Liubičiaus 1896 m. rugsėjo 2 d. laiškelio. 1897 m. spalio 17 d. Lvovo meno mylėtojų draugija atsiuntė daktarui nario bilietą, kad jį išsipirkęs dalyvautų dailės kūrinių loterijoje.²¹ Tokios loterijos buvo tradicinė paramos forma.

1898 m. gruodžio 14 d. iš Margaritos Starcevos už 19 000 levų nusipirko namą.²² Turėjo ir žemės, nes 1903 m. vasarą A. Skrabai, Austrijos-Vengrijos piliečiui, už 400 levų metams išnuomojo vienos dešimtinės sklypą.²³ Deja, išvykdamas į Lietuvą, nors ir pardavė savo būstą už 20 000 levų (tuo suvalkietiskai pasigiria autobiografijoje), įgijo tikrą galvos skausmą, nes grynaisiais gavo tik pora tūkstančių, o kita suma buvo apmokėta įvairių bulgariškų bendrovių akcijomis, kurių dauguma tebesaugoma asmeniniame jo fonde Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne.

Daktaras domėjosi Demokratų partija – tą rodo išlikę jos leidinio *Narodni prava* 1898 m. egzemplioriai su pastabomis, bet neužmiršo ir archeologijos. Tai matyti iš *Allgemeine Zeitung* 1895–1904 m. priedų, skirtų mokslui, juose pažymėti straipsniai, aptariantys kasinėjimus Kretoje ir kitur.²⁴ Apie grįžimą į politiką autobiografijoje rašo trumpai: „Varnoje

gyvendamas nuo nieko neprigulinčiu gyvenimu aš buvau įstojęs į bulgarų demokratų partiją, kuri savo principais man labai patiko, ir joje, kaip ir jos presoje aktyviai dalyvavau. 1899 m. gegužės 9 d. rinkimuose į Varnos miesto tarybą, kaipo tos partijos atstovas, buvau išrinktas patarėju ir tokiu buvau iki 1903 metų, kada rinkimuose vad[inamieji] liberalai, Radoslavo pakalikai, laimėjo.“²⁵ Ilgame straipsnyje „Kaip man nebuvo lemta Dūmos atstovu tapti“ pasakojo, kad, atsisakęs valdiškos tarnybos, vėl „įsikišo“ į politinį gyvenimą jau kaip Bulgarijos pilietis. Įstojo į Liubeno Karavelovo demokratų partiją, kuri dėl skelbiamų demokratizmo idėjų jam atrodė simpatiškesnė. Spausdino straipsnius, nukreiptus prieš kitas politines partijas. 1903 m. gruodį Sofijoje, III partijos kongrese, peržiūrint partinę programą, kartu su daktaru Orachovaču suredagavo skyrių „Tautos sveikata“.²⁶ Pabrėžia, kad Bulgarijoje partijos tikėjimo reikalais neužsiima, kitokia padėtis Lietuvoje, kur, tikėtina, katalikų interesus reikės ginti Dūmoje.²⁷ Daktaras į politinę veiklą Varnoje išitraukė 1899 m. pavasarį. Kovo 30 d. Kristo Mirskis, Laikinojo demokratų partijos biuro mieste pirmininkas, kvietė į susirinkimą, per kurį bus keliami kandidatai į Seimą,²⁸ o kitų metų vasario 6 d. partiečių susirinkime daktaras buvo patvirtintas kandidatu į miesto tarybos patarėjus.²⁹

Dera detaliau išdėstyti aplinkybes, kaip buvo redaguojamas demokratų partinės programos skyrius. 1903 m. vasario mėnesį Basanavičius gavo Dimitro Molovo parengtą „Tautos sveikatos įstatymo projektą“, kurį palaikė 30 Seimo narių (inv. nr. 20 940). Čia yra beveik visi programos skyriuje „Tautos sveikata“ keliami siūlymai. Įrašyta, kad kaimo vietovėse reikia padidinti gydytojų skaičių, 10 kilometrų spinduliu vienam turėtų tekti ne daugiau kaip 15 000 gyventojų; ligoninių personalą sudarytų vietiniai žmonės, jose turėtų būti specializuoti skyriai (akių, odos ir venerinių ligų, gimdymo ir kiti). Šalinant ligų priežastis, privalu įgyvendinti moksliniais tyrimais pagrįstas visuomeninės higienos priemones, būsimiesiems medikams turi būti dėstoma antropologija, ligų pro-

filaktika ir higiena, reikia tirti mineralinio vandens šaltinius ir panaudoti juos gydymui, steigtinės autonominės profesinės gydytojų organizacijos, būtina iš užsieniečių perimti vaistines, nes jie suinteresuoti palaikyti aukštas vaistų kainas.³⁰ Šie siūlymai vėliau buvo įtraukti į 1909 m. sausio pabaigoje Liaudies susirinkimo priimtą „Tautos sveikatos įstatymą“. Basanavičius viename programos egzemplioriuje pieštu ku pasibraukė eilutes, kuriose kalbama, kad šalis turi būti valdoma konstitucijos pagrindu, o ne asmenų klikos, siekiančios savanaudiškų tikslų, privati žemės nuosavybė turi skatinti laisvą ir intensyvią žemdirbystę, reikia steigti kredito kooperatyvus ir liaudies universitetus, užtikrinti nemokamą pradinį mokslą, vakarinį suaugusiųjų mokymą, visuomeninę švietimo kontrolę.

Varnos tarybos patarėju dirbo nuo 1901 m. rugsėjo 22 d. iki kitų metų rugsėjo 5 d.³¹ Autobiografijoje iš atminties pateikdamas datas, daktaras kiek susipainiojo. Vidaus reikalų ministras A. Liuckanovas 1902 m. liepos 10 d. tarybos veiklą nutraukė, nes devyni demokratų partijos atstovai birželio 10 d. atsistatydino, tai patvirtino opozicinė mažuma (septyni nariai). Krizę sukėlė miesto išdui nepalanki ilgalaikė keturių milijonų frankų paskolos sutartis su viena finansine Paryžiaus institucija ir neskaidrūs miesto valdžios veiksmai, skelbiamuose statybų ir miesto tvarkymo konkursuose proteguojant saviškius, net giminaičius, ir akivaizdžiai klestinti korupcija.³²

Apibendrintai vertinant, koks buvo daktaro indėlis į Varnos gerovę, reikėtų pasakyti, kad jo išdėstyta šio miesto kaip pajūrio kurorto vizija rodo gebėjimą brėžti realią perspektyvą. Reikalavo įgyvendinti profilaktines ir miestiečių sveikatinimo priemones, nusausti maliarijos židinius – pelkes, ragino planuoti miesto plėtrą ir statyti gyvenamuosius namus, paisant europinių sanitarijos normų, gatves užsodinti medžiais, kad būtų apsaugota nuo stiprių vėjų...

1902 m. balandžio 18 d. Basanavičius kartu su Karlu Škorpilu buvo paskirtas Varnos bibliotekos komisijos nariu.³³ Aktyviai prisidėjo prie miesto archeologinės draugijos kūrimo (jos nuostatus Švietimo ministerija

patvirtino gegužės 2 d.).³⁴ Daug triūso įdėjo, kurdamas Archeologijos muziejų.

Basanavičius nebuvo abejingas į sunkias gyvenimiškas situacijas patekusiems vietiniams medikams. Išlikęs felčerio N. Šedziko laiškelis (be datos) „Didžiai gerbiamam daktarui“ – tai prašymas materialinės paramos, penkių aukso frankų, kuriuos kaip ir kiti prašytojai gavo.³⁵ Su skolininkais daktaras elgėsi delikačiai ir kantriai. Pažįstama prancūzų kalbos mokytoja Antonina Dromova 1898 m. spalio 2 d. laiške pačiais nuolankiausiai žodžiais dėkojo, kad jis mandagiai, be pykčio laukė, kol ji grąžinsianti pinigus.³⁶ O luktelėti teko beveik ketvertą metų, kol ištekojo, susilaukė dukrelės ir su vyru „atsistojo ant kojų“. 1893 m. kovo mėn. keliuose laiškeluose Metodijus Slavčevas prašė pagelbėti broliui, ieškančiam darbo, vėliau padėkojo už paramą.³⁷

Gyvenimas prie rašomojo stalo

Antruoju bulgariškuoju laikotarpiu gydytojams skirti kalendorėliai 1885–1903 m. nebuvo stropiai pildomi (1884 m. knygelė dingusi), juose daktaras rašė tik apie keliones ar gydymąsi kurortuose. Kiekvieną dieną rašyti vėl pradėjo tik 1904 m., brėkstant vilčiai, kad pavyks grįžti į Lietuvą. Nuo 1884 m. balandžio, kai susituokė, jaunatviškas interesas fiksuoti, kas nuveikta per dieną, pranyko. Viena vertus, pasinėrė į šeimos kasdienybę, patyrė nemažai sunkių negalavimų, asmeninį gyvenimą sukrėtė tragiški įvykiai, po kurių apėmė gili psichologinė apatija, antra vertus, jį slėgė stipri nostalgija, kad praradęs ryšį su Lietuva. Tad autobiografijos dalis, skirta Bulgarijai, parašyta iš atsiminimų, remiantis išsaugotais dokumentais. Pasak Rimanto Glinskio, kasdieniniai daktaro užrašai atskleidžia pedantišką autoriaus gyvenimo būdą, pastovumą ir nuoseklumą, sausoką dėstyto objektyvumą.³⁸ Asmeninio gyvenimo įvykiai ir įspūdžiai iš medicininių kalendorėlių dingsta 1882 m. kovo mėnesį. Nuo 1904 m. daktaras, tarsi būtų savo paties pacientas, neretai aprašo sapnus, kuriuos amžininkai laikė dėmesio vertais dalykais, susijusiais su sveikata. Įrašai santūrūs ir sausoki, visose išlikusiose knygelėse

vos keliasdešimt sakinių ir žodžių, palydėtų šauktukais, o koks stipresnis epitetas, skirtas asmeniui apibūdinti, pasitaiko dar rečiau. Užtat apie Lietuvą ir jos gamtą rašoma gerokai pakilesnėmis frazėmis. Gali būti, kad užrašus vedė, ketindamas juos paviešinti. Pasak Liudo Giros, kuris 1907 m. Vilniaus kalendoriuje paskelbė su daktaru suderintą jo biografiją,³⁹ šis parodęs savo užrašus ir pritaręs sumanytai platesnei biografijai.⁴⁰ Gretinant šią prielaidą su puikiai žinomu Basanavičiaus siekimu kontroliuoti, kaip jis vaizduojamas fotografijose ir tapybos portretuose, autobiografiją galima laikyti tekstu, perkoštu per tautos patriarcho vidinę cenzūrą.

Ilgėdamasis gimtojo krašto, Rusijos vidaus reikalų ministrui 1895 m. sausio 5 d. nusiuntė prašymą, kuriame, remdamasis manifestu, išleistu 1894 m. lapkričio 14 d. Nikolajaus II įžengimo į sostą proga, vylėsi gauti amnestiją ir leidimą grįžti į Lietuvą. Neigiamą atsaką gavo tik kitų metų birželio 11 d. per vokiečių konsulą Varneje, globojusį Rusijos pavaldinius, mat ji savo diplomatus iš Bulgarijos buvo atšaukusi (diplomatinius santykius su Bulgarija caras atkūrė 1896 m. balandį).⁴¹ Išsaugotame *Novoje vremia* 1896 m. gegužės 15 (27) d. priede, kuris paskelbė caro manifestą karūnacijos proga, Basanavičius pieštuku pasibraukė punktą 32.5, leidžiantį vidaus reikalų ministrui spręsti apie asmenų, nusikaltusių imperijai, grįžimą į Rusiją.⁴² 1900 m. gegužės 26 d. atvirlaiškyje Martynui Jankui rašė norintis atvažiuoti į svečius ir „*pakvėpuoti lietuvišku oru*“, tačiau ar atvyks, nuspręse jis, o sanatorijos, kurioje gydosi, medikai.⁴³ Panaikinus spaudos draudimą, matyt, tikėjosi greitai sugrįžti į Lietuvą, nes bulgariškame pase, išduotame 1903 m. rugpjūčio 16 d., yra Rusijos vicekonsulo Varneje 1904 m. birželio 14 d. vizos spaudas.⁴⁴ Paskutinis daktaro kreipimasis į Rusijos vidaus reikalų ministrą iš Varnos 1905 m. sausio 4 d. liko be atsako greičiausiai dėl prasidėjusios revoliucijos.⁴⁵

Ukrainietis J. Romančiukas, simpatizavęs Basanavičiui, kaip savo kultūrą trokštančios turėti tautos atstovui, kalbėjo, kad Varneje jis gyvenęs kaip atsiskyrėlis kartu su senais tarnais. Nepaisant žinomo

visuomeninio daktaro judrumo, asmeniniam gyvenimui apibūdinti šie žodžiai tinka.⁴⁶ Antanas Poška, rinkęs atsiminimus apie jį Bulgarijoje, pažymėjo, kad skirtingai nuo Lomo gyventojų, šiltai prisiminusių Basanavičių, jo pažįstami Varneje, išskyrus minėtą ukrainietį, bendravo šaltai ir nenoriai. O ir jų būrelis visai nedidelis: advokatas Dimitras Ralčėvas, pažįstamas nuo Lomo laikų, valstybinės vyrų gimnazijos gamtos mokslų mokytojas Celebejevas, padėjęs kurti Archeologijos muziejų, partinis kolega ir miesto galva Kristo Mirskis, veterinaras V. Bičėvas, advokatas Konstantinas Vankovas, vaistininkas Fridrichas Kunstleris, kuris daktarui, jau grįžusiam į Vilnių, 1906–1909 m. rašė dėl žmonos ligos, dėkojo už konsultacijas ir patarimus, nes jos sveikata ėmė taisytis.⁴⁷ Daug intensyviau ir plačiau bendrauta Lome, ten užsimezgę ryšiai nenutrūko ir tada, kai jis persikėlė gyventi prie jūros. Varnos laikotarpiu Basanavičiui atgaiva buvo bendravimas laiškais su iškiliais bulgarų inteligentais. Žymus pediatras ir antropologas Stefan Vatevas pasakojo, kad jiedu vienas kitam siųsdavo knygas, o susirašinėdami smarkiai ginčydavosi dėl įvairių teorijų.⁴⁸ Su kitais asmenimis jį galėjo sieti aistra trakologijai ir istorijai, bendri partiniai reikalai ar veikla miesto savivaldybėje. Dažniausiai laiką leido prie popierių ir knygomis apkrauto rašomojo stalo, nei kavinėse, nei pobūviuose nesilankė.⁴⁹

Autobiografijoje, apibendrinančioje gyvenimo Bulgarijoje atkarpą, rašė: „*Būdamas gamtos mylėtojas, aš ilgą laiką laikiau prie namų kieme dideliame narve mažą menažeriją: lapę, vilką, kursai pabėgo, keletą paukščių: gulbę, arelį, pelėdą ir dainose minėtą sakalą.*“⁵⁰ Elė Basanavičienė 1884 m. laiško juodraštyje seseriai Marijai, aprašydama jaunavedžių buitį, pasigyrė: „*Mano vyrelis mano prašymu dar įrengė nedidelį zoologijos sodą, kuriame mes dažnai leidžiame laiką. Du žavingi kiškučiai, du jauni karveliai, gražus kačiukas, vėžlys ir nepaprastai graži stirnaitė, kur, deja, numirė ir buvo nuoširdžiai apverkta. Dar turėjau jauniklį žvirblį ir šunytį, bet man atrodė, kad jie nepakankamai gerų manierų, tad teko su jais atsiveikinti.*“⁵¹ Požiūris į gyvūnų „kolekcijas“ akivaizdžiai skiriasi, daktaras

paukščius sieja su folkloro personažais ir simbolinėmis prasmėmis. Pelėda, kurios iškamšą parsigabeno iš Varnos, beje, pasiekusi mūsų laikus, tupėdama ant rašomojo stalo, porą metų ištikimomis akimis stebėjo rašantį ar skaitantį daktarą. Pradėjęs privačią praktiką ir negalėdamas toli vaikščioti, Basanavičius įsigijo du juodbėrius ir fajetoną, kėlusį pavydą kolegoms. Kasdien po vizitų pas ligonius ar pacientų priėmimo prieš pietus ir po jų važinėdavo po miesto apylinkes ir vynuogynus. Taip darė ir esant bjauriam orui.⁵²

Jo surinktą bulgarų tautosaką, kurią užrašinėti kvietė per paskaitas gimnazijoje ir ligoninėje Lome arba laiškuose kolegoms, ištiko, galima sakyti, fatališkas likimas. Dalį rinkinių perdavė profesoriui Ivanui Šišmanovui, kad Švietimo ministerija paskelbtų, bet ši neišspausdino. Tad atsiėmė, vėliau dalį nusiuntė pačiai ministerijai, bet ir vėl tylą. Todėl prieš išvykdamas iš Varnos paprašė advokatą Ralčevą, kad sugrąžintų medžiagą, deja, to padaryti nepavyko.

Nustatyti, kiek Basanavičius buvo įsitraukęs į bendravimą su kūrybine inteligentija, padeda viena kita dovanota knyga. Varnos valstybinės Ferdinando I vyrų gimnazijos mokytojas T. Šiškovas 1893 m. spalio 20 d. jam įteikė savo lėšomis išleistą 1877–1891 m. poezijos rinktinę: „*Ponui d-rui Iv. Basanovič kukliam atminimui nuo autoriaus*“ (LLTI bibliotekos inv. Nr. 13 842), o po savaitės – „Bulgarų tautos istoriją“, išleistą 1873 m. (inv. Nr. 14 523). Bulgarų literatūros klasikas dramaturgas simbolistas Petko Todorovas (1879–1916) savo dramos „Laumė“ egzemplioriuje įrašė: „*Gerbiama d-rui Basanovič atminčiai. 10 balandžio 1904. Elena*“ (inv. Nr. 12 150). Jo kūryba, paremta bulgarų padavimais ir legendomis, daktarui turėjo būti dvasiškai artima.

1929 m. balandį Kaune gastroliavo garsus europinėse scenose tenoras – advokato Ralčevo sūnus Pietro, dirbantis Berlyno valstybinėje operoje. 28 d. jis atliko hercogo partiją Giuseppe's Verdi'o operoje „Rigoleto“. Paryžiuje buvo dainavęs su Kipru Petrausku.⁵³ Po keleto metų Alfonsas Braziulis paskelbė užrašytus dainininko atsiminimus. Deja, konkrečių aplinkybių

tekste nedaug. Ralčevas pasakojo, kad gimė silpnutis, likti gyvam padėjo Basanavičiaus gydymas ir slauga. Pasiturinčių jo tėvų namai buvo laikomi „bajoriškais“, įrengti pagal rusišką madą su židiniu svetainėje. Motina mėgusi bulgariškas dainas. Daktaras, anuomet jų antro aukšto nuomininkas, ištisus vakarus leisdavo apačioje, klausydamasis jos ir vakaroti susirinkusių merginų dainavimo. Įsitaisęs minkštoje kėdėje, ištisas valandas nekrustelėdavo, paskendęs savo mintyse. Tėvai stengėsi sukurti jaukią šeimynišką aplinką, tačiau berniukas įsiminė, kad svečio veidą dažnai gaubdavęs liūdesys, jaudinantis kažkokia ypatinga paslaptimi. Pasakodavo apie Lietuvą, vargstančią po svetimųjų padu, bet klausytojams tai atrodė tiesiog svajinga pasaka apie tolimą šalį. Dėl kumpos nosies jis vadino Pietro ereliu, dažnai imdavo pasivažinėti fajetonu, kai lankydavo atokesnių apylinkių ligonius. Ūgtelėjęs pramoko turkiškai ir pagelbėdavo vertėjau-damas, daktarui nuvykus pas sergančių turkų šeimas. Jo darbo kabinete buvo didžiulis rašomasis stalas, apkrautas knygomis, prirašytais lapais ir sąsiuviniais, čia jis praleisdavęs didžiąją laisvalaikio dalį. Ateidamas vakaroti, paprastai atsinešdavo saldainių, kuriais vaišindavo dainininkes ir vaikus. Puikiai mokėjo bulgariškai, žurnalas *Sovremon Misl* (iš tikrųjų *Misl*) įdėjo daug originalių ir verstinių jo raštų.⁵⁴

„*Esmi patenkintas, kad nebuva bulgarams parazitų... [išskirta mano – A. G.] Patys bulgarai mano spėkas ir darbuotę, galiu sakyti, brangino; turėjau jų tarpe daug gerų pažįstamų ir draugų, ypač inteligentijoje ir demokratų partijoje, prie kurios prigulėjau, ką rodo manęs Varnos miesto tarybon ir kongresan atstovu rinkimas. Bet, partijoje ir jos presoje aktyviai dalyvaujant, man pačiam medegos žvilgsniu ne per daug buvo naudinga, nes kitų, priešingų, partijų žmonės – dargi ligoniai, ėmė mane, kaip priešingos jiems partijos gydytoją, kai kada boikotuoti – pas kitus gydytojus lankytis.*“⁵⁵

Taip Basanavičius apibendrino savo gyvenimo atkarpą Bulgarijoje, bet po žodžio „parazitų“ padėtas daugtaškis. Trumpai tariant, bulgarams daktaras buvo medikas, higienistas, chirurgas, archeologas,

antropologas, romėnų įrašų žinovas, etnografas, folkloristas, visuomenės veikėjas, kurortologijos ir balneoterapijos (gydymo purvu ir vandeniu) pradininkas. Bulgarų tyrinėtojai laiko jį tikru mokslininku enciklopedistu. Asmeniniame gyvenime laimė patyrė trumpai, o atsigavęs po netekties užsidarė kabinete tarp keturių sienų, pasinerdamas į mylimą trakologiją. Palyginti su lietuviškoje aplinkoje paplitusiais tautos patriarcho apibūdinimais, bulgariškieji daugiau susiję su realiu ir apčiuopiamu įnašu į jų gyvenimą. Toje autobiografijos vietoje, kur apibendrinamas gyvenimas Bulgarijoje, yra žodžiai, nusakantys nuotaiką, 1905 m. gegužės 30 d. išvažiuojant iš Varnos: „*Tokio kankynių baisiai neramaus gyvenimo Varnoje atgrisęs ir beveik įgijęs taedium vitae [pasibjaurėjimas gyvenimu], nostalgijos genamas, [...] išvažiavau.*“⁵⁶ Užuomina, kad Varnoje daktarą kama vo depresija...

Grįžimas į Vilnių

Palikdamas Bulgariją, Basanavičius neišsivežė savo surinktos antikinių ir bizantiškų monetų kolekcijos (apie 80 000 egzempliorių), padovanojo ją Nacionaliniam archeologijos muziejui. Valstiečiai rastas monetas atiduodavo jam vietoj piniginio atlygio už jų šeimų gydymą. Bulgarų autoriaus nuomone, tai rodo ypatingą asmeninį sąžiningumą.⁵⁷ Deja, kolekcija paslaptinškai dingo laiko verpetuose. Pridurtina, kad 1905 m. liepos 1 d. muziejus jam padėkojo už dovanotą kaukolių *Crania Christianorum Varniensim* rinkinį.⁵⁸

Bulgarijos liaudies banko skyrius Varnoje 1905 m. rugsėjo 24 d. informavo daktarą apie asmeninę sąskaitą, o kitų metų kovo 4 d. – apie Petro Vileišio vardu į Vilnių išsiųstą čekį 26 000 levų sumai.⁵⁹ 1906 m. kovo 18 d. pažįstamas akcinės kredito bendrovės „Žvaigždė“ Varnoje tarnautojas J. Romančiukas daktarui, gyvenusiam Garliavoje, pranešė, kad jo sąskaitoje likę 32 567 levai. Taupomosios knygelės įrašai rodo, kad pirmas mėnesinis 2 000 levų įnašas padarytas 1901 m. rugpjūčio 24 d. Mokėta iki 1904 m. rugpjūčio 30 d., iš viso susidarė 4267 levai palūkanų.⁶⁰ Lenkų kalba pateikta

ir oficiali finansinė apyskaita, ir žinios apie bendrus draugus varniečius.⁶¹ Teko pavargti su parsisiųsdinta iš Bulgarijos asmenine biblioteka ir daiktais. 1905 m. lapkričio 11 d. Rusijos finansų ministerijos muitinės rinkliavų departamentas į daktaro prašymą neapmokestinti asmeninio turto, atsakė taip: jam, Bulgarijos piliečiui, įsivežti turtą be mokesčių galima, tik asmeniškai leidus ministrui ir pateikus oficialų persikėlimo į Rusiją nuolat gyventi patvirtinimą.⁶²

Augustinui Voldemarui įstrigo epizodas iš derybų su kadetais Petrograde 1906 m. sausį dėl Lietuvos autonomijos: visas abejones, ar lietuviai sugebės ateityje save valdyti, daktaras išskleidė, pareiškęs, kad bulgarai, kurdami savo valstybę, turėjo dar mažiau inteligentų negu lietuviai turi šiuo metu.⁶³ 1908 m. Bulgarijai paskelbus nepriklausomybę, Basanavičius rugsėjo 24 d. nusiuntė telegramą karaliui Ferdinandui I: „*Sveikinu Jūsų Didenybę, karaliaus vainiką paėmusį, linkėdamas naujai karaliai laimės ir pažangos.*“ Premjerui Malinovui, su kuriuo kartu buvo Demokratų partijoje, parašė: „*Širdingai džiaugiuosi, kad Jūsų kabinetui teko garbė skelbti nepriklausomybę. Tegyvuoja ir težydi Bulgarų Karalija.*“⁶⁴ Telegramos neprasprūdo nepastebėtos caro valdžios. Daktaras žinojo, kad rizikuoja, tačiau nuoširdus džiaugsmas už šalį, paskelbusią nepriklausomybę, vertė nepabijoti viešai pareikšti savo pozicijos.

1918 m. vasarą, kai buvo išrinktas būsimasis Lietuvos karalius Mindaugas II, Basanavičius pagal Bulgarijos pavyzdį parengė „Sanitarijos įstatymų projektą“, siūlydamas prie Vidaus reikalų ministerijos steigti profesinės savivaldos instituciją – Medikų tarybą ir jos vykdomąjį organą – direkciją. Projektas apėmė veterinarijos, farmacijos, teismo medicinos ir visuomenės sveikatos apsaugos sritis.⁶⁵

1925 m. gegužės 17 d. LMD susirinkime Basanavičius skaitė pranešimą „Iš mano atsiminimų emigracijos ir Vilniun grįžimo laikų“. Kiti du prelegentai buvo lenkai Tadas Vrublevskis ir Liudvikas Abramovičius.⁶⁶ Paminėtas daktaro sugrįžimo iš Bulgarijos dvidešimtmetis. Tai pirmas autobiografijos dalies, parašytos 1922 m., paviešinimas, ji paskelbta ir spaudoje.⁶⁷

Asmeniniai ryšiai su Bulgarija nenutrūko, nors ši valstybė gana vėlai pripažino Lietuvą *de jure* – tik 1924 m. lapkričio 3 d. Trukdė požiūris į Vilniaus priklausomybės klausimą. 1925 m. rugsėjo 30 d. Bulgarijos archeologijos institutas dėkojo daktarui už traktologines knygas ir pasiūlė LMD keistis leidiniais.⁶⁸ Liepos 19 d. laiške profesoriui Ivanui Šišmanovui (1862–1928) daktaras prisipažino, kad politika užsiėmė tik iš dalies, svarbiausiais darbais laikė *Aušrą*, LMD ir leidinį *Lietuvių tauta*. Bulgarijoje likę daug gerų jo pažįstamų ir draugų.⁶⁹ Rugpjūčio 25 d. laiške Ralčevui įdėjo sąrašėlį etnografinės literatūros jo sūnui Milko, besidominčiam Lietuva, skundėsi dėl Vilniaus izoliacijos – negalįs sekti lietuvių literatūros, dėkojo, kad rūpinasi daktaro turimomis banko „Trudoliubijė“ akcijomis ir siūlė už 140 levų įsigyti visas 57.⁷⁰

Švenčiant daktaro 75-metį, pasiuntinys Italijoje Valdemaras Čarneckis 1926 m. gruodžio 14 d. privačiu laišku kreipėsi į URM Politikos departamento direktorių Bronių Balutį, apgailestaudamas, kad minint jubiliejų atsirado spraga – tyla Bulgarijoje, kur prabėgo 25 darbo ir gyvenimo metai. Oficialių žingsnių imtis nepatogu, bet jis gerai pažįstantis bulgarų pasiuntinį Romoje Radeffą.⁷¹ 1927 m. sausio 8 d. šią žinią pranešė ir Basanavičiui. Išlikusiame atsakymo juodraštyje daktaras šykščiai pranešė pagrindinius gyvenimo Bulgarijoje faktus.⁷² Valdžios atsako nebuvo. Tik po penkerių metų, 1932 m. vasario 15 d., pasiuntinys pranešė URM, kad matėsi su Bulgarijos premjeru Nikola Mušanovu (1872–1951), gerai pažinėjusiu daktarą, šis patarė parašyti Demokratų partijos lyderio Petko Karavelovo (1843–1903), kuris artimai bendravo su Basanavičiumi, našlei.⁷³ Petko Mangačevas rašo, kad 1929 m. vasario 28 d. Bulgarijos pasiuntinybės Paryžiuje konsulinis skyrius perdavė Užsienio reikalų ministerijai Lietuvos prašymą pateikti bent po vieną daktaro darbų, paskelbtų bulgarų periodikoje, egzempliorių. Beveik po pusantrų metų, 1930 m. liepos 21 d., URM informavo iniciatorius, kad perduos Lietuvos vyriausybei trijų publikacijų nuorašus.⁷⁴ Gali būti, kad tai Juozo Tumo pastangų vaisius, pasitelkiant Lietuvos atstovą Petrą Klimą.

Lietuviškoje tarpukario periodikoje bulgariška tematika solidescio dėmesio nėra sulaukusi. Tik *Karyje* 1928 m. plačiai paminėtos šalies nepriklausomybės pradžios 50-osios metinės. Tame pačiame numeryje įdėtas ir trumpas straipsnelis apie daktaro veiklą Bulgarijoje.⁷⁵ 1931 m. *Ūkininko skaitymų* serijoje pasirodė G. Christian-Lebedevo brošiūros „Bulgarija ir Pietų-Slavija“ vertimas, kurio redaktorius Liudas Gira pastaboje mini Joną Basanavičių, rusų engiamos ir laisvės ištroškusios tautos sūnų, stojusį bulgarų patriotų pusėn. Po Turkijoje įvykusios jaunatūrių revoliucijos, Bulgarija, remiama Austrijos-Vengrijos, 1908 m. spalio 5 d. paskelbė nepriklausomybę *de jure*.⁷⁶ ■

¹ V. Biržiška. Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai. Tauta ir žodis. 1926, IV knyga, p. 374–376.

² A. Visockis. Jonas Basanavičius. Kaunas: Šviesa, 1991, p. 63.

³ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1936, p. 70.

⁴ LLTI BR, F2-1945, I. 1.

⁵ LLTI BR, F2-617, I. 33, 42.

⁶ T. Стоянова. Доктор Йонас Басанавичюс като училищен лекар във Варне. Електронен вестник за музеология и военна история. 2014, nr. 1 – http://militarymuseum.bg/Pages/Publications/Electronic%20journal/broeve/2014_01.pdf, žr. 2015-01-09.

⁷ LLTI BR, F2-1534, I. 1–3. Išliko keletas kvietimų ir šaukimų iš 1894, 1899 ir 1900 m.

⁸ LLTI BR, F-2-1215, I. 1; F2-1057, I. 1.

⁹ LLTI BR, F2-1853, I. 1.

¹⁰ LLTI BR, F-2-1218, I. 1–3.

¹¹ LLTI BR, F-2-1327, I. 1–4.

¹² LLTI BR, F-2-1328, I. 1.

¹³ Aušrininko Dr. J. Basanavičiaus laišakai į kun. A. Miluką. *Žvaigždė*. 1923, nr. 12, p. 80–82.

¹⁴ LLTI BR, F-2-1244, I. 1.

¹⁵ LLTI BR, F2-2192, lapai nenumėruoti.

¹⁶ LLTI BR, F-2-2197, lapai nenumėruoti.

¹⁷ LLTI BR, F2-698, lapai nenumėruoti.

¹⁸ LLTI BR, F-2-1889, I. 1.

¹⁹ Žr.: LLTI BR, F2-2181, I. 1–2.

²⁰ LLTI BR, F-2-1994, I. 1–3.

²¹ LLTI BR, F-2-1578, lapai nenumėruoti.

- ²² LLTI BR, F2-2018, I. 1–2.
- ²³ LLTI BR, F2-1993, I. 1.
- ²⁴ LMABR, F255–20, 22.
- ²⁵ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Vilnius: *Lietuvių mokslo draugija*. 1936, p. 75.
- ²⁶ D-ras Basanavičius J. Kaip man nebuvo lemta Dūmos atstovu tapti. *Vienybė lietuvninkų*. 1913 m. vasario 19 d., nr. 8, p. 7.
- ²⁷ Ten pat – 1913 m. kovo 26 d., nr. 13, p. 7.
- ²⁸ LLTI BR, F-2-1133, lapai nenumuoti.
- ²⁹ К. Спасова. Доктор Йонас Басанавичюс и Демократическата партия в Варне. Електронен вестник за музеология и военна история. 2014, nr. 1 – http://militarymuseum.bg/Pages/Publications/Electronic%20journal/broeve/2014_01.pdf, žr. 2015-01-09.
- ³⁰ Програмни решения III-й съборъ Демократическата партня в България. – София: печатница „Св. София“, 1904. С. 74–83.
- ³¹ A. Poška. Dr. Jonas Basanavičius Bulgarijoje. Darbai ir dienos. 1940. t. IX, p. 372 (K. Mirskio prisiminimai).
- ³² P. Mangačev, Daktaro Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbas Bulgarijoje 1880–1905 metais. Vilnius: *Petro ofsetas*. 2013, p. 56.
- ³³ LLTI BR, F-2-2022, lapai nenumuoti.
- ³⁴ LLTI BR, F-2-2197, lapai nenumuoti.
- ³⁵ LLTI BR, F-2-1433, I. 1.
- ³⁶ LLTI BR, F-2-827, I. 1–4.
- ³⁷ LLTI BR, F-2-1383, I. 1–2.
- ³⁸ R. Glinskis. XX amžiaus lietuvių dienoraščiai: tarp literatūros ir dokumento. – Vilnius: *LLTI*. 2006, p. 56.
- ³⁹ L. Gira. D-ras Jonas Basanavičius, In Vilniaus kalendorius 1907 metams. Vilnius. 1906, p. 27–37.
- ⁴⁰ L. Gira. Žiupsnelis atsiminimų apie d-rą J. Basanavičių. *Rytas*, 1927 m. vasario 23 d., nr. 43, p. 2.
- ⁴¹ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Vilnius: *Lietuvių mokslo draugija*. 1936, p. 64–65.
- ⁴² LLTI BR, F2-2181, lapai nenumuoti.
- ⁴³ LCVA, F. 1337, AP. 1, B. 1, I. 68.
- ⁴⁴ LLTI BR, F2-1930, paso p. 9.
- ⁴⁵ LLTI BR, F-2-2108, I. 1–2.
- ⁴⁶ A. Poška. Dr. Jonas Basanavičius Bulgarijoje. Darbai ir dienos. 1940, t. IX, p. 368.
- ⁴⁷ LLTI BR, F-2-1124, lapai nenumuoti.
- ⁴⁸ A. Poška, Dr. Jonas Basanavičius Bulgarijoje. Darbai ir dienos. 1940, t. IX, p. 377.
- ⁴⁹ Ten pat, p. 367, 371.
- ⁵⁰ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Vilnius: *Lietuvių mokslo draugija*. 1936, p. 85.
- ⁵¹ Mano Tėvynė – prie jo širdies. Gabrielios Eleonoros Mol-Basanavičienės dienoraštis ir laiškai. Parengė ir iš vokiečių kalbos vertė V. Šeferis. Vilnius: *LLTI*. 2009, p. 191.
- ⁵² D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Vilnius: *Lietuvių mokslo draugija*. 1936, p. 85–86.
- ⁵³ Edm. Vingėla [A. Baziulis]. Dainininkas Petras Ralčėvas. *Diena*, 1929 m. balandžio 30 d., nr. 20, p. 3.
- ⁵⁴ A. Baziulis. Dr. J. Basanavičiaus dienos Varoje (Bulgarų dainininko Pietro Ralčėvo atsiminimai). *Trimitas*. 1932 m. kovo 31 d., nr. 14, p. 269–270.
- ⁵⁵ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Vilnius: *Lietuvių mokslo draugija*. 1936, p. 84.
- ⁵⁶ Ten pat, p. 86.
- ⁵⁷ P. Mangačėvas. Daktaro Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbas Bulgarijoje 1880–1905 metais. Vilnius: *Petro ofsetas*. 2013, p. 11. Šie nuorašai saugoti J. Tumo įsteigtame Rašliavos muziejuje Kauno universitete: VUBRS, F1-F79, lapai nenumuoti.
- ⁵⁸ LLTI BR, F-2-1227, I. 1.
- ⁵⁹ LLTI BR, F-2-774, I. 1–2.
- ⁶⁰ LLTI BR, F-2-1946, I. 1–3.
- ⁶¹ LLTI BR, F-2-1747, I. 3 a. p.
- ⁶² LLTI BR, F-2-1934, I. 1.
- ⁶³ A. Voldemaras. Tautos ir Tėvynės žadintojas. *Lietuvių balsas*, 1921 m. lapkričio 26–27 d., nr. 11, p. 2.
- ⁶⁴ Lietuvoje. *Viltis*, 1908 m. rugsėjo 26 d., nr. 112., p. 3. Telegramos Ferdinandai I tekstas, LLTI BR, F-2-1824, I. 1.
- ⁶⁵ LLTI BR, F2-601, I. 1–5.
- ⁶⁶ 20 metų sukaktuvės. *Lietuvos kelias*, 1925 m. gegužės 22 d., nr. 21, p. 8.
- ⁶⁷ Žr.: *Vienybė* (Bruklinas). 1925 m. spalio 27–lapkričio 14 d., nr. 129–137, p. 2 (visuose numeruose).
- ⁶⁸ LLTI BR, F-2-773, I. 1–2.
- ⁶⁹ LNMBRS, F.43-15, I. 5–7.
- ⁷⁰ LLTI BR, F-2-2191, I. 1. Ir liepos 9 d. laiške dėkojo už tą patį rūpinimąsi (F2-1863, I. 1).
- ⁷¹ LCVA, F. 383, AP. 7, B. 650, I. 49.
- ⁷² LLTI BR, F-2-789, lapai nenumuoti.
- ⁷³ LCVA, F. 383, AP. 7, B. 1260, I. 3.
- ⁷⁴ P. Mangačėvas, Daktaro Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbas Bulgarijoje, p. 87, 89.
- ⁷⁵ A. K-is. Daktaras J. Basanavičius Bulgarijoje. *Karys*. 1928 m. rugpjūčio 24 d., nr. 35–36, p. 6.
- ⁷⁶ G. Christian-Lebedevas, Bulgarija ir Pietų-Slavija. *Ūkininko skaitymai*. Kaunas: *Pažangos* bendrovė. 1931, nr. 15 (24), p. 29, 40.

SMILTAINIS IR BUDA „BEŽDŽIONĖS KIAUŠINYJE“

Apie Arakaną, kadaise suvaidinusį itin reikšmingą kultūrinio tarpininko tarp Indijos ir Pietryčių Azijos vaidmenį, yra girdėję nedaug vakariečių, žinoma, išskyrus budizmo tyrinėtojus ar Birmos kultūra besidominčius žmones. Daugiau kaip tūkstantį metų tame krašte klestėjo savita, originali, iš aplinkinių valstybių išsiskirianti kultūra. Jos pėdsakai užsieniečiams ilgai buvo ir iš dalies tebėra sunkiai prieinami dėl sudėtingos regiono istorijos ir atokios geografinės padėties. Arakaną nuo Bangladešo skiria Nafo upė, iš vakarų pusės sausumos ir jūros keliai sieja su Bengalija, rytuose – su Birma (dabar vadinama Mianmaru), kurios dalimi šis kraštas tapo tada, kai sunyko čia klestėjusios karalystės. Nors oficialiai šis regionas dabar vadinamas Rakine, dauguma tyrinėtojų vartoja senąjį vardą kaip ir nemaža dalis vietos gyventojų, siejančių Arakaną su britų valdymo laikais. Istorija ir geografija, izoliavusios kraštą nuo kitų Birmos dalių, apsaugojo jį ir nuo turizmo industrijos, jau spėjusios negailestingai nuniokoti daugelį gražiausių Pietryčių Azijos vietų. Viena geriausių šio regiono senosios kultūros žinovų – australų meno istorikė Pamela Gutman teigia: „Pasaulis atrasdavo Arakaną, jo galybei suklestėjus, ir pamiršdavo, prasidėjus nuosmukiui. Pirmajame mūsų eros amžiuje Aleksandrijos geografas Ptolemajas šį kraštą žinojo kaip Argyrę – „sidabro žemę“, kurioje lankydavosi pirkliai iš Pietų Indijos. Kinų budistams ir piligrimams aplinkinės Rytų Bengalijos vietovės buvo žinomos kaip A-li-ki-las arba Harikelas. XII–XV a. birmiečių įrašuose, aptiktuose Pagane ir Avoje, šis kraš-

tas vadinamas Rakaingu, tibetiečių istorikai vadino jį Rakanu, o Šri Lankos kronikos – Rakangu. XV a. portugalų tyrinėtojai jį vadino Račianiu, Arakanu, vėliau jų pavyzdžiu pasekė olandų ir anglų pirkliai. XVIII a. nusistovėjo tradicija vadinti jį Arakanu.“

Mano ketvirtosios kelionės į Birmą tikslas – pasiekti šį atokų kampelį, savo akimis pamatyti čia išlikusius budizmo kultūros, architektūros ir meno reliktus, išsaugojusius pirmąsias pavidalą, nes per stebuklą jiems pavyko išvengti menkai kvalifikuotų restauratorių įsikišimo. Lankydamasis Birmos „šventyklų mieste“ Bagane (Pagane) įsitikinau, kad žmonės iš geriausių pasakų naikina architektūros paveldą ne kiek ne mažiau už stichines nelaimės, tokias kaip žemės drebėjimas, vien čia sugriovęs kone trečdalią iš daugiau kaip keturių tūkstančių šventyklų ir stupų...

Dėl dažnų etninių konfliktų, neretai peraugančių į kruvinus susirėmimus, Arakanas pastaruosius keliolika metų keliautojams buvo, galima sakyti, nepasiekiamas. Kai sužinojau, kad Birmos valdžia pagaliau panaikino apribojimus vykstantiems į šį regioną, sužibo viltis įžiemojus pamatyti garsųjį Mrauk U – „Beždžionės kiaušinį.“

Kadaise Arakane klestėjo keletas karalysčių. Ketvirtajame mūsų eros amžiuje čia iškilo Dhanjavadžio (pali kalba *Dhannavati*) miestas, kuriam, kaip ir visai Pietryčių Azijai, didelę įtaką darė indų kultūra. Pasak Pamelos Gutman, šis miestas-valstybė sugebėjo pasinaudoti pakitusiomis prekybos sąlygomis – kai užsivėrė Vidu-

Shittaung šventykla

rio Azijos prekybos keliai, Indijos ir Romos imperijos poreikiai paskatino vandens kelių plėtrą. Dėl savo geografinės padėties Arakanas kuo puikiausiai atliko prekybos tarpininko funkciją. Derlingose žemėse triskart per metus buvo nuimamas ryžių derlius, taigi kraštas apsirūpino maistu. VI–VIII a. Arakane iškilo dar vienas galingas miestas – Vesali, nusidriekęs septynių kvadratinų kilometrų plote. Apie jo didybę ir galią byloja įrašai stebuklingai išlikusiame akmens pilioriuje, kuris saugomas *Shittaung* šventykloje. VIII a. „dokumente“ užrašyti pasakojimai apie visus dvidešimt du karalius, valdžiusius Vesali nuo pat IV a.

Kai kurių tyrinėtojų teigimu, Vesali skulptūrų liekanos rodo kultūrinius ryšius su pijais, gyvenusiais Vidurio Birmoje. Lemro slėnyje nuo XI iki XV a. iškilo keli mažesni, tačiau regionui svarbūs miestai – Sambavakas, Pareinas, Hkritas ir Laungretas, ilgainiui pasidavę politinei ir karinei Pagano galiai.

Šiandien Arakane gyvena daugiau kaip du milijonai žmonių, kurių didžiuma rakanesai, bet yra ir činų, birmiečių, kareanų, bengalų, kitų tautybių atstovų. Regionas išraižytas kalnų. Nors nutiestos kelios svarbios magistralės (ilgiausia iš jų driekiasi du šimtus kilometrų),

iki šiol dažniausiai susisiekama vandens keliais, kuriuos beatodairiška automobilių transporto plėtra aplinkinėse šalyse jau beveik išstūmė ir sunaikino.

Vykdamas į Mrauk U, keletą dienų praleidau buvusioje Birmos sostinėje Jangone ir senojoje monų sostinėje Bage (anksčiau vadintas Pegu), garsėjančiame tiek savo istorine reikšme, tiek įspūdingais budizmo architektūros paminklais. Sesuo Sabėja (taip save vadina netekėjusios šio krašto moterys), nuoširdžiai talkinusi man per dvi ankstesnes keliones po šią šalį, iš anksto parūpino vietinių reisų orlaivio bilietus. Jos padėjėjas, dvidešimt trejų metų vaikas, neseniai baigęs užsienio kalbų studijas Jangono universitete, atvežė juos man tiesiai į viešbutį, kuris, kaip ir didžiuma

panašios paskirties statinių buvusioje sostinėje, dvelkia ir išlikusia prabanga, ir apleistimi, o kainos ne visai sutampa su teikiamų paslaugų kokybe. Kita vertus, tai tik mažmožis. Keliolika metų lankydamasis Pietryčių Azijoje, įpratau nekreipti dėmesio į daugybę detalių ir smulkmenų, erzinančių ar gluminančių turistus. Man pakanka, kad viešbučio ar svečių namų kambaryje būtų lova, švari patalynė ir dušas... Ko daugiau reikia? Jei negali apsieiti be įprastinių vakarietiško patogumų, geriau džaukis jais namuose ir neikišk nosies ten, kur net laikas srūva kitaip, o ką jau kalbėti apie gyvenimą ir komforto supratimą...

Tiesa, pastebėjau, kad per septynerius metus nuo to laiko, kai lankiausi čia pirmąsyk, įvyko nemenkų pokyčių – gatvėmis rieda gerokai naujesni automobiliai, jų kelisysk daugiau, mirga vaizdinės reklamos, pridygo parduotuvių ir atsirado gerokai įvairesnių prekių, nors tokie tinklai, kaip *Tesco/Lotus* ar *Seven/Eleven*, apraizgę kitas Pietryčių Azijos šalis, Birmoje kol kas neįsitvirtino. Turistų antplūdžio irgi kol kas neįstai, vis dėlto aki-vaizdu, kad svetimšalių Jangono gatvėse pagausėjo ir jie jau nebevaikšto būreliais, baikščiai dairydami į šonus kaip anksčiau. Vienądien viešbučio lifte susidūriau

su trimis stambiomis poniomis, nutaisiusiomis vieno-
dą, iki skaudulio pažįstamą veido išraišką. Lengvai nu-
stačiau, kad jos atvyko iš šalies, su kuria mus penkis
dešimtmečius siejo „broliški“ ryšiai per prievartą. Joms
ėmus klegėti apie tos dienos pirkinius, įsitikinau, kad
akys manęs neapgavo...

Šalia kitų dalykų pastebėjau, kad surūdijusius, su-
kiužusius, vos judančius policijos automobilius, kokių
buvo pilna gatvėse prieš septynerius metus, pakeitė
naujesni. Viešosiose vietose mažiau kariškių, apsitem-
pusių žaliomis uniformomis. Visa tai neabejotinai susi-
jė su kol kas ganėtinai miglotais ir dviprasmiškais šalies
vidaus politikos pokyčiais. Po keleto karinės diktatūros
dešimtmečių valdžia pagaliau perduota civiliams. Ta-
čiau buvęs režimas apdairiai pasirūpino, kad generolų
įsteigta partija įstatymiškai dominuotų šalies parlamen-
te, ir sudarė visas sąlygas toliau klestėti plataus masto
korupcijai. Tikimasi, kad vis stipresnes pozicijas už-
imanti nacionalinė demokratijos lyga, šalyje žinoma
anglišku NLD akronimu, ir jos lyderė Aung San Suu
Kyi sugebės pakeisti dabartinį *status quo*. Birmos nepri-
klausomybės kovų didvyrio generolo Aung Sano duktė,
beveik du dešimtmečius nuožmiai persekiota režimo ir
laikyta namų arešte, yra visame pasaulyje žinoma po-
litikė ir visuomenės veikėja, Nobelio Taikos premijos
laureatė. Pirmiausia tikimasi, kad ji
įstengs įgyvendinti Mianmaro (beje,
taip Birmą 1989 m. pavadino karinė
valdžia) konstitucijos pataisas, ku-
rios panaikins kariškių įsteigtos ir
palaikomos partijos privilegijas. Pri-
siminus šioje šalyje kadaise gyvenu-
sio (tarnavo britų policijoje), vėliau
tapusio įžvalgiu totalitarizmo anato-
mu George'o Orwello žodžius, Mian-
mare visi lygūs, bet kariškiai kol kas
lygesni už kitus...

Kita vertus, kelios Jangone praleis-
tos dienos leido įsitikinti, kad plytų
spalvos abitais vilkinčių vienuolių
skaičiumi Birma keliolika kartų pr-
noksta visas aplinkines budizmo kul-

tūros šalis. Nors niekas negali pasakyti tikslaus skaičiaus,
manoma, kad vienuolių Birmoje yra daugiau kaip pusė
milijono. Gretiname Siame (kaip ir Sulakas Sivaraksa,
visoje Pietryčių Azijoje žinomas ir gerbiamas budistų
mąstytojas, intelektualas, švietėjas, nesu linkęs šios šalies
vadinti dabartiniu jos vardu Tailandas, nes, pasak mąs-
tytojo, 4-ajame dešimtmetyje karalystei jį primetė sosto
uzurpatorius), kur kone kiekviename žingsnyje žvilgsnis
užkliūna už oranžinės ar plytų spalvos silueto, budistų
vienuolių yra tik šešiasdešimt tūkstančių. Siemo moder-
nizacija turi savo kainą, apgailestauja Sivaraksa: ne pa-
slaptis, kad šiandien šioje šalyje prostitučių daugiau negu
vienuolių. Ar tokia lemtis ištiks ir Birmą, nemenka dalimi
priklausys nuo to, kaip sumaniai naujoji civilinė valdžia
modeliuos šalies ateitį. Beje, vienas iškiliausių šiuolaikinių
Birmos intelektualų – tarptautiniu mastu pripažintas isto-
rikas ir politologas Thant U Mintas, buvusio Birmos di-
plomato, vėliau Jungtinių Tautų generalinio sekretoriaus
anūkas, keliolika metų profesoriauęs Harvardo universi-
tete, pastaraisiais metais rūpinasi šalies pilietinių institutų
atkūrimu, dirba Mianmaro sąjungos prezidento patarėju
ekonomikos klausimais. Puikiai suvokdamas, kokią pavojų
kelia globali turizmo industrijos plėtra, jis ryžtingai pasi-
sako už atsakingą, subalansuotą turizmo politiką. Tad yra
bent šiočia tokia viltis, kad Birma, pasukusi demokratijos

Dhu-Kanthein šventykla

kryptimi, gebės pasimokyti iš karčios kaimyninių šalių patirties. Gal įspūdingo kalvoto kraštovaizdžio su aukštybėmis besistiebiančiais šventyklų ir *zedi* siluetais bent čia nesusidarkys betoniniai milžiniškų viešbučių bokštai, kokiais jau nusėti gražiausi kaimyninio Siamo paplūdimiai...

Rengdamasis kelionei į Arakaną, nusprendžiau iš Jangono skristi į Sitvę, o iš ten tą pačią dieną Kaladano upe per šešias septynias valandas pasiekti Mrauk U. Plaukti ketinau privačiu mediniu motorlaiviu, nes keleivinis garlaivis tarp šių miestų kursuoja tik kas trys dienos, o kelionėje užtrunka iki dviejų parų. „Mrauk U pasieksite vėlai, saulei nusileidus, – pasakė vairuotojas, nuvežęs mane į prieplauką, – bet nesibaiminkite, upeiviai įpratę plaukti visiškoje tamsoje“, – patikino, į nušiuosią odinę piniginę grūdindamas tris tūkstančius dar labiau sudėvėtų kijatų. Pažvelgęs į dangų, pamačiau, kad saulė kabo dar gana aukštai, o dirstelėjęs į laikrodį pamaniau, gal taksistas kiek perdeda. Kai siaura neįtikėtina siūbuojanti lenta įlipau į medinį laivą, upeiviai suskato teirautis, kur mano bendrakeiviai ir bagažas. Nustebo, kad vykstu vienas, o visa mano manta – vos keletą kilogramų sverianti kuprinė. Paaiškiniau, kad Azijos kraštuose nesu naujokas, ir šyptelėjau, prisiminęs, kad į pirmąsias keliones kadaise leisdavau su dvigubai ar trigubai didesniais nešuliais. Karštis ir kiekvieno papildomo kilogramo spaudžiamas prakaitas ilgai įtikino, kad visiškai pakanka minimalaus būtiniausių daiktų kiekio.

Suūžė laivo motoras, medinis jo korpusas ėmė drebti ir iš lėto pajudėjome iš pradžių siaura upe, kuri tolydžio plėtėsi. Keliolika kilometrų plaukėme, regis, atvira jūra – vanduo susiliejo su dangum ir horizontas dingo iš akiračio. Nusistebėjau, kad ir saulė gerokai žemiau, negu turėtų būti pagal mano įsivaizdavimą. Netrukus visiškai sutemo. Beliko stebėtis, kaip sumaniai upeiviai manevruoja, skrodsdami tamsius vandenius. Plati Kaladano upė pamažu vėl ėmė siaurėti, sublyksėjo prieplaukoje prišvartuotų baržų, valčių, motorlaivių žiburėliai. Pakrantę apšvietė blausi mėnesiena. Buvo neapsakomai tylu. Šen ten bolavo rąstinių ir bambukinių namų siluetai. Išlipęs į krantą, atsisveikinau su upių „kapitonais“ (jie liko nakvoti motorlaivyje). Mane pasitikęs vyriškis,

nors nuo jo smarkiai trenkė birmietišku viskiu, žodžio kišenėje neieškojo ir netaisyklinga anglų kalba paaiškino, kad turėsime nužingsniuoti iki gyvenvietės, o iš ten jo bičiulis nugabens mane į miestą. Mrauk U pusėn išvykome tuk-tuku trise. Vingiuotu duobėtu keliu krautėmės gerą pusvalandį, kol pasiekėme kuklų viešbutėlį, labiau primenantį virtinę mažų trobelių.

Pakirdęs anksti ryte, sėdau ant dviračio ir leidausi apžiūrėti Arakano šventyklų, išsimėčiusių sunykusios karalystės valdose. Viename iš Jangono knygynų man stebuklingai pavyko rasti retą knygą „Aukštinis Mrauk U“. Šio regiono tyrinėtojas U Shwe Zanas, remdamasis tradicija (oralinė istorija Birmoje tebėra svarbus kolektyvinės atminties instrumentas) ir istoriniais analais, teigia, kad budizmo mokymą šiose vietovėse skleidė pats Buda. Pasak mokslininko, žodis *mahasramana* (Didysis vienuolis), aptinkamas miniatiūrinių archajinių akmens stupų įrašuose, – tai neabejotina aliuzija į Budą. Be to, įrašai apie tris nešvarumus – *lobba*, *dosa* ir *moha*, aptikti šio miesto šventyklose, byloja, kad dabartinėje Arakano teritorijoje tais laikais klestėjo ne tantrinis ar mahajanos budizmas, bet „senųjų mokymas“, žinomas kaip teravados tradicija. Vizualinius jos pavidalus išsaugojo Mrauk U šventyklos. Dėl jų gausos šis miestas kartais nepelnytai vadinamas „mažuoju Baganu“. Toks abiejų „šventyklų miestų“ suliginimas yra ne tik paviršutiniškas, bet ir klaidinantis, nes Arakane plėtojosi savita, originali religinės architektūros tradicija, su Baganu ją sieja vos keletas panašios stilistikos statinių, kurie liudija kultūrinės šių regionų sąveiką tuo laikotarpiu, kai prasidėjo karalystės galios ir įtakos saulėlydis.

1660 m. šiose žemėse apsilankęs olandų keliautojas Gautier Schoutenas rašė: „*Kai pakilome pakankamai aukštai į kalnus, galėjome apžiūrėti Arakano miestą ir aukštinis rūmų stogus, didingai žibančius saulės šviesoje. Tai šen, tai ten, kalnuose ir slėniuose akys užkliūdavo už daugybės pagodų, kurios vaizdinį darė dar prakilnesnį. Kitoje pusėje plytėjo mūsų gyvenvietė, rezidencija su ežerais, žuvingais tvenkiniais ir kaimo trobelėmis. Kitapus kalnų driekėsi nuolydis į nuostabų kraštą, kurį tolumoje supo kiti kalnai ir miestai, kaimai ir grožiu spindintys laukai. Išties įsivaizduoti puikesnį kraštovaiz-*

dį būtų sunku.“ Miesto, kurį kadaise supo daugiau kaip aštuonių kilometrų ilgio siena, valdovų rūmai, XVII a. antrojoje pusėje dar kerėję olandų keliautojo žvilgsnį, ilgainiui virto griuvėsiais, kuriuos irgi įveikė laikas, o ypač vešli, plytas ir akmenis be gailesčio skaldanti pietų augmenija. Tačiau kraštovaizdis, atsiveriantis nuo kalvų, kurių viršūnės vainikuoja grakštūs stupų siluetai, ir šiandien gniaužia kvapą kaip prieš keletą šimtmečių. Beje, olandų keliautojas nebuvo vienintelis europietis, aprašęs miestovaizdžio įspūdžius. Augustinų vienuolis Sebastijonas Manrique'as, gyvenęs Arakane 1629–1637 m., paminėjo, kad grakščius ir prabangius karaliaus rūmus simetriškai rėmė aukšti pilioriai, vidus buvo dekoruotas auksu. Viena iš salių, vadinta „aukso namais“, nuo viršaus iki apačios švytėjo šiuo brangiuoju metalu. Jos viduje stovėjo septyni auksiniai žmogaus dydžio stabai, kurie, pasak Pamelos Gutman, buvo karo grobis – paauksuotos khmerų statulos atiteko tajams, vėliau jas perėmė Pegu monų krašto valdovai, kuriuos nugalėjęs arakaniečių karalius Min Raza Gri parsigabeno jas į savo rūmus. Dar vėliau laimikį vėl perėmė birmiečiai. Šiuo metu kai kurios iš augustinų vienuolio aprašytų statulų saugomos Mandalajuje.

Į Mrauk U mane atviliojo ne karaliaus rūmų griuvėsiai ar miestą juosusios sienos liekanos, o įspūdingos budizmo šventyklos – pagodos ir stupos, pabirusios Arakano kalvose ir slėniuose, iš tolo primenančios galingas tvirtoves. Beje, taip atrodė ir vietiniams gyventojams, kai XIX a. buvo atidengtas pagodas slėpęs žemių su vešlia augmenija sluoksnis ir prieš akis atsivėrė senosios budizmo architektūros reliktai. Bene įspūdingiausi iš jų susitelkę šiaurinėje Mrauk U dalyje, nors jų gausu visoje buvusioje miesto teritorijoje. Apžiūrėjęs gerą tuziną slėniuose ir ant kalvų aukštyn besistiebiančių, savo formas, regis, puikiai išsaugojusių stupų, pasiečiau vieną svarbiausių išlikusių pagodų – 1535 m. ant Pokaungo kalno šlaito pastatytą

Shittaung šventyklą, garsėjančią architektūra, skulptūromis ir joje saugomu rusvo smiltainio pilioriumi, kuriame iškalti trečiąjį mūsų eros amžių siekiantys įrašai. Istoriko Myar Aungo teigimu, akmens stulpas, vadinamas *Ananda Chandra*, – bene vienintelis pasaulyje, kurio kraštinėse iškalti ir trečiojo–šeštojo, ir aštuntojo–dešimtojo amžiaus įrašai. Septyniasdešimt dvi eilutės skirtos Arakano karaliams. Beje, didžiąją dalį šių įrašų mokslininkams pavyko iššifruoti. *Shittaung* šventyklą pastatė karalius Min Binas (kai kuriuose šaltiniuose vadinamas Mong Bongu). Ji vadinama dar ir Pergalės šventykla. Manoma, kad ją statė daugiau kaip tūkstantis meistrų su talkininkais. Šventykloje buvo daugiau kaip aštuoniasdešimt tūkstančių skulptūrinių atvaizdų. Dauguma atgabenti iš Indijos. Tai vienas stambiausių sakralinių Mrauk U objektų. Aukštai iškilusi šventyklos platforma iš pietų, šiaurės ir šiaurės vakarų pusės apsupta stupų, stogą vainikuoja didelė varpo formos stupa su keturiomis mažesnėmis kampuose, dar dvidešimt keturios išrikiuotos aplink centrą. Struktūra labai panaši į XVI a. Gauro mečetę Bengalijos sostinėje. Skliautuotos salės ir koridoriai dekoruoti skulptūriniais reljefais. Apačioje vaizduojamos Budos gyvenimo scenos, šokantys, žaidžiantys, medžiojantys, maistą gami-

Lay-Myut-nha šventykla

nantys žmonės, gyvūnų figūrėlės, viduryje – jatakos pasakojimai, kampiniuose reljefuose – karalius Min Binas, apsuptas vietinių ir iš Indijos atsivežtų žmonių, dėvinčių arakaniečių ir indų drabužius. XVIII a. pabaigoje šventykla nukentėjo per birmiečių antpuolį, XIX a. buvo nuniokota britų, įsiveržusių į Birmą, todėl šiandien jos struktūroje jau nelengva išžvelgti pradinį mandalos planą, simbolizavusį karaliaus galią ir *dharmą* (įstatymą).

Kitoje kelio pusėje ant kalvos išdidžiai stūkso kita didinga budizmo šventovė – apsidės formos *Dhu-kan-thein*, 1571 m. pastatyta karaliaus Min Phalaungo. Į šventyklą veda masyvūs akmeniniai laiptai, o įžengęs į vidų, atsiduri gausybės Budos statulų (jų čia yra 179) apsuptyje. Reljefai su Arakano gyventojų atvaizdais, spėjama, įamžino didikus, kuriuos valdovas, siekdamas išvengti maišto, pasitaręs su astrologu, privertė aukoti šventyklos statybai. Dar toliau slėnyje traukia žvilgsnį kiek mažesnė, bet ypač įspūdingų formų šventykla *Lay-myut-nha*, iš masyvių smiltainio blokų pastatyta 1410 m. Vaikščiodamas skliautuotais jos koridoriais, staiga išgirdau keistą muziką, nederančią su senąja budizmo architektūra. Ausis pagavo kadaise itin populiarių anglų dainininkės

Kim Wilde šlagerį „Kambodža“. Išėjęs pamačiau, kad saulės nutviekstu slėniu lėtai rieda galingų garsiakalbių prigrūstas sunkvežimis, o jį lipte aplipęs būrys džinsuotų paauglių, plaukus sušiaušusių kaip gaidžio skiauterės, vilkinčių juodomis odinėmis striukėmis. Ant juodos spalvos sunkvežimio šono baltais dažais buvo iškeverzotas užrašas *Killer Death*. Vidurdienio karštyje tie apdarai, skiauterės, triukšminga roko muzika šventyklų fone atrodė fantasmagoriškai. Akivaizdu, kad ir šį atokų Birmos kampelį jau pasiekė laisvės idėjų atgarsiai. Kitados, dar prieš įsibėgėjant nepriklausomybės sąjūdžiui, laisvės siekiai panašiais pavidalais reiškėsi ir Lietuvoje... Pamojavęs roko fanams, sėdau ant dviračio ir pasukau aukštos kalvos link – ten dunkso varpo formos stupa *Ratnapon*. Keliolika mažesnių ją supa ratu, tarsi atkartodamos didžiosios pavidalą. Ant stupos atbrailos sukryžiuojęs kojas ramiai sėdėjo senyvas budistų vienuolis su degto molio spalvos apdaru. Jo žvilgsnis sklاندė po žemumoje plytintį slėnį. Staiga suvokiau, kad per keliolika minučių kažkas pasikeitė. Vėl tapo nepaprastai tylu. Atrodė, visi garsai, drumsčiantys palaimingą slėnio ramybę, ištirpo vidurdienio kaitroje... ■

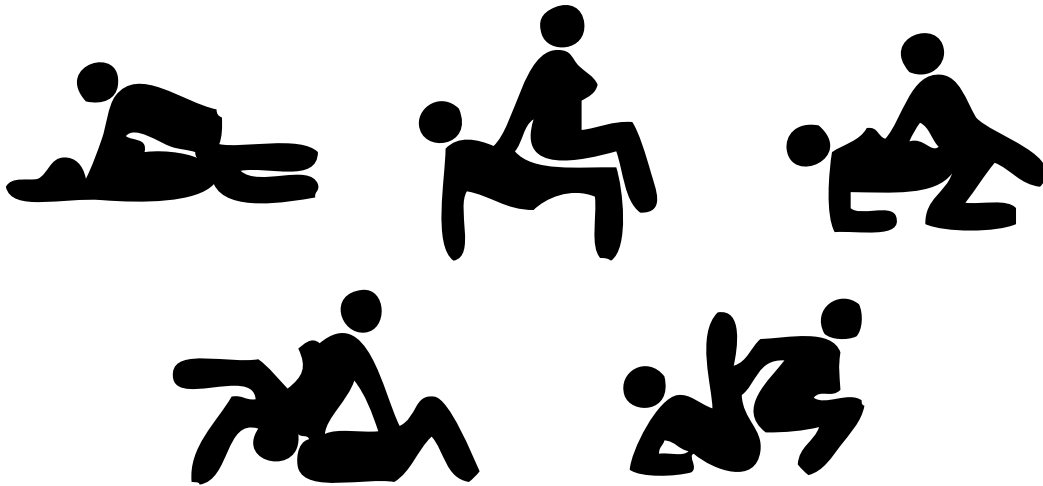

Kho-thaung šventykla

Autoriaus nuotraukos

Lietuvos šalies žmonių padavimai. CXXX

KERŠTO PORNOGRAFIJA

Negaliu atsistebėti, kodėl šnipai, šniukštinėjantys valstybės paslaptis, įsitaisto tokiose vietose kaip oro navigacija, saugumo struktūros ar valdžios koridoriai. Juk būtent ten tokių ir tikimasi, todėl lengviausia juos nutverti. Siūlyčiau ieškoti alternatyvių netradicinių erdvių, kur įvairių pakraipų šnipai galėtų saugiai veistis ir ramiai dirbti ardomąjį darbą.

Vienu iš tokių bunkerių galėtų tapti, pavyzdžiui, mano būrimo salonas *Dura necessità*. Čia suplaukia tokia gausybė įtartinais slaptos informacijos, kad nagai niežti nutekinti ją tiek savoms (įkainis kuklokas), tiek svetimoms (įkainis apetitiškas) žvalgyboms. Na, tarkime, užsuka toks gandas šarvuotas potomkinis Ferdinandas K. iš *Respublikos* ir atskleidžia Polišinelio paslaptį, kad Lietuvoje į aukščiausius, pavyzdžiui, Prezidento, postus renkami tik tie, kurie yra iš kur nors sugrįžę: Brazauskas – iš praeities, Adamkus – iš JAV, Paksas – iš dangaus, Grybauskaitė – iš ES... O doram

respublikonui, nebuvusiam nė vienoje iš tų vietų ir neturinčiam iš kur sugrįžti, durys į valdžios viršūnes aklina užtrenktos. Gudrus šnipas tokią informaciją brangiai parduotų visiems, kuriems rūpi, kas ateis į Daukanto aikštę, kai Lietuvos Dalia baigs antrą kadenciją... Gavę šifrogramą su žodiniu portretu, fotorobotu ir politine programa, žvalgybos vilkai galėtų iš anksto pasigaląsti dantis, kad tinkamai apdorotų naują pretendentą.

Šnipų verslas ypač pagyvėtų, jei būtų atkurtas žynių, orakulų, pranašų institutas. Pravartu pasidairyti ir po neseną praeitį – pavyzdžiui, 1940-ųjų liepos 12 dieną rezidentas Makarovas iš agento *Starik* (taip buvo vadinamas grafas Vladimiras Zubovas) gavo patikimos informacijos, kad rašytojas Ignas Šeinius rengia alternatyvą Stalino kuriamo „Liaudies seimo“ ketinimams skelbti Lietuvą sovietų socialistine respublika. Šeiniui teko skubiai dingti ten, kur švedai žiemoja... Šių dienų makarovams jų agentai iš anksto

apdairiai pranešė, kad rengiama radikali alternatyva Žaliojo tilto skulptūroms, todėl spėta visais kanalais įdiegti mintį, kad dabar tam visai ne laikas, nes vis tiek netrukus teksią jas atstatyti kaip ir LSSR himną („prie Nemuno kitas išaušo jau rytas“), kaip ir vėliau... Žodžiu, neskubėk ir būsi pirmas tarp tų, kurie, grįžę iš pasivaikščiojimo po Europą, galės vėl pasėdėti Sibire. Nors ir čia, ko gero, jau būsime nesuskubę – antai Viktoras Orbanas visą Vengriją palieka kvailio vietoje, kad tik galėtų slapčia pulti į gundantį „neliberalaus demokrato“, koku nori ir pats tapti, glėbį. Bet Putinas Raudonasai į politinius meilės žaidimus už ačiū nesileidžia – reikalauja, kad Viktoras O. pasidarytų prieš ES sankcijas Rusijai. Su Kremliu obuo liauti nusiteikę net lenkai, ypač kairiarankiai, kurių kandidatė į prezidentus jau pareiškė, kad Lenkija negali leisti sau būti vadinama Maskvos priešu nr. 1.

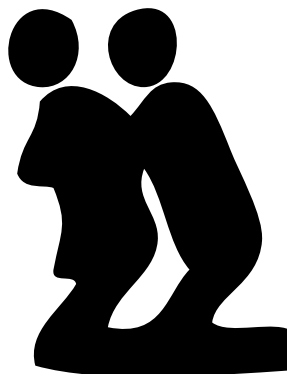
Pajutęs oficialiai (kol kas) nesankcionuotą palankumą, Putinas Raudonasai išvyko į Minską, užsiklijavęs ant kaktos imperatoriaus Kaligulos devizą *Oderint, dum metuant* („Tegul neapkenčia, kad tik bijotų“). Tuo sukėlė baimę ir drebėjimą net senam sėbriui Lukašenkai. Supratęs reikalo esmę („mažas, bet piktas“), *batka* iškart įsidarbino padavėju savo paties rūmuose ir Normandijos formatu svečiams pilstė kavą, šiems 17 valandų be atvangos pilstant iš tuščio į kiaurą. Tuos pilstalus (paistalus) vietoj Kremliaus samoduro pasirašė Luhansko taksistas ir Donecko santechnikas, iškart sutarę, kad jų nesilaikys. Kol Angela santūriai glėbesčiavosi su François dėl bemiegėmis pastangomis esą pasiektų paliaubų, Putinas Raudonasai į Ukrainos rytus pasiuntė du eskadronus humanitarinės pagalbos, gudriai primindamas, kad tikrasis džiaugsmas yra rūstus (*Res severa verum gaudium*). Pažadėjo taksistui su santechniku, kad jų valdomas respublikas pavers Rojumi, kurį supranta paraidžiui pagal senąją žodžio *paradeisos* reikšmę. Šis skolinys, atėjęs iš persų kalbos, reiškė „apskritą aptvarą“ – tai buvo persų turtuolių parkas su medžiojamais žvėrimis. Putinas Raudonasai leido suprasti, kad taksistas su santechniku, nebūdami persai, tame aptvare galės laisvai medžioti ukrainiečius... Ypač kai *cher* François mielajam drau-

gui Vladimirui atiduos du desantinius atakos laivus (nors vienas „Mistralis“ trumpam suspenduotas, antras sparčiai statomas, kad nebūtų sulaužytas sutartyje numatytas terminas...).

Kremliaus samoduras sparčiai plečia keršto geografiją *от Москвы до самых до ОКРАИН, с южных гор до северных морей*. Visuose imperiniuose plotuose rojus (aptvaras su medžiojamais keturkojais, o ypač dvikojais) bus privalomas. Tada pasaulio ateities architektas imsis keršto pornografijos – paviešins visas slaptas sutartis, sueitis, meilės žaidimus su buvusiais politiniais partneriais. Tegul visi žino, kas čia imperatorius...

Nors esame gąsdinami globaliai, tačiau veikime bent lokaliai. Nuo senų senovės dievų ir jų vietininkų žemėje įtaką, daromą paprastų žmonių gyvenimui, buvo stengiamasi perprasti, net išpranašauti, aiškinant sapnus. Stebėdami ir analizuodami, ką per miegus mato prisnūdusieji, pavyzdžiui, Seimo posėdžių salėje, tyrinėdami arklių žvangimą, medžio lapų šnarėjimą, paukščių skrydžius ir tūpsnius, pakitimus vidaus organuose (Skvernelis čia niekuo dėtas), neįprastus gamtos reiškinius, būrėjai, žarstantys smulkią pranašystę, ir žyniai (kaip antai toks Drukteinis, neišlendantis iš žydrojo ekrano), skelbiantys aiškiaregių išmintį, gali daryti didelę įtaką moralei ir politikai. Gaila, bet kai kurie mažo, o ypač stambaus kalibro orakulai nepaiso auksinės taisyklės, kad prieš lendant į ekraną, reikėtų išlipti iš medžio...

Tiesiai iš rojaus aptvaro
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2015. 2 (602)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Bronislovas KUJZMICKAS. *Postmodern Identity in the Context of Postmodern Reality*. It is possible to speak not only about postmodern thinking but also about contemporary postmodern reality. Even categories come into being that reflect this or that phenomenon, for e.g. hybrid war, postmodern totalitarianism, etc. (page 2).

Greta KINKAITĖ. *The Screen Looking at Us. What happens when technologies instead of remaining a tool make one to depend on them?* We should evaluate not only the usefulness of the media but also understand how they change our lives, how much time and energy of our time they consume, meanwhile opening the world they do not allow us to know ourselves, claims the author (page 3).

Giedrė PRANAITYTĖ. *Will Europe ever Turn Back to Its Roots of Christian Culture?* Recently there had been a lot of attempts in European academic culture to discuss disintegrating cultural foundations of this continent and the necessity to make them stronger. The primary impulse of these discussions was the project of the European Commission „New European Narrative“ that was issued on March 1, 2014 and declaration of its culture committee titled “The Mind and Body of Europe” (page 9).

Algirdas PATACKAS. *When Will the Scar of Treniota Be Healed?* These days Lithuania hardly knows and understands itself, secularization disseminated by Brussels has affected Lithuanian Christianity, some Lithuanians that follow Daukantas have retreated underground and in these circumstances those nationalists who follow the road chosen by Vaižgantas could become a force that articulates positive nationalism and religiosity (page 12).

Algirdas AŽUBALIS. *About Some Analogies*. In old Greek language, analogia means reasoning when two similarities of an object allow to conclude that these objects have further similarities. There are numerous analogies in society's life (page 15).

Almantas SAMALAVIČIUS. *A Reply to All Prosecutors and Advocates of the “People's Court”*. The author of the review of Violeta Davoliūtė's book *The Making and Breaking of Soviet Lithuania* replies to the strange arguments provided by the self-invited „prosecutors“ who blamed the author for his criticism and insisted that book was positively reviewed by some other authors. Does this mean one can no longer question the inaccuracies of the book or judgements that are simply wrong? This whole affair full of intolerance to the freedom of speech and opinion reminds an infamous practice of the Soviet era when no one was allowed even to doubt the Party's opinion (page 18).

Kristupas ŠEPKUS. *In Short and in an Angry Way about the Green Bridge*. Most of us have lived in a period glorified by the sculptures of the Green Bridge, most of us are victims of the Soviet regime. But do we still feel dependent on them that we are afraid to smile every morning: fortunately the ghosts of Soviet Super People did not conquer the world? (page 21).

Redas DIRWŽYS. *Until We Clean Our Minds, Sculptures of the Green Bridge Should Remain where They are Now*. At least until sculptors and artists will understand their role in capitalist condition and will be able to express solidarity of class. They should remain there until people will be able to sort out where ideology ends and reality starts. If that happens there remains no need for the sculptures of the Green Bridge neither for public art as such (page 22).

Vainius BAKAS. *Poems* (page 26).

Milda KIAUŠAITĖ. *Contrabanda of Choice or How to Overcome a Necessity*. A book by Vytautas Stanionis Photographs for Documents is a book about people who had no choice and still made their choices – to foster and sustain their identities (page 28).

Remigijus VENCKUS. *Place, Identity, Death*. A photo exhibition *Reverse* by Rimantas Plungė that was held in U.K. Ipswich, Waterfront gallery in January. (<http://www.ucs.ac.uk/PublicArt/WaterfrontGallery.aspx>) (page 32).

The Origin of Merits: Actors on Actors. Interviews by Dovilė Statkevičienė. Actors Nelė Savičenko and Regimantas Adomaitis who were awarded National Prizes in 2014 represent two poles of actor's profession: intuitive and rational. They are very different (page 36).

Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ. *About musical The String of Arūnas Navakas and Gintaras Samsonas* (page 44).

Kęstutis ŠAPOKA. *Logic of Meaning, Meaning of Logic*. About exhibition of ceramics by Audrius Janušonis *Here Like Everywhere* held in Vilnius, Pamėnkalnis gallery (page 47).

Kęstutis ŠAPOKA. *The Instrument of Wisdom*. About the exhibition of Eglė Ridikaitė *Heritage* (Bobutas skarialas) held in Vilnius Kairė-dešinė gallery (page 49).

Vita GRUODYTĖ. *Minimalist Academic Rock „Star”*. About Gediminas Gelgotas and NI and Co. Our academic music that finally entered the boutique of show of rock “stars” (a compliment) will be able to reveal itself in various ways, as a free and unused (a miracle) and even international (another miracle) space (page 51).

Ramunė BALEVIČIŪTĖ. *Miracles and Marmalade to the Little Critics*. International festival for children and youth *Different*. This small festival that will hopefully become traditional was able to inspire, to teach, to motivate. It is the right time for a academic program to come in to being – a program educating creators – directors, playwrights, actors, educators of theater for children and young people. Why this has not been realized so far? (page 53).

Kazys SAJA. *Kaziukas Fair*. Divertisement. A Play (page 57).

Tadeusz Konwicki. *Memories of Vilnius Region and Thoughts about Phenomenon of Kresy* (page 65).

Writings to the Future Found Under the Bush of Peony. Vytenė Muschick is interviewed by Viktorija Ivanova. The book by Dalia Grinkevičiūtė *Aber der Himmel – grandios* (Lithuanians at the Laptev' Sea) was published with the help of translator Vytenė Muschick and last November became a bestseller no 1 on German Amazon website in the category of East European biographies and memoirs category than was more popular than books of Vaclav Havel (page 69).

Astrida PETRAITYTĖ. *A Link to Donelaitis' Times*. An anthology of Chants of Lutherans compiled and edited by Guido Michelini and Darius Petkūnas. A review (page 73).

Danutė SKLĖRIŪTĖ. *A Monument to the Birthplace*. A teacher from Kaunas Aldona Karkauskienė (Apanskytė) spent five years collecting material about her birthplace – Stalėriškis and last year she published a large book *My Birthplace: Dead Villages and Fates of People: the Story of Apanskai Family*. This is a solid book, sincerely written and well documented and illustrated (page 77).

Algirdas GRIGARAVIČIUS. *About Civic Virtues, Consciousness and Depression. Jonas Basanavičius in Bulgaria in 1892-1905*. From manuscripts and archives (page 78).

Almantas SAMALAVIČIUS. *Sandstone and Budha in the Monkey's Egg*. An essay in a form of a travelogue on the author's fourth trip to Burma made this winter is the last during seven years since he came to the country for the first time. The author shares his impression and insights into Burmese Buddhist architectural heritage of Mrauk-U (a town that once belonged to famous Arakan state and means „Monkey's Egg”) (page 87).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Pornography of Revenge*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Sajay SAMUEL, Almantas SAMALAVIČIUS

Notes from a technoscape (En) (Lt)

A conversation with Sajay Samuel

Why is it that those in power cannot think outside the categories of economics and techno-science when faced with the spectre of widespread joblessness and natural disasters caused by an excessive reliance on techno-science? Sajay Samuel says it's time to stop and reflect.

Warren KARLENZIG, Almantas SAMALAVIČIUS

Winds of urban change (En) (Lt)

A conversation with Warren Karlenzig

From the rewilding of London's Upper Lea Valley to performance indicator software to manage 663 of China's largest cities, Warren Karlenzig knows more than most about urban sustainability projects. Yet he's never been as daunted as now by the unfathomable scale of today's cities.

Richard HEINBERG, Almantas SAMALAVIČIUS

Boom or bust time for critical thinking? (En) (Lt)

A conversation with Richard Heinberg

Following the massive bailouts, stimulus spending and quantitative easing of recent years, everyone breathed a sigh of relief and went back to sleep, says Richard Heinberg. But the coming global energy crisis will likely provide the jolt that wakes everyone up again.

Arthur W HUNT III, Almantas SAMALAVIČIUS

Technology and consumership (En) (Lt)

A conversation with Arthur W. Hunt III

Today's media, combined with the latest portable devices, have pushed serious public discourse into the background and hauled triviality to the fore, according to media theorist Arthur W Hunt. And the Jeffersonian notion of citizenship has given way to modern consumership.

Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context

What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Sileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Tomas KAVALIUSKAS, Tatiana ZHURZHENKO

Post-Orange Ukraine: Lost years? (En) (Lt)

A conversation with Tatiana Zhurzhenko

In an interview conducted before Euromaidan commenced, Tatiana Zhurzhenko discusses the intricacies of regional tensions surrounding Ukraine, taking into consideration questions of memory, language and a putative civic, liberal Ukrainian nationalism.

Giedrius SUBACIUS

The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

Bo ISENBERG

Critique and crisis (En) (Lt)

Reinhart Koselleck's thesis of the genesis of modernity

The modern consciousness as crisis: Reinhart Koselleck's study of the origins of critique in the Enlightenment and its role in the revolutionary developments of the late eighteenth century is a work of historical hermeneutics whose relevance remains undiminished.

SRTR fondas 2015 m. Kultūros barų projektui

„Bendrieji kultūros tyrimai“ vykdyti skyrė

76 000 eurų finansinę paramą

Problemos ir idėjos, Nuomonės apie nuomones (iš dalies),

Kūryba ir kūrėjai (iš dalies), Apie knygas

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

eurozine

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 2600 egz.

Kaina – 4,99 Lt / 1,45 Eur

Eglė RIDIKAITĖ. Rudenina plonyta vilnėla. 2013. Drobė, aerosolis, silikonas; 164 x 160. Iš Modernaus meno centro kolekcijos

Eglė RIDIKAITĖ. Žėmina. 2012. Drobė, aerosolis, silikonas; 167 x 159

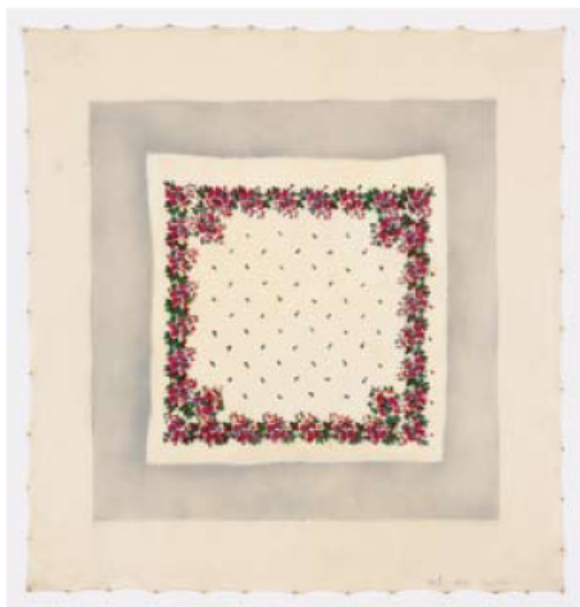

Eglė RIDIKAITĖ. Nei karto nerišta. 2013. Drobė, aerosolis, silikonas; 164 x 161

Eglė RIDIKAITĖ. Žėmina susitraukus nuo skalbimo. Drobė, aerosolis, silikonas; 167 x 159
Vidmanto Ilčiuko reprod.

Apie Eglės Ridikaitės parodą „Palikimas (Bobutas skarialas)“ Vilniuje, galerijoje „Kairė-dešinė“, skaitykite p. 49

Kaina – 1,45 € / 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2015. Nr. 2 (602), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009